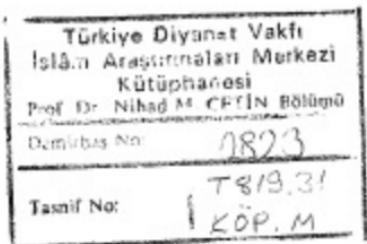

گریزی زاده مس فزار

استانبول دارالفنون نده « تورک ادبیات تاریخی » مدرسه
د شورا جمهوریتاری ائماعی علوم آقادمیس، علماء اصنافندن

ملی ادبیات جربانیک ایلک مبشری

استانبول — دولت مطبوعی

۱۹۲۸

ملى ادبیات جریانشک تاریخنى اىچىز كۈچۈك بىر مىدىل مامىتىنە اولان بۇ اىرى

ضىما كوك آلب

ك عىزىز ھاطىرە سە انخاپ اېمىپورم

ك. م. ف.

مندرجات

ملي ادبیات جریانلئے ایلک مبشر لری

ملي ادبیات جریانلئے ایلک مبشر لری

ادرنالی نظمی، حیاتی و اثری

كتابیات

٤٧ - ٨

٧٦ - ٥١

دیوانہ ترکی بسط

دیوان ترکی بسط

علاوه

٨٢ - ٣

٨٣

تصحیحلر

٨٤

I

ملي ادبیات جریانلئے ایلک مبشر لری

ملى ادبیات

جریانلار ایمکن مېشىرى

داها توركىر اسلام مدنىتى داڑھىسى كىرمىزى داول بعضا لهجهلىرى «ادبى دىيل» ماھىيتنى آمىش اولان توركىن، توركىر اسلام دىينى قبوللىرىندن صوڭرا نەكى تحوللاره اوغرادىقنى، ونهكى مختلاف تأثىيرلار آتىدە توركىھ يكى بـ«اسلامى ادبىيات» وجوده كىلە باشلادىقنى بورادە اىضاحە كىريشەجىڭىز داكىز . اسلام مدنىتنىك و بالخاصە «اسلامى عجم ادبىياتى» نك تاڭىرىلە، تورك دىنيستىك ئىشىنى ساحەلرنىن باشلايىرق، ياواش يياواش، يىنه آزچوق اسلامى بـ«ماھىيت آلمىغە باشلايان» «خلاق ادبىياتى» نك فوقدىھ آيرىجە «قلاسىق برادىبيات» وجوده كىلدىكىنى، مختلف اثرلار مزدە و بالخاصە «تورك ادبىياتى تارىخى» مزدە كۆستىرىدىكىز جەتلە، معلومات آلمق اىستېينىر اواثىلره مراجعت ايدە[1] . بورادە، سادەجە، «آنادولو» دە «قلاسىق تورك ادبىياتى» نك انكشافتىن صوڭرا، بولساني ساحە يە منسوب اولان شاعر و مؤلفلار آراسىدە «توركىھ» نك - عربىجە يە و عجمجە يە نسبتىلە - ناصىل بــ تلقى يە مظھر اولدىقنى ، ملى لسانە نە درجە يە قادر قىمت ويرىلىدىكىنى، لسان وادىيەتىز اوزرىنە متىادى صورتىدە آرتان عرب و عجم تاڭىرىنە قارشى صوڭرالى ناصىل بــ عكىس العمل حاصل او لاپىلىدىكىنى، ئاڭ عمومى خاطرلىلە و اسباب و نتايىجىنى امكان مىتىبىسىدە اىضاحە چالىشەرق كۆستىرمك اىستىورىز، بوگون «ملى لسان» و «ملى ادبىيات» جريانلىرى، چوق قوتلى تارىخى سېيلر تاڭىرىلە، ئاڭحرارتلى طرفدارلىرىنىڭ ئىنگىزىن تەخمىنلىرىندن داها اول قطۇرى غلبەسىنى قازانمىش بولۇنىور؟ شېھەسز، بوجىلە نك، «فعلى» اولمۇدىن زىيادە «فىكر» و «نظريه» اعتبارلىلە اولدىقنى علاوه يە نزوم بىلە كورمىسۇرۇز: جونكە، بوفىكىر و نظرىيەلرلەك عملى و مىتىت نتىيەجەلىرىنى تام و قطۇرى بــ صورتىدە ويرمەسى ئىچۈن، داها اوزۇن مدت

[1] كوبىرىلى زادە محمد فؤاد، تورك ادبىياتى تارىخى، استانبول، دولت مطبعەسى، 1926؛ بورادە ويرىلىن معلوماتە علاوة، «تورك ادبىياتىدە رىاعى طرزىنىڭ اسکىلىكى» آدىل مقالەمىزە [توركىيات بىجوھەسى، ج 2، ص 431 - 440]، «دىلزىك جانلىقلى واسكىلىكى» عنوانىلە «اقدام» غىزىتەسىدە نشر ايدىلين مقالەمىزە باقىكىز [10 ئىشىرىن ئانى 1928 تارىخلى نسخىدە].

تا^۱ تیراتنک متادی قوتله نه سنه و عجم موده لارینک تقلیدنده دائمی بر ترق کوستره بله سنه رغماً، تور کجه یازان شاعرلر و مؤلفلر، اثرلرنده همان عمومیته: « تور کجه نک عربجه و عجمجه به نسبتله داها دار، داهاقابا، افاده به داها قابلیسز اولدینقی، و بناءً علیه کندی قصورلرینه باقیلاماق لازم کلدیکنی » سویلیورلر، حتی بعضًا ضمنی بر معذرت شکننده « عربی و فارسی بیلهین خلقک آ کلامه سی ایچون تور کجه یازمه مه مجبور اولدقلرینی » علاوه ایدیورلردى.

بومده‌امزی تأیید ایچون بر جوق مثاللر کتیرمک ممکن ایسه‌ده، ساده‌جه او نلردن بر قاچنک ذکریله اکتفا ایده‌جکز: مثلاً « سلطان ولد »، « رباب‌نامه » نک تور کجه قسمنده کنديسنک اویله اي تور کجه بیله‌مدیکنی سویلر [۱]؛ « حاشق باشا »:

تورک دیلنہ کیمسہل باقا زدی
اینجہ یولی اول او لو منزلاری

تورک دخی بیامز ایدی بودیلاری
اینجه یولی اول اوکل آفازدی

دیه‌رک، « منور صنف » آراسنده تور کجه نک او زمان نه قدر مهمل و متزوك اولدینقی کوسترمکه چالیشیر [۲]؛ « سهیل و نوبهار » منظومه‌سنک صاحبی شاعر « مسعود بن احمد »، فارسیدن ترجمه ایتدیکی بوبویوک منظوم حکایه نک صوکنده، تور کجه نک دارلنقی، عربی به و فارسی به نسبتله کریلکنی، تور کجه منظوم یاز مقده کی بوبویوک مشکلاتی آکلاتر، او منظومه‌ی یازنجیه به قدر « پاری وجودینک خجالت‌دن اریدیکنی » سویلر؛ و منظومه‌سنده کورولن قصورلرک کنديسنک فلاسیق ادبیانده کی بیلکیسز لکنندن دکل، بلکه، او دورده کی تور کجه نک ابتدائیلکنندن ایلری کلدیکنی آکلاتیر، « سعدی » نک « بوستان » ندن منتخب بعض پارچه‌لری ده ترجمه‌ایده‌ن عین شاعر، بو از نده‌ده، تور کجه نک فارسی به نظر آ کفایتسز لکنی مختلف تمیللره افاده‌یه و کنديسنی

اولادر اودوپا علم عالنجه معلوم او لان پک محدود اثرلر حنده « توری بوژه » ک « اون در دن جی عصر صوکنے قدر تورک دیلی یادکارلری » عنوانی مقاله‌سنده مراجعت او لونه بیلر [۳] مل تبلر مجوعه‌ی، صابی [۴] . بو تور کجه اثرلدن باشقا، آنادولونک مختلف حرث‌مرکز لرنده بودورده یازیلش فارسی و عربی بر طقم اثرلرده موجوددر. آنادولوده کی بوکنیش فکری فعالیت‌حنده آیریجه بزدقیقناهه حاضر لامقدمه. هر حالده، بوعصرده آنادولوده کی فکری وادی فعالیتک، عمومیته ظن و تخمین او لان دن پک جوق فضله اولدینقی شیمیدیدن سویله بیلر.

[۱] ولد چلی، دیوان تورکی « سلطان ولد »، ص ۸۴، سکنیجی بیت. « سلطان ولد » ک تور کجه شعرلری حنده کی بو توون کتابیات معلوماتی تنقیدی بوصورتده او کرده نک ایچون « تور کبات جموعه‌ی » نده کی تنقیدمراه مراجعت [ج ۲، ص ۴۷۵ - ۴۸۱].

[۲] غربنامه، خصوصی کتبخانه‌منده کی یازمه.

علمی اصوللر داڑه سنه منتظمآ چالیشمقة احتیاج وارد. مع ماقیه، شیمیدیلک ولو نظریه‌لری اعتبار بیله او لسه آرتق صوک و قطعی غلبه بی قازانمش او لان « ملى لسان و ادبیات » جریانلرینک، الا صوک - و شبھه مز الا مهم - دورلری حقنده بوراده الا اوافق ایضاحتا بیله کیریشمک نیتنده دکاز؛ مقصدمز، « ساده و ترکیسز لسان » جریاننک الا اسکی مئتلرندن صایه بیله جکمز « ادرنلی نظمی » نک - متنی بوجلد ایچنده عیناً نشرایتیدیکمز - « دیوان ترکی » بسیط « بنه کوچوک بر مدخل وجوده کتیرمکدن »، و بولیله جهه، بو اثرک ماهیت و اهمیتی آ کلامه چالیشمقدن عبارتدر. « ملى ادبیات » جریاننک استقبالده یتیشه جلث مورخلری، بمتواضع و کوچوک مقدمه‌ی اثرلرینه چوق بسیط بر « مدخل » کی قبول ایده‌رلرسه، مقصدمز حتى فضله‌سیله حصوله کلش او لور [۱].

I

آنادولوده « خلق شاعرلری » نک، و خلق شعرینک صوفیانه‌شکلی بارا انان « تکیه شاعرلری » نک خارجند، قلاسیک عجم شعری موده اتخاذ ایده‌ن « سرای شاعرلری » نی داها سلچوقیلر سراینده کورمکه باشلایورز: ایشته، سلچوقی خانداننک فارسی « شهناهه » سفده یازان « خواجه دهانی » ی بوجنس شاعرلرک - شیمیدی یه قادر او کرده نه بیلیدیکمزه کوره - الا اسکیسو واکصنعتکاری اولارق قبول ایده بیلر [۲]. مؤخرآ اون در دن جی عصرده آنادولونک مختلف حرث‌مرکز لرنده یازیلش و ویا ترجمه‌ایدیلش بر جوق اثرلر سایه سنه، بو انکشافلک قوتله دوام ایتدیکنی، وبالخاصه، عجم نمونه‌لرینک تقلیدیه اهمیته دوام او لوندینقی بیلورز [۳]. فقط، ایران

[۱] تور کیه ده ملى ادبیات جریاننک صوک دورلری حنده ایضاحتات آلق ایچون باقکز: [کوپریلی زاده محمد فؤاد، بوکونیک ادبیات، استانبول، ۱۹۲۴، ص ۷ - ۱۴۹]. بو ازه‌هائند مفصل بر خلاصه، بعی شخچی مطالعه‌لره بر لکدنه روس مستهر قلنندن بروفسور « غورده‌هشکی » نک « تورک ادبیاتنک دونوم نقطه‌سی » عنوانی روسجه مقاله‌سنده در [آذر بایجان تبیع جمیتنک اخباری، صابی ۲، باکو ۱۹۲۶]. — بونک « عبدالله بطاطل » بک طرفندن قسمآ پاییلان ترجمه‌ی « تورک بوردی » نک ۲۹ نجی صایسنده‌در، مایس ۱۹۲۷].

[۲] « خواجه دهانی » حنده « حیات » ک ۱ و ۱۰۳ نجی صایلرنده کی مقاله‌لرمنله « تورک ادبیاتی تاریخی » منه مراجعت.

[۳] بوعصرده آنادولوده علمی و ادبی فعالیتلره ساحه او لان حرث‌مرکز لری اولدیقه چوغالشیدی: قونیه، نیکده، لادیق، قسطمیون، سینوب، سیواس، قیر شهری، بروسه، الخ... کی بولیله ساحه‌لرده بوعصرده یازیلش تور کجه اثرلره تصادف ایدیورز. بواسکی دورلره هائند اولارق - شیمیدی به قدر علم عالنجه تمامآ مجھول قالمش - بر جوق قمیلی اثرلری بولوب تدقیق ایشكه موافق اولدق، بودوره عائده

تورکجه‌یی عربجه و عجمجه یه نظرآ داها قیمتیز، آهنگسز، و افاده خصوصنده داها قابل‌تیز
عده‌ایده‌ن بو طرز تلقی، او ن بشنجه عصر دده عین صور تله دوام ایمکده در. حابوک بوعصرده،
هر جنس موضوع عله ها دیز یوزلرجه تورکجه کتابلر یازیلش، ترجمه ایدیلش، «شیخی» دن
«احمد پاشا» یه قدر یوزلرجه شاعر کالنده تورک دیل او لدجه ایشله‌نش، کوزمله‌نش،
اینجه لشمشدی. فی الحقيقة، بالخاصه «نظم» ساحه‌سنه، عجم تائثیری جوق آرتیش، عربجه
و عجمجه کله‌لر، ترکیلر متادی صور تده چوغالمشدى. لا کن، بو کا مقابل ده، فلاسیق تورک
شعری، آهنگ و افاده قابلیت اعتباریه فارسیدن پک آشاغی قالمایاق بر درجه یه کشیدی.
بالخاصه، «ایکنجه مراد» ایله، او نی تقلید ایده‌ن «اومور بک» کی بعض نفوذی امرانک،
کذلک اسفندیار اوغول‌لر ندن «اسماعیل بک» کی برطاق منور آنادولو بکلرینک «مل لسان» ه
بویوک بر اهمیت ویرکلرینی، تورک شاعر و محرر لرینی قوته‌حایه ایتدکلرینی، عربی و فارسی
بر جوق اثرلری تورکجه یه ترجمه ایتدیرمک خصوصنده فعالیتده بولوند قلارینی بیلیورز [۱] .
ایشته بوسایده، او ن در دنجه عصر ده بر قسم رسمی اورا قلک، او ن بشنجه عصر دده آرتق
برطاق منار کتابه‌لرینک، و قیمه‌لرک بیله تورکجه او لارق یازیلدنی کورولمکده در [۲] . مع‌ماهیه

[۱] او ن بشنجه عصر کالک نصفنده آنادولو ده یازیلش او لان تورکجه اثرل حقنده کی معلومات ده
مع‌الاسف جوق ناقدر. حابوک، او دوردن الیزه قالمیش او لان منظوم و منثور هر تورلو اثرل،
ترجمه‌لر مبنو لار موجود در. بو خصوصه حاضر لار دیفسن بویوک بر اثرک نهیرینه انتظارا، او اثر مزک
کوچوک بر خلاصه‌سی یاقینه نشر ایلک امیدنده ز.

[۲] پروفسور «قره‌لیتس» ک «تاریخ عثمانی انجمنی جمیعه‌سی» نده کی مقاله‌سته باقکن :
جزء ۲۸، ص ۲۴۲ و متعاقب، ۱۳۳۰ . - کذلک «کرمیان اوغلی ایکنجه یعقوب» ک ۸۱۴
تاریخی تورکجه کتابه‌سی ایچون : تاریخ عثمانی انجمنی جمیعه‌سی، ص ۱۱۶ و متعاقب، ۱۳۲۶ . -
احمد توحید بک «سلجوق خاتون» مقاله‌سنه «چالی» نک ۸۷۰ تاریخی تورکجه منظوم کتابه‌سنه
سراجعت : عین جمیعه، جزو ۱۵، ص ۹۶۰؛ برومه‌ده مختلف منظوم کتابه‌لری بولونان
بو «چالی» نک کیم او لدینی توحید بک هرندنسه تعیین ایده‌ده مشدر. حابوک بو «چالی»، فاتح و اوغلی
با زید نامه مختلف اثرلر یازیش او لان مشهور شاعر «چالی» در. کرک اسکی نذ کره‌لرمن کرک او نله
استناد ایده‌ن «بروشه‌لی طاهر بک»، بو شاعر «چالی» ایله، او ن در دنجه عصر ک صوک سنه لرنده
داما «احدى» دن اول بویوک بر شهرت قازان «شیخ او غلو مصطفی» بی بر بیله قاریشیر مشادر در .-
او ن بشنجه عصر ده رسمی لسانک - طبیق او ن در دنجه عصر ده او لدینی کی - نه قدر ساده و واوضح
او لدینی آ کلامق ایچون، یه «پروفسور قره‌لیتس» ک «ویانه علوم آقادمیه‌سنه فلسه - تاریخ
مشهود» دهد [ص 268-270] . آشاغیده بحث ایده‌جکم «عمربن مزید» ک «جمیعه‌النظائر» نده
و «شیخ او غلو» نک «کنز‌الکبرا» سنه برطاق منظومه لرینه تصادف ایده‌سی، بویوک شاعر
او ن بشنجه دکل حتی او ن آلتیجی عصر ایتدالر نده بیله ئامبله او ن توپلادینی کوسترمکده در .-

معدور کوسترمک چالیشیر [۱] . بو عمومی تلقی یه مغایر بر مطالعه بیرونیش شاعر او لارق، بالکن،
717 ده «فرید الدین عطار» ک «منطق الطیر» یه بیچوق توسعات و تعدیلات ایله تورکجه یه نقل
ایده‌ن «شیخ احمد کلشهری» بی کورویورز . علی العاده بر ترجمه دکل مادتا شخصی بر اثر
وجوده کتیرمش او لان، و یادینی ایشک اهمیتی چوق ای بیان بو بیوک شاعر [۲] ، اثینک
فارسی «منطق الطیر» دن آشاغی اولمادیفندن و کنديسندن اول تورکجه بوقدر کوزمل بر اثر
یازیلادیندن بحث ایدیورکه، تماماً دوغر و در :

پارسیجا قوش دیلی سویلدی
سیلادک تازی بیکی نکری حق
پارسیجا ناج و نخت
چون فلک نامه دزدیق شاموار
منطق الطیر ایلدی
پارسیجا سیلادک‌کشیم
کسا بندن یک کتاب ایلامدی

منطق الطیر که عطار ایلدی
انی ترک صورتندابز دخی
پارسیجا ناج و نخت
چون فلک نامه دزدیق شاموار
ترک دلنجه داخی تازی دن طیف
بن بو ترک دفترن چون درمیم
کسه بویله طبلو سوز سیلامدی

[۱] بو اولر و محرومی حقنده تفصیلات آلتی ایچون «تورکیات جمیعه‌سی» نده کی تقدیمی مقاله‌منه
باقکن [ج ۲ ، ص 481-489] . جداً دکرلی بر شاعر او لان «مسعود بن احمد»، «سہیل
و نوبهار» نده تورکجه‌نک کفایتسزلک حقنده شونلری سویلر :

که ترکات دلی کلک دکل تک در
قویلیزز بیکدیر کترتمک دلا
ورد چاشنی نتکم اشا طوز
که نظم او لیجق ترکیا کلسه لفظ
ضرورت او لوب وزن انی الم
بو ترکات دلی بر عجب دیل اولر
دیالر شنادلا کلسا اوک
.
خجالتندن اریدی بارو تم
ریکنکی اکلایا و قاقیا
سز ایچنده تریب بلازمش
دو بر نیجا بیتی دوزنجا بنوم
که بر اهل کیشی اکر اقیا
دیا هیچ ترکیب بیلمازمش

بو اراده عندم هین شک درر
بوم صاف اول ترک دلی اولا
دخی دیللا سوز قارلسا از
عربجا ویا پارسی اوله لفظ
که اصلنچا قالور کاه قلمز
دلیم درلو تغیر تبدیل اولر
که اصلنه سرمکانخدر لفت
.
بو بر نیجا بیتی دوزنجا بنوم
که بر اهل کیشی اکر اقیا
دیا هیچ ترکیب بیلمازمش

[۲] تورک ادبیاتک بو بیوک صنعتکاری حقنده معلومات، بالکن «تورک ادبیاتنده ایلک
متصورلر» دهد [ص 372-370] . آشاغیده بحث ایده‌جکم «عمربن مزید» ک «جمیعه‌النظائر» نده
و «شیخ او غلو» نک «کنز‌الکبرا» سنه برطاق منظومه لرینه تصادف ایده‌سی، بویوک شاعر
او ن بشنجه دکل حتی او ن آلتیجی عصر ایتدالر نده بیله ئامبله او ن توپلادینی کوسترمکده در .

«محاکمة اللقتین» آدلى مشهور اثربى ، تورك لسانىڭ بوایلک مدافعه نامه سى يازىيوردى [١]. فقط، نەقدر تاڭىف شايىندركە، «نوائى»نىڭ اورتىيە آتىدىنى بوفىكىر، تورك ئالىنىڭ هېيچ بىر ساحە سىندە لايق اولدىنىي اھمىتىلە آكلاشىلامادى ؟ وَاوندن يارىم عصر صوڭرا بىلە، تورك ادبىياتنىڭ بىلەك اڭ بويۇك شاعرى اولان «فضولى»، تورك لسانىڭ كفايتىسلەكتەن دولايى شاكىتىن واعتذارىن كىرى دورمادى [٢] .

II

اون دردنجى عصرىدە واون بشنجى عصرىك ایلک زماقلىرنىدە يازىيان ائرلەك اکثرىسى، كىشىش بىر خلق كىتلەسە خطاپ اىتىدىكى جەھتە، اعظمى نسبىتىدە سادە بىلسالە، صنعتىن و تىكىلەندىن مارى بىر صورتىدە، و دادۇنى قىصە قىصە جەھلەرلە يازىيلىرىدى. هەل خلق اجتماعلىرنىدە اوقوۇنغا مخصوص دىنىي منقبەلر، جىنك حكايەلەر، غايىت سادە و تىكلىفسىزدى . «قاپۇس نامە» مىزجى «مرجىك احمد بن الیاس»، اثربى ترجمە اىتىدىكى مؤلفىك شو آشاغىكى نظرىيەسى - هېيچ اعتراض ايمەكسىزىن - ترجمە و نقل يعنى اونى قبول ايدىيوردى: «اي اوغۇل، اكىر شاعر اولوب شعر اينكە قىصد ايدرسەك جەھد اىيت كە شعردە سوزىك روشن اولە، آچوق اولا، و صاقىن كە ئامض سوپەلەمەيسك، يعنى اورتولۇ سوپەلەمەيسك . مىلا بىر سوزىكە معناسى شىخى سىن بىلەسلىك و آيروق كىشى بىلەمە، آنوك كىرى سوپەلەمە .

[١] ابتدا «فاتحىر» طرفىندىن نشر اولۇنان بىر مەمەتن، مۇئىخا «كتىغانة اقدام» كلىباتى صىبراسىنە «ولد چلى» افندىنىڭ آنادولو توركىجەسەنە ترجمەسى و چاقانايىجە مەتىيەلە بىلەكتە نشر ايدىلىشىدە. «نوائى»نىڭ بىر ائرى هەر قىطة نظردىن فوق العادە مەممەر . چۈنكە «نوائى» بىر ائرلە توركەنڭ ايلك مدافۇنىڭ قازانلىشىدە .

[٢] «فضولى»، «حديقة السماء» مقدمەسىندە عىيّا شوپەلە يازازار: «... اكىرچە عبارت تىكىدە يىان و قايمۇ دشواردر، زىرا اكىر الفاظى رىكىك و عباراتى ناھواردر . اميدىرىكە هەت اوپىلا آئامەنە مىعاشت و انجامىنە معاونت قىلە» [مصر طبى ، ص ٧] . بىر مظۇمەسىندەدە عىيّى تلقىي شو صورتە ئەڭھار ايدەر :

نظم نازك ترک لفظىلە اىكىن دشوار اولۇر
اکىر الفاظى نامىبىط و ناھوار اولۇر
نۇھار اوپىلاج دېكىتىن بىر كىل ئەڭھار اولۇر
اول سىبىن فارسى لفظىلە جوقدىر نظم كېم
لەھېچە ترک قبول نظم و تۈركىب ايلەيوب
بنىدە توفىق اولىسە بودشوارى آسان ايلەم

بوتون بۇ فەعالىتلەر رەغمە، عرب و عجم خەۋەلىرىنە مەفتۇن ۋاسىر اولان «مەدرىسە» آداملىرى، ملى لسانلىرىنىڭ كۆزەللەكتى حالا آ كلامىورلە، ياخود، آ كلامق اىستەمۇرلەرىدە. «تەضرۇمات» مۇلۇقى «سنان باشا»، تەقلىيدىكىي صىنۇتىكار عجم ناژلەرنىن قىمت اعتبرىلە هېيچ دە آشاغى عەد ايدىلە مەھەجك مەممەر بىر ائرى يازىدىنىي حالىدە، ائرىنىڭ توركىجە اولەسندە دولايى عادتا اعتذار مەجۇرىتىنى حس ايدەرلەك: «... اكىرچە اول نىسخە ترکى بىر كەتاب كىيىدر صورتىدە، اما جامع انوار علومدر حقيقىتىدە، هەر طاڭە حۆظ آ لىسون ديو ترکى دىلەنە مەشقىدىردىم» دىيور [١]. چوقى مەنيدار بىر جەلە ! آ كلاشىلىرىكە، اودورك ئەلمىرى «توركىجە كەتاب» كە «جامع انواع علوم» اولا جەنە قانۇن دەكلەردى ! كەذلەك، «ايکىنجى سلطان بايزىد» نامە «سلطان نامە» آدلى منظوم بىر توركىجە تارىخ يازان «صارىجە كەل» - تذكىرلەك تەميرلىك «كەل زىزد» - ائرىنىڭ باشندە :

كل ايىدى نظمە كىشىف ايلە اسرار چو بىلە كەشن اىچىرە ايلە كەختار
بو ترکى دىيل بىغىت سرت دىلە سوزاھلى اشبو دىلەزكى خەجلەر

دىمكى صورتىلە «توركىجە» نىڭ «سەرت» يعنى «قاپا» بىر دىل اولەدەن، و كەندىسىنىڭ - توركىجە يازان بۇتون سوز اھلەرى كېي - بۇندىن دولايى مەجۇرىت حس اىتىدىكىنى آ كلاشىلۇر [٢]. بۇنى يازان «كەل»، اودورك اولەدەقەي و مەعروف بىر شاعىرىدى !.. حالبۇ كە يەن بوصىرالرە «ھرات» سرىيىنە ياشىيان «امیر على شىرنوائى»، «چەغاناتاي» - تورك «ادبىياتىك بواڭ بويۇك سىياسى»، توركىجەنەن داها زىنگىن، داها كۆزەل بىلسان اولەدەن ئىثاب مەقصدىلە

توركەنک آنادولۇدە دولت لسانى اولارق استعمال حەقىنە تەفصىلات، «تورك ادیساتى تارىخى» مەددەدر، مع ماقيە، اون دردنجى عصرىك ايکىنجى نصفىنە «اورتە آنادولو» دە بالاخاصە فارسەنىڭ دولت مەعاملاتسىنە قوللانيلىدە يعنى «بۇز و زەزم» مۇلۇق سۈپەمەكىددەر [ص ٥٣٧]

[١] سنان باشا حەقىنە تذكىرلەم و بالاخاصە «شەقايىق» ترجمەسەنە سراجىت . ادبىاتىزك بوبۇيۇك ناھىيە حاضرلا دەيپىز بىر تەدقىقىتامەبى قىرىيا نىنر ايدەجەن .

[٢] بو تارىخىك اصلى استانبول دارالفنون كەتبخانەسىنە، اوندۇن فۇطۇغرافىا ايلە قوپىيە ايدىلەش بىر نىخسەن دە خصوصى كەتبخانە مەددەدر . «صارى كەل» - ويا بعض تذكىر جىلەزلىك يازىدەقلىرى كېي «كەل زىزد» - حەقىنە «سەمى، لەپىن، عاشق چلى»، حسن چلى «عەمانلى مۇلۇقلىرى» نە و «باينىغەر» و باقىز : Die geschichtsschreiber der osmanen und ihre verke [1927,33] . بو كا عائىد اكايى مەعلومات «عاشق چلى» تذكىر مەددە اولەدەن حالىدە، نە «ھامەر»، نە «بروسلى طاهر» بىك، نەدە اوپىلە استناد ايدەن «باينىغەر» مع الاسف اوندۇن استفادە ئېتەمىشلەردرە

اونك بىض شەعرلىرى «جامع النظائر» دە و «نظمى» نىڭ «بىجمىن النظائر» نەدە مندرجىدر .

زیرا شعری خلق ایچون ایدرلر، کندو گندولر ایچون ایزولر، پس شعرک معنایی آجوق کرکدر. روشنلکی سیندن اوترو کیم کرکسے رغبت ایده. اما شاعر کرکدر که هان وزن و قافیه به قائم اولایه. پس سن دخی خیالسز و تریسز و صناعتیز شعر ایمه... و شعرده خوش مثالر و تشبیه رکتور. شویله کیم هم خاصه خوش کلسون هم خامه. تاکه سنک شعرک شهرت دوته، و معروف اوله. و شعری عروضک آغیر و زفلرنده ایمه. تاکه شعرک دخی ثقیل دوشمه به. زیرا ثقیل وزنه شعر ایتمکه کیمسه هوس ایلز. مکر که ایدن دخی بر آغیر جانلو ثقیل اوله... [۱]. «قابل‌سنامه» مؤلفنک بو نظریه‌می، بالکز سویله‌ندیکی زمان ایچون دکل، هر زمان ایچون چوق معنیداردر: «شعری هم خواصک هم عوامک آکلایوب سه‌وجکی بوشکله سویله‌مک «فکری، یکیلکنی هیچ بزمان غیب ایمه‌جک بر فکر در.

فی الحقيقة، داهما اون دردنجی عصرده یازیلان بعض اثرلرک بالکز مقدمه‌لرنده - عرب و عجم اثرلرخی تقليدا - آزچوق تکلفی، «منشیانه» افاده‌ره تصادف اولونور [۲]؛ ياخود، بعض مترجم ویا مؤلفلرک، داهما اوچجه یازیلش بر طاقم نسخه‌لرک لسانی و افاده‌سنی قابا بولارق اوموضوعی یکیدن ترجمه ویا تأثیف ایتدکاریه صيق‌صيق راست کاینیر [۳]. لا کن، بوکی

[۱] «مرچک احمد بن الیاس» ک «۸۳۵» ده «ایکنچی مراد» نامنه یائش اولدینی بو روجه‌نک آوروپا کتبخانه‌ندده مختلف نسخه‌لری وادر. بو خصوصده اطرافی تفصیلات ایچون «رسیو» نک «بریقیش موژه‌ئوم نورکه یازمه‌لر قاتالوغی» نه باقکنر: ص ۱۱۶ - ۱۱۷. آنقره عمومی کتبخانه‌ستنده و خصوصی اللردده بونک مختلف نسخه‌لری موجوددر.

[۲] اینانچ اوغولرندن «چلبی مراد اصلان بن اینانچ بک» [اون دردنجی عصر اورتا لری] نامنه یازیلش اولان بر «فاتحه تفسیری» نک مقدمه‌ستنده‌کی شو سطرلره باقکنر:

اما بعد چون خداوند علیان پشت ویناه اسلامیان خسرو کامکار دین پرور خدادان منبع الجود والفضل والاحسان حرس الله مملکته عن نوازل الحدثان و قهر اعداءه فی كل حين و زمان بحق طه و سوره رحمن بو ضعیف دعاچیلرینه اشارت ایلدیلرک تفسیرده ترک دیلجه بر رساله یازیله [بنم آناتولی بکلکاری تاریخنخه خاندۇنلۇر» مه صراحت، تورکیات بجموعه‌می، ج ۲، ص ۱۳] . مع‌مافیه بو تکلف، بالکز بو تھاچیه به منحصر دره ائرک لسانی حقنده داهایی بر قرک ویرمک ایچون، اوراده‌کی شوکوچوك فقره‌بی ده عیناً نقل ایدیسیرم: «بایزیده‌ایتدیلر: سن صواوزنده بورورمش سک. ایتدی: بالق دخی یورور، بر پوله صاتیلور، آدم بالقدن عزیزدر. ایتدیلر: سن هواده اوچارسک. ایتدی: قوش دخی اوچار، بر تکیه صاتاولر، آدم خود قوشدن عزیزدر. ایتدیلر: باکلا قات آراسنده مکبه واریسک. ایتدی: جنی دخی واریر. آدام خود جنبنده عزیزدر.»

[۳] مثلاً شاعر «کاشهری» نک «شیخ صعنان قصه‌سی» [تورک ادبیات‌شده ایلک متصوّفلر،

واقعه‌لره رغماً، اون دردنجی عصرک حتی اک صنعتکارانه یازیلش منظوم حکایه‌لرنده بیله لسان اکثریته بسیط و ساده‌در؛ تورکجه کلملر پک چوقدر: مثلاً «سهیل و نوبهار» حکایه‌سنک ېچوق غزل‌لرندہ یا بانجی بر ترکیه راست‌کامنر. مشور اثرلرده، بالخاصه دو ضرودن دو غریوه خلقه خطاب ایده‌ن حکایه‌لرده ایسه، بوساده‌لک داهافوتله کوزه چارپار، مشور اثرلرده تصادف ایدیلن بوساده‌لک، «سنان پاشا» دن صوکرا «مصنوع و مسجع نز» موداستن خواصه مخصوص بر قسم اثرلرده یا واش یا معمنه رغماً، اون آلتنجی، حتی اون یدنجی، اون سکزنجی عصرلرده بیله بوسبوتون اور ته‌دن قالقا مامشد، «ویسی»، ترکی «طرزنده مصنوع و مسلسل افاده‌لری اسکی نزک عمومی بر قاعده‌سی صانه‌رق بونک آنجاق «تنظیمات» دن صوکرا «شناسی» و آرق‌داداشلرینک همیله اور ته‌دن قالقدیقی فکرند بولونانلر، اسکی ادبیا تزکچوق مبدول نژم‌محصولاری حقنده هیچ‌جر فکره مالک اولیانلردر [۱]. بالکز، «نظم لسانی»، اون آلتنجی عصرده‌ایران شعرینک متادی آرتان تا ئیزیله بوسبوتون عرب و عجم کلملر لیله، ترکیلر لیله دولیور، تورکجه کلملر و عجم اثرلرخی تقليدا - آزچوق تکلفی، «منشیانه» افاده‌ره تصادف اولونور [۲]؛ ياخود، بعض مترجم ویا مؤلفلرک، داهما اوچجه یازیلش بر طاقم نسخه‌لرک لسانی و افاده‌سنی قابا بولارق اوموضوعی یکیدن ترجمه ویا تأثیف ایتدکاریه صيق‌صيق راست کاینیر [۳]. لا کن، بوکی

[۱] «کال اوغلو اسماعیل» لک «فرح نامه» می [تورکیات بجموعه‌می، ج ۲، ص ۴۹۳]، «ابن یوسف» لک «صلصال نامه» می [تورک ادبیاتی تاریخی، ص ۲۹۸]، اوچجه باشقالوی طرفندن یازیلش اولدینی چالد، بو صنعتکارل طرفندن بکه‌نیلمیرک یکیدن قلمه آلتمنش اثرلردر. «کاشهری» نک بحث ایتدیکی اسکی «شیخ‌منمان» قصه‌سیله «فرح نامه» بی اسکیدن یازالرک اسلامیخی مع الاسف سیلیورز؛ لکن ایتدیکی اسکی «دانشمند نامه» بی سلچوقیلر دورنده «ابن علا»، «صلصال نامه» بی ده «شیاد عیسی» اسمنده شاعرلر بازمشاردی. «مرچک احمد» لک «قابل‌سنامه» ترجمه‌سی ده بو صیراده ذکر ایده‌ییزد، «مرچک احمد» دن عصرلرجه صوکرا ده، مشهور «نظمی زاده»، «قابل‌سنامه» ترجمه‌سنک لسانی کنندی زمانه کوره تتعديل و تزین ایتش‌دی. ادبیات تاریخنزو ده بو حاده‌یه دائمًا تصادف ایدیلر. مثلاً «کلیله و دمنه» نک مختلف ترجمه‌لری کی [تورکیات بجموعه‌می، ج ۲، ص ۸۷ و متعاقب].

[۱] شو صوک الی آلتمنش سنه طرفنده اسکی ادبیات‌زدن واسکی لسانم‌زدن بحث ایده‌نلر، او اثرل حقنده هیچ‌جر بر معلوماته مالک اولادقلرندن - عمومیتله بو یا کایش نقطه نظره صاپل‌نوب قالملشلردر. بوندن، بالکز، اسبق صدر اعظم سعید پاشا مرحومی استئننا ایمه‌ییز: او، «غزنه‌جی لسانی» آدلی کوچوک رساله‌ستنده بو خصوصده اولدقه دوغرو مطالعهلر بورتمنددر.

قالقد قلرينى وبوکاده «ترکي بسيط» نامى وي ردكلارنى كوروپورز. شيمدى يەقدر ادبىاتىزله مشتغل هيچ بى مدققىك نەدنسە كوزينە چارپايان بوايىك حادىندىن بىنخىسى، اونى پاك اهimentiز بىرشكىدە ذكر ايتمش اولان «عاشق چلى تىذ كرسى» نە كوروب ميدانە چىقارمىشدق [۱] . هيچ بى يرده ذكر ايديمهين ايكنىجى حادىئى يەنى «ادرنلى ئظمى» نك «ترکي بسيط» ايله عادتا بر «ديوان» تشكىل ايدە جىڭ قدر شعرلر يازمىش اولدىنى دە، المىز كچن ديواناتك تدقىق سايىسىنە آكلادق [۲] . پڭ مختىملىرىكە، اون آلتىنچى عصرىدە ساڭر بعض شاعرلر داها بويولە شعرلر يازمىش اولىسونلار. هر حالدە، عىن دورە عائىد اولان بو ايىك حادىء، او آرالق سادە لسانە دوغرو يېكى بى جريان باشلادىغىنى بىزه كوتستيرىپور. عىجيا بو جريان نە كې تارىخى عاملارڭىز تاڭىرىلە طوغۇدى؛ عىجيا «ترکي بسيط» ايله يازان باشقا شاعر لرىدا اولدىمى؟ بو حىركەت، ادبیات خەيطىنەن اصل قارشىلانىدى؟ ايشتە بىريغىن سؤالىرىكە، شىمدى ياكى المزدە بولۇنان محدود وىچەرلە بونلارڭىز صرىچ وقطۇچى جوابىي ويرمڭ قابلا اولا ماپور معماقىيە، بومىسىنەنڭ داهازىدە توضىحىنە مدار او لا بىلە جىڭ يېكى وثيقەلر ك ظەھورىنە انتظارا، بوجەتلرى امكان مىتىبە سنە آكلاڭىزىنەن چالىشام.

III

يالكسز «الفاظ» دىك «تشىبهات و تمثيلات» اعتبارىلەدە تۈركۈذۈقە اويفۇن اژىلر يازمىق ايشتەين «محرمى» عىجيا زەدن مەلەم اولدى؟ اوىندن اول «صاف» كې بعض شاعرلارك شعرلارندە تۈركى ضرب مىللار ايرادىلە شەرت قازاندىقلەرنى [۲] ، «كىيولى» شاعر «كواھى» نك مېندۇل ضرب مىللارى محتوى بىرپىندەنە يازدىقىي بىلەپورز [۳] . اون بشنچى حتى اون آلتىنچى

[۱] بىحرالعارف [خصوصى كېتىجانەمىزىدە موجود اوچ يازمە نىخدىن] . كليپوللى مدرس «سرورى» نك، معروف بىجم منبىلندىن الثنايا يازمىش اولىنەن بىسيط اىرەنە دىسى بىلەپورز بىر شەرت قازانشىدە ئاسى ئىذىرلەرنىدە، «شقايىق ذۈل» نەن، و اوىزىن فىلاً عمانلى مۇلۇلارنىدە، «ھامەر» اك و «كېپ» نك تارىخىلارنىدە «سرورى» دە بىحت ايدىايىر، «بىحىظ ئاظاھىر» كې او دور بىجۇوعەلەنندە شعېلىنە دە راست كلىنۋىر .

[۲] «صاف» مەلاصىلە مشهور اولان ايكتىشىجى بايزىد دوري وزراشىن «جزرى قاسم پاشا»، او دورك اولدىقە دىرىلى شاعرلارندەر، «سەھى» اوئىك «مېل كۆى» اولىنەن سوپەلەدىكى كې، «لطىفي» دە «شعراءرۇمدە مثل كويىك اولا آنندىن صادر اولىش و تىخانى بىكتە كاڭان بولىشىر «دىيەرلەك بونى تأيىد ايدىر . بعضىلەرى اونى «بروسمىلى احمد پاشا» مەلۇلەندەن صىايىلار .

[۳] «كواھى» و «پىندەنەمە» سى حقىقىنە بافقىز : تۈركىيات مجموعەسى، ج ۱، ص ۱۳۸

قصورایتد کدن صوکرا ، او نزک شفاعتیمه تکرار نائب او لا بیلمش ... بر آرالق غلطه قاضیی او لان «حسن چلبی» سلانیک قضیله نه تعین ایدیلیکی زمان ، نابلسلکه «محرمی» بی ده سلانیک کوتوردی. اوراده برمدت او طور ارق بر از پارا طوپلا دقدن صوکرا ، زوجه بی وایکی چو جو غیله بر لکده استانبوله کلک او زره بر کمی به بیندی؛ لakan دکزده بر کافر کمی بونلری یاقالادی؛ «محرمی» بو تون عائله سیله بر ابر اسیر اولدی. اپی مدت اسیر قالقدن صوکرا ، معین بر پارا کتیرو ب عائله سی قور قارم شرطیله اذن آرارق «اغریبوز» ده «قیزیل حصار» ه کلادی. اوراده دوستلرندن شاعر، «اسیری» يه راست کلادی [۱]؛ اولوب بیتن ایشتری آکلاتندی. و مادی یار دیم بکله دیکی استانبوله کی دوستلرندن ، بالحاصه، «کاتبی» مخلصلی ترسانه کاتی «سیدی علی رئیس» [۲] ایله «نکاری» مخلصلی خاصه رویسلرندن «نقاش حیدر» دن [۳]

[۱] او زون مدت خربستانلر النده اسیر قالدیغی ایچون «اسیری» تخلص ایده ن بو شاعر، قور تولدقدن صوکرا «اغریبوز» آدانسته «قیزیل حصار» ده یر آشمش و آریججه سرکشتنی دیازمشدی [۴] عاشق چلبی نذ کرمی [۵].

[۲] «مرأت الممالک» آدلی سیاحت نامه سیله «مرأت کائیت»، «خلاصه الهیاه» ، وبالحاصه هند دکنلرینه عائد «محیط» آدلی بر اثر یازمش او لان «سیدی علی بن حسین»، استانبولو بر تو روک چو جو غیره . اجدادی ، استانبول فتحتندن بری غلطه ده کی بخیره دارالصناعه سی کتخد العنه بولونمشلر دی. کنديسي ده بومسلکه کیره رزک ترسانه کا بلکی یادی؛ آق دکزده کی بوبوك حر بر لرها شتر اک ایتدی ، بر آرالق مصرا قاپانی نصب ایدیلرک هند دکنلرنده پور تکیز لره حرب ایتدی. اثر لری آور و پا عالمیه نک اسکیدن بری نظر دققی جلب ایش ، حق «محیط» دن بعضی پارچه لر ابتدا «اماهم» طرفندن انکبزجه بیه ترجمه اولونمشدی؛ مؤخرآ «بونه لالی»، «بینه ر»، «فهران» ده بومروف اثر حقنده تدقیقاته بولونمشلر در . صوک زمانلرده «غاربریه ل فهران» ، «محیط» ک منبلری او لان بعض عربجه اثر لری بولوب میدانه چیقاردیغی و نعمت ایتدیکی ایچون . «محیط» ک اسکی اهیتی آزمادره و قنیله «اقدام» مطببه سنك طبع ایتدیکی «مرأت الممالک» کده آور و پا اسانلرینه مختلف ترجمه لری وارد ر. «سیدی علی رئیس» ک اک مهم ، اک اوریزینال اثری ، شبه امز بودر .

۹۷۰ ده وفات ایده ن «سیدی علی رئیس»، زماننک پک معروف ظریفلرندن و مانش شاعر لرندر. ساده ، صمیحی شعر لرنده دکنچیلکنی کوسترهن پارچه لره صیق صیق تصادف ایدیلیکی کی ، خاق دیلیه و هجا وزنیه «کمیچه تورکولوی» ده یازمش اولماسی ، ملی ادبیات تاریخنده اوکا خصوصی بر موقع آیری تبیلیر . زکین بر آدام اولدیغی ایچون ، یانه بر طاقم فقیر شاعر لری طوپلار ، او لره مادة دده ماونشده بولونور دی که ، ایشته غلطه لی «محرمی» ده بولردندر [۶] منتصر ترجمه حالی حقنده جهوریت غزنه سنك ۲ مارت ۱۹۲۸ نسخه سنده کی مقاله منه مراجعت . حیانی و اثر لری حقنده حاضر لامش اولدیفمز خصوصی غصل بر تدقیقاته بی آیریججه نشر ایتمک ایدنده بز [۷].

[۳] «شطرنج باز عرب» لعیله معروف بزینک او غلی او لان «نقاش حیدر رئیس» ، زماننک

عصر شاعر لرندن بعضیلرینک بعضیاً غایت ساده ، تکلفسز ، حتی تصادف آترکیسم منظومه لریشه ده راست کایورز [۸]. فقط « الفاظ و تشبیهات و تمثیلاتی کاملاً تورکی» اولق اساسی قوران ایلک شاعر من ، شیمیدیکی معلوماتیزه کوره ، «محرمی» در. اون آلتئجی عصر ده ، عرض وزنیه و ساده جه لسامه بازیلش بر طاقم غزل لرک و مر بعلرک خلق اجتماعکاهلرنده بوبوک رغبت بولندیغی ، بسته له نوب او قو ندیغی معلومدر [۹]؛ حتی اودور تذکر لرنده ، بوبوک اثر لر تنظیمیله شهرت قازانان بعض شاعر لرده بالحاصه قید و تصريح ایدیلشدۀ [۱۰]. عجیباً «محرمی» ، خلق ک کندي ذوقه ، روحنه یاقین اثر لر ویردیکی قیمتی کوره دک بونک سببی تحلیل و تقدیر ایتد کدن صوکرامی «ترکی بسیط» ایله یازمق فکرینه دوش دی؟ شیمیدیلک بزه اک ملامیم کان ایضاح طرزی بودر .

هر زدهن ملهم اولورسه اولسون ، ابتدا «ترکی بسیط» ایله شعر لریاز دلیي جهتله ملی لسان و ادبیات جریانش ، عادتا ایلک مدمری عد ایده بیله جکمن بو شاعر ایچون «ملی ادبیات» تاریخنمزده چوقمهم برموقع آیری مق مجبور یتنده بز . بواعتبار ایله ، اوکا عائد بولابیلکیکمز معلوماتی بوراده جمع و تلفیق ایده جکز . «محرمی» نک حیانی و ادبی فعالیتی حقنده اک اطرافی معلوماتی «عاشق چلبی» ویریبور : او زمان «غلطه» قریه لرندن عدایدیلن «طاطاواله» ده طوغان «محرمی» ، استانبوله و غلطه ده بوبوک براز تحصیل کوره دکن صوکرا ، یکرمی سنه قدر «نابلک» ، ایتش . بر آرالق «مدرس پیری پاشا زاده محمد جلبی» ایله «آشیجی زاده حسین چلبی» پاسقلایده قیزیل یومورطه بور طیسی مراسمه سیرا یمک ایچون تبدیل قیافتنه غلطه کلیسا سنه کلشل [۱۱] . بونی خبر آلان محرمی «غلاطا یه صنم سیرینه کمک» ستابنلر دن برایکی دین اولوسی «قطعه سی سویله مش . بوندن حد تله نن «پیری پاشازاده» ، در حال غلطه قاضیسته خبر کونده روب او راده نائب بولوان ز اوالی شاعری عنزل ایتدیره مش ؟ نهایت ، استعفای

[۱] مثلاً «سہیل و نوبهار» ده مندرج غزل لرک قسم اعظمی ساده ، تکلفسز ، حتی ترکی بسیزدره .

[۲] بو خصوصده ایضاحت ، «عاشق چلبی نذ کرمی» ندن نقلاءً «عاشق طرزیلک منشأ و نکاملی» حقنده کی مقاله مزده : ملی تبعلر ، ج ۱ ، ص ۱۴

[۳] «عاشق چلبی نذ کرمی» نه بانکز . بو شاعر لر حقنده حاضر لامش اولدیفمز خصوصی بر تدقیق آیریججه نشر ایده جکز .

[۴] «عاشق چلبی» نذ کرمی شده «محرمی» حقنده کی قسمه بانکز . او دورده نام معنا سیله «لوواتن» محبیطی او لان «غلطه» ، میخانلریله ، اکنجه بولریله ه مر و فدی . او دوره عائد تاریخنی هنبلرده بو خصوصده بروچوق فقمبلانه تصادف اولونور .

همدمی اولوب حرم سرای بالاغتهه ابکار افکارک محى اولدوغندن غیری دریای سخنده سفاین مقالی سواحل مقتضای حاله واصل اویش و اقداح اشعاری داڑجالس و محافل اهالی و اماشل اولشیدی « دیهه رک » هم ظریف بر آدام اولدیغئی هم ده صنعتکارلغئی مدح ایدیسور. « لطیف »، « مثنویسی شعر ندن کر آله خوب و صد مرتبه مرغوبدر » دیهه رک مشتوى طرز نده داهاماهه اولدیغئی سویلیور؛ و شاعر « کشی » ایله آرالرنده « هزل بوز ندن برچوق معارضه لر اولدیغئی » ده قیدایدیسور [۱]. « عاشق چلی »، اونک، « خسرو و شیرین » نده « خسرو » ی مدح ایتدیکی ایجون « شیخی » علیمنه یازدینی بر قاج بیتی نقل ایتدیکی کی [۲]، اسارتده بولوندیغئی صیراده « خیر الدین پاشا » یه خطاباً یازدینی مراعک بر بندی ده قید ایدیسور [۳]. « خیر الدین پاشا » بوس بیه ایشیدنجه: « بوندی تغیر ایدیکر ». اوفر ولایتارنده بزم تورکولیزی ایرلا دقلرنده حقیزه مهملات سویله مه سونلر » دیمش . « نظمی » نک « مجمع النظائر » نده بش غزلی مندرج اولدیغئی کی [۴]، تذکرە لردده بعض شعرلری ذکر ایدیلر . بالخاصه ایتشنلردر [۱]. حسن چلی : « طبع شوخ و ندیم شسیوه‌سی اصحاب لطف و قبولک

[۱] « لطیف » نک مطبوع نسخه سنده ساده‌جهه : « مرقومک من حوم کشی ایله هزل بوز ندن چوق معارضه سی چکمشدر » قیدی موجوددر . بندک یازمه لرد بوند صوکرا شو پارچه به تصادف اولوبنیور : « جله‌دن برى بو قطعه‌در :

آلدیغی بز ویک سیرک ایدی
بکا بوندن ایسه صبیقی بیک ایدی
کشی منکوحه سنه بز آلدی
کور بیگلک دیدی آنی خاتونی
جواب صروم کشی :

صاتوب آنتونی او طاغه‌سی
محرى محرك برا او آمیش
وقت عام ایله مش آشاغه‌سی
بو کی غایظ سوکوشهر ، او دورک ادبی مخالفانده علی العاده بر ظرافت تلق اولوبنیوردی !

[۲] « شیخی خسرو و شیریندہ دیشدیر :
هزر بز شهر بنیاد ایله مکدر
بونی بولیه رد ایشدیر :

اوکر کبری کورک شیخی سفیهی
چکوب نظم ایله مش کرچه شدیدی
رسوک نامه سن بیرونان پلیدی
[۳] ای غرا کانی بوری بیک بیدار دشمن آچ طولپرله قلمه کھسarde بز روزن آچ
امر شاهیله دونما زنی، ایجون مخزن آچ وقتدر ای غازی خیر الدین پاشا یلکن آچ
[۴] بو غزلل آراسنده مع الاسف « تورکی بسیط » ایله سویله نمش هیچ براچه به تصادف ایده مددک .
« محرى » نک « شهناهه » سندن مقتبس بعض پارچه لر « قاف زاده فائضی » نک « زبدة الشعاع » نده
مندرجدر [خصوصی کتبخانه مزده کی نسخه] .

خیر آملق ایسته‌دی . « اسیری » اونلرک « خیر الدین پاشا » ایله بولکدده دونانما ایله کیتکلری نی سویله نجعه، فوق العاده متاژراولدی . تصادف آکوننرده « سیدی علی رئیس » له « نقاش حیدر » کیلریله استانبوله دوزنک مکوکس بر روز کار سو قیله « قیزیل حصار » قلعه سنه کلدىلر ؟ تصادفک بوجلوه سنه پک منون اولان زاوالی شاعر، اونلرله برا بر استانبوله دوندی . استانبوله بودو سترلرک یار دیله پارا تدا کنه چالیشدیلی اشناهه بزدن بزه تولدی (۹۴۲) ؟ لا کن « نقاش حیدر » بیک یدیوزفلوری طوپلایه رق کوننده ردی ، و شاعرک عائله سنه قور قارادی . بالکز را اوغلی اسارتده وفات ایتشدی . « عاشق چلی » و - غالباً اوندن نقا - « عالی »، اونک « سلطان سلیمان » و « سلطان سلیمان » محارباتی حکایه ایده منظوم بر ازیازدیغی و هر وقعة نک صوکنده بر تاریخ سویله بدکنی قید ایدیسورلر . « لطیف » بوازک « سلطان سلیمانک جلوسی تاریخنده ب福德اد سفرینه قدر اولان و قایی احتوا ایتدیکنی « سویله مک صورتیله « عاشق چلی » یی جرح ایدیبورک، « هامه ر »، و اوندن نقا - « باینغه ر » ده بو خصوصه ساده‌جهه « لطیف » یه اتباع ایتشنلردر [۱]. حسن چلی : « طبع شوخ و ندیم شسیوه‌سی اصحاب لطف و قبولک

معروف ریسلرندن اولدیغئی کی، نقاشلله و شاعر لکله ده بیوک بز شهرت قازانشیدی . طوپخانه طرفاننده کی اوی، او دور شاعر لرینک عادتاً اجتماعاً کاهیدی . صوکرا « ایوب » جوارنده برأ آلدی . « عاشق چلی » دیبورک : « حالا جانب ایوبه بر عشرت آباد پیدا ایدوب کذلک نجعه درویش و قلندره تکیه کاه و سفره و چراغی معمور بر حیدرخانه و خانقاہه در ». اونک کوسه بر آدام اولماستی، « عاشق چلی » ذکا و درایته برابر علامت اولارق کوستیریور . بر آزادی « شمسی پاشا » ایله برابر شامه کیده رزک اوویله ایله حج ده ایتمدی . « کوتاهیه ده ایکن » ایکنچی سلیم « ک حضوریه ده کیرمیش و مؤخرآ اونک زماننده رسانه ریسی اوبلشدی . وفات ۹۸۰ دهد . « عالی »، اونک « شیبه یازمقدمه خصوصاً سلطان سلیمان مرحومک نظریینی تصویر قیمه ده نقش و معروف موصوف کیممه » اولدیغئی قیدایدیسور [مناقب هنروران، ص ۶۹] . لوندره موزه می فولکسیونری آراسنده اوونک امضاسیله ایک مینیاتوره وجوددر . [مارنهن دن نقا] : خلیل ادهم ، الواح نقشه قوکسیونی ، ۱۹۲۴ ، ص ۱۶ ؛ کذلک : کنده‌سینه کده اشتراک ایتدیکنی « سنان پاشا » la Miniature en Orient, 33 E. kuhnel

قومندانشده کی فیلونک ۹۶۱ ده اسپانیالرلله محاربه‌سی حقنده بر اثر یازدینی « عاشق چلی » سویلرک، بونظوم اثر « بربیش موزه ټوم » تورکجه یازمه لری آراسنده در [ربیو قاتالوگی، ص ۱۷۸] . کرک « ریبو »، کرک اونک استفاده ایشن اولدیغئی « هامه ر » [G.O.D.II, ۳۴۹]، کرک بونلره استفاده ایده ن « باینغه ر » [عنانی تاریخنجلری، ص ۶۵] بخصوصه ساده‌جهه « حسن چلی تذکرہ سی » ندن استفاده ایتشنلردر؛ حالبکه بخصوصه اک مهم معلومات « عاشق چلی » دهد . اونک ویردیک ایضاً احات بوراده تمايله نقل ایشدک . غالباً « شمسی پاشا » نک دلاتیله « ایکنچی سلیم » ک بیوکلرندن بولوندینی « ذیل شقايق » ده مقددر .

[۱] باینغه ر، عنانی تاریخنجلری، ص ۶۴

مدقولینک يالكىز اسملر و موضوعلره، ياخود عجم و تورك قلاسيسيزملرينىڭ بعض مشترك اساسلىرىنه آلانەرق ويردىكلىرى براطاق حكملىرى، تمامًا عندى ويا ياكىشىدر. اون آلتىجى عصر عثمانلى شعرلرنده، محلى حيانى عكس ايتدىرەن لوحىلر، ايمپراطورلغى عسکرى موققىتلرندن ملهم تشىپىلەر و استعارەلەر، برجوق تارىخى حادۇلرى ياشاتان صىمىي اثرلر، حتى آقدىكىزى «تورك كولى» حالىه كتىرەن عثمانلى دىكىزجىلىكىن، انكشا فىله جوق ياقىندىن علاقەدار شعرلارا كىسىك دكادر [۱]. ايشته بىر طرفىدىن اوين بشنجى عصر صوكلار ياه اوين آلتىجى عصردە يېتىشىن بويوك شاعرلر ك همتىلە تورك قلاسيك مكتېنىڭ كمال سىبىسىنە كەسى، دىكىر طرفىدىن - « جامى » ايله بويوك قلاسيكلىر دورى قاپان [۲] - ایران ادبیاتنىڭ، اوين آلتىجى عصردە، نفوذ واهىمىت تورك قلاسيك شاعرلرى طرفىدىن دە تصديق ايدىلەجىك بويوك شاعرلار يېتىشىرىدە مەممەسى تىچىھىسىندە، شاعرلەرن، آرتق ایران ادبیاتنىڭ تورك ادبیاتتە فائىق اولمادىغىنە ايتانغىھ باشلادىلر. اسى تر جەھلەر، اقتباسلرلە يانىندا، موضوعلرىنى داهازىيادە محلى حيانىدىن آلان اثرلەر، چوغۇلماق استعدادىنى كۆستىرىدى . بالخاصه اوين يىدنجى عصرلە باشندە شهرت قازانان بعض شاعرلرە، بۇ «عجم» ادبیاتتە تفوق» قناعتى، غايىت بارزىدر . اوين آلتىجى عصردە عثمانلى وصفوى خاندانلىرىنىڭ تمثيل وادارە ايتدىكى «سىنى - شىئى» مجادىلەسى كېي، ایران ايله آنادولو توركلىرى آراسىندا موجود بىنوع مدنى رقابت دە بوندە مؤثر اولىشىدر [۳] .

«باقى» نك رقىي و اسى درس رفique شاعر «نۇعى» نك اوغلى «عطايى»، اوين يىدنجى عصر باشلەرنىدە يېتىشىن شاعرلار مزك بلەك اك مەھمەرنىن صايىلايىلير [۴] . بالخاصه متنى طرزىندا كۆستىرىدىكى قدرت، معاصرلرى طرفىدىن صىمىي و بويوك تقدىرلەر قارشىلانمىشىدر كە، «خەمسە» سىنى تدقىق ايىنچە بوقىدىرلە اشتراك ايمەمك امكانيتىزىدر . «خەمسە» سىنە اسکىلەر كېي ترجمە و تەللىك وادىسىنە كىتمەن زىادە محلى موضوعلەرە فضله اهمىت ويرەن بوشاعرلە مشھور بىر «ساقى نامە»سى واردە . شاعر بويوك متنويسىندە «باعث تحرىك خامە و سبب نظم ساقى نامە» سرلوحەسى آلتىندا، كندىسىندا بولۇندىغى بىر «بىرم خاص» دن بىخت ايەدر:

[۱] تفصىلات «تورك ادبىاتى تارىخى» مىزك متعاقب قىسىلەرنىدە .

[۲] «براون» ك «ایران ادبىاتى تارىخى» نه مراجعت .

[۳] مدنى ساحە دەكى بورقابت، متعاقب عصرلەددە قوتە دواام ايەدر . تفصىلات «تورك ادبىاتى تارىخى» مىزدەدر .

[۴] «خەمسە» سىلە و «شقايق» بىزدىغى ذىل ايله بويوك و حقلى بىر شهرت قازانان بوشاعر حىقىندە «هامەر»، «كېپ»، «باينىغەر»، «عثمانلى مۇلۇفرى» نه بافيكىز .

ادىيات تارىخى اعتبارىلە فوق العادە اهمىتى اولان « بىسيط نامە » سىنگ شىمىدى يە قدر ميدانە جىقىما ماسى پاڭ شایان تاڭ سىدر. مع ما فيه، استانبول كېتىپخانەلرى لا يقىلە تدقىق او لوندىنى تقدىر دە بوازە تصادف او لونە جىنى قوتە تەخىين ايدىيورم. ايشىتە، ملى ادبیات جریانىڭ بوايلك ببشرلى حىقىندە كى معلوما تامىز شىمىدىلەك بوندىن عبارتىدر . بوندىن صوڭرا ياخود بونكەلە عىن زمانىدە عىن وادىدە شعرلى يازان دىكىر رشاپىر، «دارنەلى ئۆزمى» دركە، براز آشاغىيەدە حيانى و اۋەرلىرى حىقىندە آيرىجە معلومات ويردىكىز ايجون، بورادە يالكىز اسمى ذكر ايلە اكتىفا ايدىيوز .

IV

اوين آلتىجى عصر، آنادولو توركلىرىنىڭ قلاسيق ادبىاتىنداڭلار بىر دور، عادتا بىنكشاف و كەل دورەسىدەر. او دورىدە بويوك عثمانلى ايمپراطورلغىنىڭ مادى و معنوى بالمعوم مؤسسىلەرنىدە كۆزە چارپان قوتلى انكشاف، لسان و أدبىاتىندا دە كەل قوتە كىندىنى كۆستەرير . بوعصر يالكىز استانبولە «باقىي» بى وايمپراطورلغى شرق خەدودلەنە - صنعتىك برجوق عنصرلەنى آذرى لەھەسى ادبىاتىندا آلان - «فضولى» بى يېتىشىرىمكەلە قىلمايدەرق، برجوق قىيمتلى ناڭلار، متىجىلەر، مۇلۇفلار، تىذىكەر جىيلەر، مورخلار، جوغۇرغا يېتىشىرىمەشىدر . يەنى، « آنادولو توركەسى » بوعصردە بويوك بىر ايمپراطورلغى « عالم و صنعت لسانى » اولىق حىتىتىلە - او صىراخادە آرتق بويوك سېمالىر يېتىشىرىمكەلە پاڭ خىسىس اولان - عرب و عجم حرث و لىسانلىلە رقابتە، ھەم دە جىدأ بويوك بىر موقيتىلە، مقتدر اولىشىدر. عصرلەرنى بويوك عجم شاعرلەرنى تىقىلىد و تەمپىلە چالىشان شاعرلەرن، بودورىدە بوخصوصىدە اعظىمى و موققىت كۆستەمشلەر، آهنەك وادا اعتبارىلە عجم اورنەكارىندان ھىچ بىر صورتە آشاغى قىلمايان اثرلەر و جودە كىتىرەشلەردر. ايشىتە بىصورتە « عجم قلاسيقىزىمى » نك يانىندا بىر دە « تورك قلاسيقىزىمى » وجودە كەلش اولىيوردى [۱] . آرالىندا موجود برجوق قوتلى اشتراك نقطەلىرىنە رغماً، بى ايلىك صنعتىك بوسبوتون آيرى خصوصىتلىرى دە بوق صايىلاماز [۲] . سطحى كورۇشلى بعض غرب

[۱] تفصىلات «تورك ادبىات تارىخى» مىزك دردست نشر اولان متعاقب قىسىلەندەدر .

[۲] توركلىر قلاسيق نظم داڭە سىنە كىندىلىرىنە خصوصى نظم شكللىرى وجودە كىتىرەشلەردر .

ايلىك دفعە ميدانە قىيدىغىز بوحادە، ادبىات تارىخى اعتبارىلە فوق العادە مەھمەدر . بوخصوصىدە

تفصىلات ايجون «تورك قلاسيق ادبىاتىندا كى خصوصى نظم شكللىرى» آدىلى مقالە مزە باقىكىز [توركىيات جموعەسى ، ج ۲ ، ص ۲۱۹ - ۲۴۲] .

قاریشمەش نېچە رند صاحب کال
صالچار درو كوه سخن يېرىنىه
ڈرلش دونوب سلاك پر كوهه
كە موضوع شعر اولدى محبوب وى
نېچۈن ايتكەسون بوندە بر داستان
ايدوب مستقل يعنى بر مثنوى
خصوصقا بولۇبدىر ثبوت
كە مدح و تغزلە رومى قلم
چو شمشير خورىز عثمانيان
ولىكن قالوب شىۋە مثنوى
سوزى آنده اجمامك اولدى قوى ۰۰۰۰

بو كوجوكپارچە، او دورك ادبى محيطلرنده «قصىدە و غزل و اديسىنده توركىڭىز عجمىجە يە
فائقىتى» قىناعتنىڭ حاكم اولدىيغى، و شاعرلەرنىڭ «مثنوى» طرزىنده آرتقى يېرىادى آچق
ايچۈن چالىشدەرلىنى صراحتىله كوسىتىيور. في الحقيقة، داهابوندن برعصر اول، «هوسنامە»
صاحبى مشهور «تاجى زاده جىفرى جىلى» عجم مثنوىچىلىرىنى تقلیدا يېرىكى صرف كىندى زادە
طبيعتى اولق اوزرە «هوسنامە» يى يازدىيغى حقلى بىر فخر و غرور ايله قىد ايمشدى [۱] ؟

[۱] ايلك تىذىرىلىرىدە و «هاىمەر» ايله «گىپ» دە كىندىسىندىن اوزۇن بىخت اولۇنان و مئشور
«استانبول فتحنامەسى» و قىتىلە «تارىخ عثمانىي تىخىي مجموعەسى» نە ذىل اولاق نىھار ايدىلەن بومشهور منشى
و شاعرلەك «هوسنامە»مى، عمومى و خصوصى كېتىخانەلرده مختلف يازىملىرىنە تصادف اولۇنان كوزەل بىر
مئشىيدىر. شاعر بونك مقدمەسىنە «شىيخى» ايله «اھىد پاشا» يى تىقىدىن سوڭرا شونلرى سوپىلر :

معين هېرىرىنىڭ حال قالى
آرارسىڭ هېرىرىنىڭ دەققىنى
تىببىع ايلرىسىك سوزلىنى
بولىزىسىك بىزىدە معنە خاصل
خيال خاصە چۈن قادر دىكلەر
سەنڭ احداڭىڭ اولا طور و طرزى
سەنڭ اولانە كەۋارزىشتا كەركىخوب
برىسى اولىيە غىرىي يە منسوب
بۇنى ايدىن كېشىر ئۆزىمە قادر
ھەز وارايىسە اولور بوندە ئاھىد
و كىتابىڭ سوڭىنەدە، بونك دوغرونى دوغرونى كىندى ائرى اولدىيغى مفتخارانه آكلاتىر :

بۇنىڭ ضەمنىندا دەلائە معنە خوب
خيال خاصل محبوب و مىرغوب
يىن ايسەم خىنەت اوازا زام اصلا
ايچۈنە كىمسەنڭ بىر جەمىي يوق
بىندر اول آخراً آز اكىر چوق

اون آلتىنجى عصرىدە «طاشلىيجهلى يېھى يېك» دە مختلف مەشوپلرنە بو نقطەنظرى مىدافعا
ئايمشدى [۱] ؛ لاكىن، بونلارك هيچ برى، «نوعى زادە عطا يى» ناك شويوقارىي پارچەسىنە
اولدىيغى كېيى «مدح و تغزلە توركىچەنەك عجمىجە يە فائق اولدىيغى» صراحتىھە سوپەلەمە مىشىدى.
«نوعى زادە» ناك بوقناعتنىدە منفرد اولمادىيغى و ساڭر معاصرلەرينكەنە تمامامَا اوکا اشتراك
ايتدىكلىرىنى اثبات ايچۈن، دىكىرىپرمىڭ داھا كۆستەرە جىڭزە : يە بىعصرك مەعرف شاعرلەرنەن
«غنى زادە نادرى» ناك مشهور بىر «شنەنامە»مى واردە. او وە ائرىنىڭ «سبب تاڭىف كەتاب
وباعث تفصىل اين فصل الخطاب « سەرلوحەلى قىسىنەدە، طبىقى «عطا يى» كېيى، بىرادا بىمەلسىنە
حاضىر بولۇندىيغى آكلاتەرق، او را وە كى ادبى مصاحبەلرە خلاصە و نقل مقصىدىلە
شونلرى سوپىلر :

قوانىن نظمە و يېرىلىدى نظام
دىنلىدى نىكتا فنون ادب
كىركىدر اوولە سەمتە عطفەنەن
نە مەنك آنى ئايمەك كىمسە رە
نېچە نظم پا كى ادا ايتدىلەر
آكاخىلى كۆستەرە دىلەر رەغىتى
بو دعوایە حكىم ايتىدىلەر جەملە
دىدى كېيە مسلم دىكل بومقال
و يېرلەلە عىمەل قدر كەرچە شان
كە معنى و اقظى اولە ھې قوى
بو كا ئىتەدى كىمسە ھەر كەن خلاف ...

ايىشته «نادرى» ناك بى پارچەمى دە، « قصىدە - غزل » طرزىلەنە تورك شاعرلەرينك
كىندىلىرىنى عجم شاعرلەرنەن اصلا آشاغى كورمەدكلىرىنى، يالكىز «مثنوى» طرزىنە عجملىرىك
فائقىتىنى تسلیم ايتدىكلىرىنى كۆستەرمەك صورتىلە، « عطا يى» ناك فكەرلىرىنى تأيىد ايدىيور [۲].
[۱] « طاشلىيجهلى يېھى » خىنەدە يوقارىيە ذىكىر ايتىدىكىمەن مېتىلەرە مراجعت . مىڭلا « شاھ و
كىدا » سنك صو كىنە، ائرىنىڭ ترجمە، اولمادىيغى مەنځىرانە آكلاتىر :

غارىدر عارىت لېسىندەن
يىلەم الله مكىر توارد اولا
كىمسەدن نىسە آملادم قەطا
ايلىوب بوكتا باھە طەن
ھەنە ايسە اكىر خطا و صواب
غۇنى زادە نادرى ناك بوازى اورپا ئاك و استانبولك مختلف كېتىخانەلرندە موجوددر .

بو خصوصده داها باشقه شاعرلرک اثرلرندنده بونقطه نظری تائید ایده جگت مثاللر کتیرلله بیلیر. هر حالد بتون بولنار کوسته ریورکه، تورک شاعرلری، اوون یدنخی عصرده، آرتق عجم قصیده و غن للرینک کندی اثرلرینه مر جح اولدیغی و «عجمجه» نک ادبی لسان اولارق تورکجه یه فاقیتنی تسلیم ایتیورلردى.

مع مافیه، بتون بولق یه رغماء، آراده بر، ایران تا ثیراتنک و عجمجه نک فاقیتی حقدنه کی اسکی تلقی نک بعض منفرد تظاهرلرینه شاهد اولیورز: جدی «باووز» ی تقليد ایتمک ایستهين «در دنخی مراد» کندی زمانی ایچون منظوم بر تاریخ یازمه سی شاعر «ملهمی» یه امر ایتش، اوده، «مہنشاه نامه» عنوانیله فارسی منظوم بروقا یعنامه یازمشدی. شاعر بو اثیرینک يالکز مقدمه سی تورکجه یازمش، و بوراده: «مناج هایونه ترکی زبان * دکل فرسی کی سایس وروانه دیه رک، عجمجه یازمه سنک سبیفی ایضا حچا یاشمشدی [۱].» در دنخی مراد«ک بومتصلفانه حرکتی، بر عصر صوکرا «حبیب السیر» يالکز تورک پادشاهلرینه عائد اوچنجی جلدیخی تر جهه ایتیره ن «داماد ابراهیم باشا» نک ملیپرورانه حرکتیه تمامآ ضد بر حركتند [۲]؛ حابلوک «در دنخی مراد» ک تورک خلق ادبیاتندن خوشلاندیغى، حتی مصاحبی «موسی چلی» ایچون ھا وزنیله خلق تورکلری طرزند ب و تورکوبیله یازمش اولدیغی بیلیورز [۳]. بو اعتبار ایله «ملهمی» يه فارسی شهنامه یازدیر ماسنی، عمومی برج ریانک نتیجەسی دکل، ساده جه، شیخسى برهوسك افاده سی یعنی على العاده بر «تصفی» مخصوصی کی تلقی ایتمک بلکه داها دوغرودر، اساساً او صیراده «تورک نظم لسانی» عجم عنصرلریله چوق قاریشمش اونقله برابر، «تفنی» کی بويوك استادلرک و دکرلى معقبالرینک همتیله، ادا و آهنگ اعتبارلریله عجمجه دن اصلا کری قلامایان، «فلاسیق صنعت دائرة سنده عادتا کمال مرتبه سنه ایرمش بر لساندی. «ویسی»، «زرکسی» کی منشیلرک و مقلدلرینک النده «ادبی نثر» چوق مصنع، چوق ساخته و چوق طاتسز بر حال آلمقاه برابر، بر چوق تاریخملرده، سیاحت نامه لرده، مختلف موضوعلرله عائد منثور اثرلرده، اواسکی ساده،

[۱] نجیب عامم، عثمانی تاریخ نویسلری و مورخلری [تاریخ عثمانی الجمی مجموعه سی، جزو ۸، ص ۴۹۸].

[۲] بوازک بر نسخه سی ده خصوصی کتبخانه مزده در.

[۳] بو تورکونک بر پارچه سی وقتیه - «اویلیا چلی» دن اقتباساً - نشر ایتشدات [علی تبلیغ مجموعه سی، صابی ۱۰۰ ص ۱۷]. مؤخراً اسکی بر مجموعه ده بتورکونک تمامی بولارق «حیات» بگوئه سنده ک بمقابله مزده عیناً نشر ایله دک.

طبیعی، کفتتسز یازیش عنعنەسی دوام ایدیوردى: مثلا «اویلیا چلی» ده، داها صوکرا «نعمیه» ده بو نژنگ چوق کوزمل نۇنەلرخى کوروپیورز. ينه بودورده ساز شاعرلرینک جو غالدقلىخى، سو خدرلدن سرا یلره قدر بوجنس شعر کیکیدن رغبت قازانغە باشلا دیغى ده سویله بیلیز [۱]. ایشته، غالباً بتون بو کېی عامللر تائیریله اولا جق، بوعصرده «ترکی بسیط» ایله شعر یازمۇ مو داسنک تامیله اهال ایدیلەدیگىنى کوروپیورز.

V

اون یدنخی عصر صوکارلریه اون سکز نجی عصرده، فلاسیق تورک نظمی، او زرنده يورو مکده اولدیغى تکامل يولى منتظماً تعقیب ایدیبور: موضوعلار چو غالیور، زنکینله شیور، محلی حیاتندن آلتاش موضوعلاره صيق صيق تصادف ایدیلیور، غن للرده حتی بعضاً قصیده لرده بیله محلی حیاتى عکس ایتیره ن لوحلر کوزه چار پىغە باشلیور. «ندیم» ایله آرقاد اشارنده و معقبالرند بونی دائماً داها قوتله کوروپیورز؟ اون دوقوز نجی عصرده «فضل اندرۇنى» وبالخاصه «واصف اندرۇنى» کېی شاعرلرده ایسه، بو تامیلک حتی مبتدل و عادى محصوللار وریدیگىنە ده شاهد اولیورز. «ندیم» - بويوك فلاسیق شاعرلر مزده او زمانه قدر همان ھېچق تصادف ایدیلەن - ھجا وزنی قوللانمەسى و ھجا وزنیله برشرق یازمەسى، خلق ادبیاتنک و خلق ذوقنک يوقارى طبقەلرە قدر حلول ایتديگىنە برمىشلار ؟ نه قدر محدود و استثنائی اولورسە او لسوون، بولاقعه چوق دقتە شایاندر [۲]. ينه بوعصرلرده يتيشن شاعرلرده، حتی «نابى» دن باشلا یلرق، عرب و عجم كەلەرینک حدودسز و نسبتسز برشکلەدە قوللانيلىشىنە قارشى مادتا بىر «عکس العمل» حاصل اولىغە باشلا دیغى حس ایدیبورز. «نفعى» معقبالرینک نظمى ده، «زرکى» مقلدلرینک نزدە کى ذوقسز سوء استعماللرینه قارشى: «ای شعر میانىدە صاتان لفظ غریبی * دیوان غزل نسخە قاموس دکادر» دیه باغیران اورفەلى «نابى»، «استانبول تورکجه سی» نک «عربچە» دن - یعنی عوام عربچە سندن - داها کوزمل اولدیغى، تبردار «محمد پاشانک» ایکنچى صدارتى مناسبتىله یازدیغى بر قصیده ده آچىق آچىق سویلیور:

[۱] «عاشق طرزىتك منشأ و تکاملى» حقدنە کی مقاھىزە مراجعت: ص ۱۷ و متعاقب

[۲] عینی مقالە، ص ۲۸ - ۲۹

«تصنعت» ی «صنعت» صanan منشیلرک، ياخود «دیوان غزلی نسخه قاموس عد ایدمن» شاعرلرک سوء استعماللریه قارشی یوکسه لان بو جنس اعتراضلر، اوں سکننجی عصر شاعر و محترلرندە صيق صيق تصادف ایده رز. آور و پا صنعت اثرلرینك. هنوز فکر و ادبیات ساحه سنه دکلسه بیله - تورک صنعتی و ذوقی اوزرنده یاوش یاوش تأثیر ایتمک [۱]، حتی تورک صنعتنک ایراندە بیله مودا اولنگه [۲] باشلا دیغی بولیله بر دورده، ایرانی مدینیتھ کندیلرندن آشاغى گوره ن شاعرلر مزك [۳]، شعرلرندە محلی حیاتی داها فضلە عکس ایتدیرمکه چالیشمەلری و ایران تأثیراتنک یاوش یاوش آزمىغە باشلاماسى پك طبیعیدر، بوصولرده تورک شعری اوزرنده يالكىز «شوکت، صائب، بيدل» کي باشليجىه اىكى اوچ ایران شاعرلرینك نفوذىي كورمېلىورز [۴]. فقط، اپى قوتلى اولان بخارجى نفوذ، هىچ برصورتله، تورک شعرلرینك اوصىراهه تعقىب ايتدىكى داخلى تكاملى تماماماً دىكىشىرە جىڭ برماهىتىه اولاماش، يعنى، شاعرلر مزك «توركجه» يه و «تورک قلاسيق شعرى» نك يوکسە كىكىنه قارشى بىلە دكارى اعتمادى صاراصاماشدر.

هر شىئه رغماً اسى «مدرسه ذهنىي» نك، اسى كوكىلەشمىش تلقىلرک حالا دوام ايتدىكى بو «تنظيماتدن اولىكى دور» ده، لساندە سادەلک لزومنى، حتى خلق ادبیاتنک قىمت و اهمىتى، اووا دىدە هر كىشك آكلایي جىنى طرزىدە «سەھلەمتنع» قىيانىدىن شىلر يازمىن نك نه قدر اي اولا جىنى ايلك دفعە آچىق و قطۇي صورتىه ايلرى سوره ن يكانه آدام، اون زاده تائب حقنە «تۈركىيات بىجۇعەمى» نك اىكىنچى جىلدندە على جانب بىك مقالە سىلە، يىنە عىنىي جىلدە «نۇتلۇر و ئىقەل» قىمنىدە نشر ايتدىكىز كۈچۈك مقالە يې باقىكىز.

[۱] عمارىدە بى تائىير پاك صرىمەجىر، لاكىن فکر و ادبیات ساحه سنه بوكا تصادف ایده مزه.

[۲] صفوپلرک صوک سەھلەندە ایران سياحت ايش اولان «اولە آرپوس»، «اردبىل» دن بىح ايدەر كىن، اردبىل و ايسىنک تۈركىيە دن كىتىرىتىكى مودەلە كورە بىر كوشك يابىرى دىغى قىد ايدىيور.

[۳] ۱۱۳۶ ده استانبولەكلىن ایران اياچىسى «مرتفقى قولى خان» لک قبۇلى مناسىتىلە «راشد تارىخى» ندە و بىرلەن تفصىلات، صوڭرا «درى» نك يىنە اورادە مندرج سفارتىنامىسى، بونى كۆستەمكە كاپىدر [بو خصوصىدە تفصىلات ايجون: كۆپرili زادە محمد فؤاد، آذرى ادبیاتە عائىد تەفيقلەر، باكىو ۱۹۲۶، ص ۴۶ - ۵۶].

[۴] بولنلار حقنە «براؤن» ك ایران ادبیانى تارىخىنڭ صوک جىلىنە مراجعت. «شوکت» حقنە «سلیمان نظيف» مرحومك «ادى پىام» ده منتشر مقالەلری شايىان استفادەدەر. «صائب، تورك شعرلرى و تورك - بىجم ادبیاتلىرى اوزرنده تأثیراتىق» حقنە يازدىغىز مونوغرافىدە بومىشلەل حقنە مفصل معلومات واردە. مع اسق بوازىزى هنوز نشرە موفق اولامادق.

چىشمك غدامى حىتنىدە آكىلە حكايىتى سمعك كىنارلرده قالور دلده حسرى خوبان شهرىانك او حسن و الطافى اول شهر بى بىلدە بولور حسن غايىتى كەكمىيدەر بولە عربستاندە صورتى عاكامى لسانە اولسومنى نسبتى اسىر شوى ئىمال تتشىع عبارقى لفظ آجانم آى افقدم حلاوقى اىتىشىكىن آستەنە بىسيار اقامتى چىشمەلە كوشم ايتىش اىكىن حسن الفتى محرومى غدا ايلە چىكمك اذىنى هضم ايلسومنى سمع و بصر بوخسارقى بى داعى كېمىتە و مقدور ساپقا اول نازىن قيامت او رىكىن ادابىه لا يقىمىدە بوسامىمە وباصەرە فقير طورسون بوجا بولنرى سەھل ايدەم شىاز

مع مايفە اور فەلى بويوك شاعر، استانبول شيوھ سنه مفتۇنلغى ساۋىرسىلەلرلەدە اظهاردىن چىكىنەمەشىدر: بى غزى لىدە: «قائۇن نغمە شناسانە استانبولك * چىكىن آغزىندە يەودىلەرى زمانلارلى «دىيەرك» [۱]، استانبوللى خوانىنەلرک شيوھلرینە نە قدر مفتۇن ايسە، او زمانلارده پك چوق اولان «يەودى» و «چەنگانە» خوانىنەلرک بوزوق شيوھلرندە دوولو متنفر اولىدەن كۆستەمشىدر. غزىلارك «قاموس نسخەسى» كىي غىر مانوس كىلەلرە دولو اولەسى خوش كورمەين «نابى» كىي، «عەمان زادە تائب» ده، نىزدە او جنس سوء استعماللىرى خوش كورمەمكىدەدەر: ... حالا متداول اولان اسلوب، بى سياقىدە يازىللان مكتوبدر. زىرا في زماننا غايت مەشىانە مكتوب نه او قۇنور، نىزدە زىيادە عاميانە كاغىدە باقىلور» [۲].

[۱] «نابى» نك بوغزى مختلف نقاط نظردىن شايىان دقت اولىدېغىن عىنىا نقل ايدىيورز:

ايىدرر كشور افواهە سفر كفتەللىرى اويدور عرض ايدى اول غزى سادە اىكىن زىرو بالا يەيدوب نالشى ايلە كىزدىدە شىمدى فوارەوش اىنچەلتەيلر شورو شىرى شەرك اوشىدى. باشە داڭەنڭ شور و شرى چىكىن آغزىدە يەودىلەرى چىكىنەلرلى بىتىر كىيەنەنەن شناسانە استانبولك اولدى علت زەۋە رىنچ سبات سەرى چىكىلر شەكىنە قويق كېيدەر تازەلرى كۆدورور شەرى اصول ايلە نە پروازە سرغ نظمك اولور آواز نەم با، وېرى كۆش افواهە شىمدى طولا شوب اى نابى دور ايدر عالي مانش نىسەم سەحرى [۲] على جانب: صوک نىڭ شەرنە كوزەل تۈركىنە قوقى، حيات، صايى ۹۷، «عەمان

VI

«تبصره» سنك بعض پارچه‌لری، «شيخ مشفق» و مكتوبی، طورونه هجا وزنیه یازدنه‌ی صریحه سیله، «عکف پاشا» بی، «تنظیمات» دن صوکرا انکشاپ ایدهن «اوروباً تورک‌ادبیاتی» نك ایلک مبشری صایق، «نامق کمال» دن و بالخاصه «ابوالضیا» نك «نمونه‌ادبیات عثمانیه» سندن صوکرا، ادبیات‌هزده خادت‌بار عنتمه‌حالنه کلشدۀ [۱]. حالبوکه، منحصر آشرق تریه‌سی کورمش و اوروپامدینته بیکانه قالمش اولان «عکف پاشا» بی، اسکی قلاسیق ادبیاتک صوکمشللرندن عدایتک، شبهمز داها دوغرودره، اوتك بعض نظرلرنده کورديکمز ساده‌لکه اسکی عصر لرک نظرلرنده دامّا تصادف ایدیلیدیکنی، هجا وزنیله شعر یازمه‌سنه کلنجه، برطر فدن ساز شعرینک دیکر طرفدن « محلی لشمه» تمايلنک نتیجه‌سی او لارق بونی «ندیم» دن اعتباراً داها برتاقم قلاسیق شاعرلر مزده‌ده کورديکمزی براز دوشونور سهک، بونی داها ای آکلارز [۲].

«عدم قصیده‌سی» صاحبی، «ایده‌او لوژی» اعتباریله، «شناسی - ضیا پاشا - کمال» مكتبنک مبشری عدایتک اصلاً مکن دکلدره. «عکف پاشا» نك شخصیتی، اسکی شرق مكتبنک صرف داخلی تکاملی محصولیدر؛ حالبوکه، اسکی‌سندن بوسبوتون فرقی بر «ایده‌او لوژی» بیه استناد ایدهن یک «تنظیمات» ادبیاتی، آنچاق خارجی حامللرک تائیریله میدانه کله بیلمشدره. بوراده، «تنظیمات» دیدیکمز «عثمانی ایپراطور لغفتک اوروپامدینتی داڑه‌سنه کیرمه‌سی» یاخوده، داها دوغرو بر افاده ایله «اوروبا مذینتک عثمانی ایپراطور لغته جبری برصورتده حلول و نفوذی» حاده‌سنک سیاسی و اقتصادی سبلری حفنده، حتی‌که قیسه ایضاً حاته‌یله کریشه‌جک دکلز. بو دورک و بو دور ادبیاتک يالکز «فکری» جبهه‌سی نظر اعتباره آلرسه‌ق، بو «ایده‌او لوژی» نك دوغرودن دوغروهه بويوك فرانسرا ختالانک نشر ایتدیک پره‌نسیپلردن و XIX-XVIII نجی عصر فرانسرا ادبیات‌سدن آلمش اولدیگنی و انجاً کورورز [۳].

چاغیردق‌لری دهیش و مانی و تورکولری و شرق دیدکری آنک نظیریدر. و شرق شهق عربین غلط اوبلق کرکدر. و بو دهیشلری ملکه برله بالداهه بوزوجیلرک بربیله مساعرلری دخی اولورکه غریبه‌دندر» [آج ۲، ص ۱۲۲۳ - ۱۲۲۴] [۱]

[۱] ابوالضیا توفیق، نمونه ادبیات عثمانیه، تئیل سادس، ص ۱۲۰

[۲] تفصیلات اچچون «عاشق طرزیتک منشأ و تکاملی» نه مراجعت.

[۳] فرانسلرله اون آلتئبیح عصرده بزم طرفز دن بک صمیمی برشکاده باشلايان سیاسی مناسبتلر، ملى ادبیات جریانشک ایلک مبشرلری - ۳

دو قوزنجی عصرده «مستطرف» متر جمی مشهور حالم و وقעה نویس «اسعد افندی» در [۱]. تورک، عرب، عجم لسانلرینک ادبیاته هر معنا سیله واقف اولدیگنی مختلف اثرلریله اثبات ایدهن بو دکرلی آدام، «مستطرف» ترجمه‌سندۀ عربلرک «زجل» نامیله معروف بعض خلق شعرلرندن بحث ایده‌کن، شو ملاحظه‌لری سرد ایدیسورکه، هر اعتبار ایله دقنه شایاند:

فـالـحـقـيقـهـ عـوـامـكـ اـسـتـعـمـالـ اـيـلـدـيـکـ زـجـلـ نـظـمـيـ مـصـورـكـ شـكـلـ اـفـبـحـ وـزـشتـ وـلـاغـرـيـ تـصـورـ اـيـلـهـ مـسـيـ نـهـ صـورـتـهـ کـوـجـ اـيـسـهـ عـوـامـ نـاسـكـ مـلـحـونـ وـغـلـطـ لـاـقـيرـدـلـرـلـهـ معـنـایـ دـقـیـقـهـ بـیـانـ کـوـچـدـرـکـ اـسـتـادـکـ النـدـ کـلـ . وـ نـفـایـسـ اـطـعـمـهـ اـیـلـهـ قـارـتـیـ دـوـبـرـمـهـ آـلـیـشـنـ ذـاتـ بـلـ ضـرـورـةـ ثـانـ قـدـیدـ وـبـصـلـ خـامـ شـاـولـ وـهـضـبـ دـشـوارـدـ ؛ مـکـرـهـ مـعـدـهـ سـیـ قـوـیـ اـوـلـهـ . اـیـشـتـ ، بـلـیـعـکـ دـخـیـ غـیرـ فـصـبـیـ اـسـتـعـمـالـ بـوـ قـبـیـلـدـنـدـرـ . وـ حـقـيقـتـهـ بـوـ بـوـیـلـدـرـکـ سـوـزـمـهـ بـرـ جـوـقـ بـارـدـیـعـیـ اوـلـانـ عـرـبـ وـ فـارـسـیـ بـیـ آـرـادـنـ چـقـارـوـبـ ، اـسـانـزـ اـولـوبـ لـكـنـ چـوـغـنـکـ تـورـجـهـسـیـ مـتـوـكـ اـولـفـلـهـ بـوـلـامـدـیـقـمـزـ الفـاظـیـ کـتـیرـهـ رـکـ لـفـظـ آـزـ وـمـعـنـایـ چـوـقـ لـاـقـیرـدـلـرـیـ کـوـزـلـهـ مـیدـانـهـ قـوـیـقـ وـ بـلـاغـتـ وـفـصـاحـتـ بـوـ یـوـلـهـ صـوـقـقـ وـ بـوـ قـابـهـ یـرـلـشـدـیـمـکـ ، دـوـغـرـوـیـ بـرـ بـوـیـوـکـ اـیـشـ وـ بـوـتـونـ خـلـقـکـ بـکـنـدـکـارـیـ وـ آـکـلـادـقـلـرـ قـوـلـاـیـهـ کـیدـیـشـ درـکـ ، سـهـلـ مـمـتـعـ دـنـکـهـ شـاـ اـوـلـنـهـ سـزـادـرـ [۲].

کورمش اولدیگنی قوتلی مدرسه تحصیلی و عرب - عجم ادبیاتلرینه اطرافی و قوف اعتبریله اسکی شرق تلقیلرینه شدتله صربیطی پاک طبیعی اولان اسعد افندینک بومعنیدار سطرلری، کندیستنک، «ملی لسان و ادبیات» مفهوم‌ملینی - عرب خلق شعرلریله مقایسه‌ایتک صورتیله اولسه بیله - چوق ای ادراك ایتدیکنی، واستقبال ایچچون عادتاً بـرـپـوـغـامـ چـیـزـمـشـ اـوـلـدـیـغـنـ اوـلـسـهـ چـوـقـ کـوـزـهـلـ وـ چـوـقـ صـرـیـحـ کـوـسـتـرـیـسـورـ . اوـنـدـنـ اـوـلـ بـوـفـکـرـیـ بـوـیـلـهـ عـادـتـاـ صـرـیـحـ بـرـنـظـرـیـهـ شـکـنـنـهـ اوـرـتـهـیـهـ قـوـیـانـ اـوـلـامـشـدـیـ . بوـاعـتـبـارـ اـیـلـهـ «مستطرف» مـتـجـنـیـ «ملـیـ لـسانـ وـ اـدـبـیـاتـ» جـرـیـانـکـ عـادـتـاـ «ایـلـکـ نـظـرـیـهـ جـیـسـیـ» کـیـ کـوـسـتـرـمـکـ ، یـاـکـلـیـشـ بـرـادـعـاـ صـایـلـامـازـ .

[۱] « صحافـلـ شـیـخـیـ زـادـهـ » اـقـبـیـلـهـ مـعـرـوفـ وـقـمـهـ نـوـیـسـ اـسـعـدـ اـفـنـدـینـکـ حـیـاتـ وـ اـنـرـلـرـیـ حـقـنـدـهـ مـفـصـلـ مـعـلـومـاتـ « کـتـابـخـانـهـ اـقـدـامـ » کـ آـلـتـجـیـسـیـ اوـلـارـقـ نـشـرـ اـیـدـیـانـ «عـمـانـیـ تـارـیـخـ مـؤـرـخـلـرـیـ » نـدـدـرـ [ص ۹۰-۷۹] . آـرـیـجـهـ «عـمـانـیـ مـؤـلـمـلـرـیـ » نـكـ مـوـرـخـلـرـقـمـنـهـ، «بـاـیـنـغـرـ» کـ «عـمـانـیـ تـارـیـخـجـیـلـرـیـ » نـهـ سـعـیدـ پـاشـانـکـ «غـزـهـجـیـ لـسـانـیـ» آـدـلـ اـنـیـتـهـدـهـ مـرـاجـعـتـ اـیـدـیـلـیـلـرـ .

[۲] مستطرف ترجمه‌ی، ج ۲، ص ۱۲۲۴؛ اسعد افندی، عرب خلق ادبیاتندک «زجل» لـرـدـنـ بـحـثـ اـیدـهـکـنـ ، اوـلـرـیـ بـزـمـ خـالـقـ شـاعـرـلـرـینـکـ اـثـرـلـرـیـهـ بـکـنـهـ تـهـرـکـ دـیـرـکـ : «موـشـ اـنـدـلـسـهـ شـیـعـ بـوـلـقـدـنـ صـوـکـرـاـ عـامـهـ اـهـلـ اـصـارـاـصـطـلـاحـاتـ بـلـدـلـرـلـهـ مـوـشـ مـنـوـالـنـجـهـ اـهـرـابـ وـبـنـیـهـ باـقـیـهـ رـقـ دـوـزـبـ وـنـامـهـ مـنـاسـبـ مـذـکـورـهـ بـهـ بـنـاءـ زـجـلـ دـیـبـوـبـ اـنـکـلـهـ آـغـازـهـ بـهـ باـشـلـادـیـلـرـکـ ، دـیـارـمـزـدـهـ فـهـوـمـخـانـلـرـ وـمـسـیرـلـرـدـهـ اـفـلـیـ درـتـ وـاـکـنـرـیـ اوـنـ اـیـکـ سـبـ خـفـینـیـ حـاوـیـ مـصـرـاعـلـرـ اـیـلـهـ چـارـشـوـ وـبـازـارـدـهـ جـارـیـ اوـلـانـ لـاـقـیرـدـلـرـ وـغـلـطـاتـ اوـزـرـهـ بـوـزـوـجـیـلـرـکـ دـوـزـدـکـارـیـ وـانـکـلـهـ چـالـوبـ

تورک جمعینک حیاتنده بلکه اک مهم برانتقال دوره‌سی اولان بو « تنظیمات دوری » نده، « ملی لسان و ادبیات » مسئله‌لرینک فکرلری اشغال ایقمه‌سی، طبیعی، امکان‌سزدی. خلقه سیاسی حقل‌ریخی ایسته به جگه برشور ویرمک، اوی مدینت دنیا‌سنک عمومی حرکتلرینه آشنا‌قیلمنق ایچون غزنه چیقاران « شناسی »، داهه ترجمان احوال « مقدمه‌سنده »، غزنه‌سنک لسانی « کیده‌ره ک عموم خلقک قولای‌لله آکلاهی‌بیله جکی » بر حاله صوفق ایسته دیکنی آجیچجه سویلیوردی. فی الحقيقة، اونک منثور اثرلرند بوتایل پک صریح اولدینی کبی، شعرلری آراسنده‌ده « صافی تورکجه » یازدینی بعضی پارچه‌لر بولونمه‌سی، صوکرا « قلارا قوش یاور و سیله قارغه » حکایه‌سی « بالالتزام لسان عوام اوزره » یازمه‌سی، تورکجه ضرب مثلاًری طوبلاًیوب نشر ایتمه‌سی ده معنیداردر [۱].

« شناسی » نک « صافی تورکجه » دیدیکی شی، « محرومی » و « نظمی » نک « ترکی » بسیط « ندن شناسی » اولدینی، بوكون آرتق برمتعارفه در. مملکت‌مزده ابتدا غزنه‌جیلکی تأسیس ایده‌ن، « لامارتین » دن، « راسین » دن، « قورنه‌ی » دن، « بولالو » دن ترجه‌لر بایان « شناسی »، او دورده‌ک بوتون فرانسز عرفان‌سدن ملهمدی. معقولری و شاکرداری، اونک آچدینی بولده فوته بورودیلر، فرانسز عرفان‌سدن، علم و ادبیات‌سدن استفاده ایدیلر. فرانسز‌جدن برقوق ترجه‌لر بایلدي؛ مکتب کتابلرند باشای‌لکزده غزنه‌جیلکه، تماشا موغل‌لکنه قدر بوتون فکری ساحله‌ده فرانزاورن کاری تقیید ایدیلدي. او زمانک متفکر کنجلری اختلال کبیر نظر بیله ایدن ای بـ مشبوه اولدفلر جهنله، بوئنیر آلتنده احرارانه فکرلر، نظریه‌لر مملکت‌هان کشاوه باشلادی، « یکی عمانلیلر » جمعینک تأسیس ایلک مشروطیتک اعلانی کی حدأه‌لر، هپ بو تأثیر آلتنده وجوده کلدی.

[۱] « شناسی » نک دیوان‌نده بوصافی تورکجه پارچه‌لر پک محدوددر. اساساً چوق قوتیز برشاعر اولان « شناسی » نک [« شناسی نک شعر لری » عنوانیه ۱۹۱۳ ده اقدام غزنه‌سنده انش ایتش اولدینم مقاله‌یه باکز] بو پارچه‌لری عیناً نقل ایدیبورم:

کورن صاجک آکه‌سدن بوزک بارلديسني صانورکه قاره بولودک ایچنده کون دوغمش
یا زکده قان ایله یاش ایچره قالدینم کوروب ایل دیزی کیم بزینی صـوقـزـی صـوـیـه بـوـغمـش
اشی یوق بر کوزلی سودی بکنده کوکم قـسـقاـنـورـ کـنـدـیـ کـوـزـمـدـنـ یـهـ کـنـدـیـ کـوـکـمـ
باـغـرـمـ اـزـصـمـیـ سـوـزـوـلـکـهـ اوـبـایـغـینـ کـوـزـلـ بـنـیـ اـمـنـدـیـرـ آـغـزـنـدـهـ کـیـ طـائـلـ سـوـزـلـ

کوکه‌ی ایدی باشم یریزیه کادمه وارمی باق بخاین ییلدیزی دوšکون کیمسه [ابوالضیا طرفندن پاییلان در دنجی طبعک ۴۳، ۴۵، ۴۶ نجی صیفه‌لرنده]. « شناسی » بونلرک « صاف تورکجه » اولدینی بالاصه قید ایشیکی کبی، « قره قوش یاور و سیله قارغه » حکایه‌سی « نک بالالتزام لسان عوام اوزره قلمه آلتندینی » ثبیت ایشدر [دیوان شناسی، ص ۸۵]. « شناسی »، مشهور « مسئله » مجموعه‌عنها مناشه‌سندده بالنتیجه تورکجه‌نک استقلالی دعوا‌سی مدافعه ایدیبوردی. [کتابخانه ابوالضیا، جزو ۲۴-۲۳].

« سرای » ه و اونک مسندی اولان « مدرسه » یه، « تکیه » یه، دولت آداملرینه، اعیان واشرافه استناد ایده‌ن « فاودال » اسکی قلاسیق ادبیاته مقابل، « شناسی »، ضیا پاشا-کمال « مکتبی »، « وطن، ملت، خلق‌جیلیق » مفکرلرینه خادم و تأمیله فرانسز ادبیات‌سدن ملهم یکی بر بورژوازی ادبیاتی « یارآمیق ایستیوردی : غزنه‌جیلک »، سیاسی و ادبی تقيید، تیاترو، غرب ادبیات‌لرند ترجمه مملکت‌مزده ایشته بو صورتله باشلادی [۱].

مؤخر عصرلرده مدنی و فکری برشکله‌دهه تظاهره باشلادی: داماد ابراهیم پاشا زمانده فرانسه‌یه سفارته کیده‌ن « یکری سکز چایی محمد افندی » ایله اوغلی « سعید پاشا » فرانسز سرا ایلرینک آلاین و بد به‌سندن برجوق شیلرک مملکت‌تمزه قلمه سبب اولدفلر کی، « سعید پاشا »، « ابراهیم متفرقه » نک ده بار دیمه‌له مطبیه‌جیلنه ده تورکیه‌یه صوقدی. آوروبا علمی و تحقیقی تورکیه‌ده تعیم ایده‌ره کروس ته‌لکسنسه قارشی مملکتی قوتلندیرمک و بولیله‌جه شرقده فرانسز‌نفوذی اور تو وو قسله قارشی قورنارمک ایسته‌ین فرانسز سفیری « شووازول غوفه » نک کتیرتیکی فرانسز تعلم هیئت‌کده بو خصوصده تائیری اولدی. ایشه‌هه بتوون بوئنیر آلتنده هله « سلیم ناٹ » دن بزی، فرانسز تائیری و فرانسز‌موداسی، باعچه‌تقطیع‌مندن طوچیله، استحکام‌جیله، کی انشاشه، عسکری و طبی معرفت شعبه‌لرینه قدر بر چوق شیلدده کنده‌نی کوسترمک باشلادی. « ناپولیون » ک شرقده کی سپاسی و آرا صیرا بوبوک قوت و ویدیکی پرو پاغانداسی ده بو خصوصده مؤثر اولدی. اونک، عثمانی ایبراطوراغی داخلنده خلق آراسنده پرو پاغاندا یاچون پارسده تورکجه اولارق باصدیردینی بر رساله‌ی، مورخ « عاصم » عیناً تاریخه درج ایتشدره، فرانسزره اوچنجی سلیم دویرنک بتوون تمجدد تشبلرینه شدله‌ایله‌دار اولاً عاصمک افاده‌لری، مملکت‌هه کی موسقوف دوشان‌لاغدن استفاده ایده‌ن فرانسز لرک، بالکن دولت آداملری و منور صنف آراسنده دکل، کشیش خلق طبقه‌لری آراسنده سیله بوبوک بر فنوذ و محبت قازاند قلرنی آلاتسور. بوصیراده منور صنف آراسنده فرانسزجه‌ی اوکره‌نللر چوغالدینی ده ینه عین منعدن اوکره‌نیورزه: « جامه عصیت‌دین عربان اولان بعض بواهوسان دمدم آنلردن پولیقه تعلم و نیجه‌لر دخی لسانلرینه رغبتله فرانسز خواجه‌لری اتخاذ و لسانلرینی تحصیل ایدوب بیجاوا تکام الیمه‌لرینی کزبده معارف جمله‌سندن شمار ایله مدار افتخار ایله‌دیلر. و بو تقریله نججه سخیف‌العقیده سبک‌مفرانک قلوبه آینین فرنگانه اشراب و نظمات عقلیه‌لرینی ینتلرنده استحبات ایدر اولدیلر » [عاصم تاریخی، ج ۱، ص ۳۷۵]. عاصمک بوسطن‌لری، بزه، فرانسزجه اوکره‌ن محدود بر صنف آراسنده، یاواش یاواش فرانسز اختلالنک اورته‌یه آتدینی اسسلرک یاپیلمعه باشلادی‌نی ده کوسترم‌دینی ده یشه بوجریانک تائیریله، و فرانسز کتابلرندن استفاده صورتله مهندسخانه، طبیه، حریبه کی اسکی عرفان مؤسسه‌لرمنی قورمه موفق اولدق، یونک نتیجه‌ی اولاًرقد، فرانسز اساني، دیگر اجنبي لسانلرله قیاس قبول ایچه‌جک بـ رسـتـ وـ قـوـلـهـ مـملـکـتـهـ بـایـلـدـیـ. آوروبا از لرندن پایه‌لان ایلک ترجه‌لر، باشیجه، فرانسز محصول‌لرنه منحصرکی قالدی؛ او روابیه کونده‌ریان ایلک طبـهـ دـهـ هـانـ عمومیتله فرانسزه کونده‌ریلیوردی. ایشه‌هه بولیله، « تنظیمات » ه قدر، او دوری حاضر لایان بـتوـنـ فـکـرـیـ جـرـیـانـ لـرـ منـشـائـیـ هـانـ هـانـ فـرـانـسـزـ تـائـیرـنـهـ آـرـامـقـ بـاـكـلـیـشـ اـولـاسـهـ کـرـکـدـرـ.

[۱] اوروپائی شکله‌ده تورک ادبیاتی قوران و یک فکرلری مملکت‌هه نشر ایده‌ن ایلک شـخصـینـک

بزم شعرمن، هانی شاعرلرک ناموزون دیه بکنمه دکاری عوام شرقیلری و طشره لرده و چوکور شاعرلری آراسنده « ده یشن » و « اوچله مه » و « قایاباشی » تعبیر اولونان نظرلدر. و بزم طبیعی الشامز مترجم قاموسك اخذاز ایتىدىكى شىۋىءە كتابىدە. واقعاً بو ئاظم و بو كتابت مطلوب اولان درېجىدە بلىغ و طمطراقلۇ كورۇمىز ايسەدە، امت ئەئانىه ايلەمدىكى صىرادە بۇنلە رغبت ايدىلە دىكىنندىن اولدۇقلرى حالىدە قىلىشلەر، بويومە مىشىلدە. ھە بىر كەرە رغبت اوچەتتە دونسۇن، آز وقت اىچىندە نە شاعرلر، نە كاڭلۇر يېشىركە عقالىرە حىرت ويرىر ... [۱]

اسكى صنعت و ادبیات تلقىلىرىنى يىقىقى مقصدىلە « نجاتى، باقى، نفى » كى شاعرلر مىزى بىلە « تۈرك شاعرى » عد ايمەمك درجه سىنەدە افراط كوشىتەن، وادبىاتىزە ملى بر استقامت ويرىمك اىچون ايسە « طبىعەتە اتباع ايتمك » يعنى « خالقە دوغى و كىتمك و خلق لسانىندەن، خلق ادبىاتىندەن استفادە ايتمك » اساسنى قويان « ضياپاشا »، بوصورتله « مستظرف مت جى » ندن داها ايلرى كىدىسۇر، و ملى ادبیات اىچىن داها شعورلى داها جذرى بىرپۇرغىزىمىش اولىيوردى. بۇ فىكىرى اورتايە آتان « ضياپاشا » نك براز « روصو » دن، براز فرانسىز « رومانتىزم » ندن مالىهم اولدىنى، وبالخاصە، هىشمىدىن چوق، اسكى قلاسيق ادبیات طرفدارلىرىنە « هۇجوم ايستەدىكى پاك صرىحىدر. يوقسە، مختلف ائرلەندە « عاشق طرزى » شەردىن و « ساز شاعرلرى » ندن مختران بىحىت ايدەن « خرابات » صاحبىنىك، ھىچ بوصورتله اونلىرى مدافعە فىكىرنىدا اولمادىنى آچىقىچە سولەنە بىلەر [۲]. ھەوازنىلە يازدىنى بعضى شرقىلىرىنى، « ندىم » دن برى كان و « واصف » لە بوسبوتون يايىلان اسكى « محلىك »، جریاناتك تائىيرلىلە يازىلېش عد اىتسەك بىلە، خلق شەرى عنعنەلەندەن تاماً اوزاق اولان « تارتوف ترجمەسى » نى صرف اور و بادن آلدەنى يىكى تلقىلەر تبماً يازدىنى مەتقىدر [۳]. جونكە، ھە او زمانىكى سەرپشىرى، منغۇمۇپ يەس يازىقى ويا ترجمەتەك امكانسىزدى. بوتون بۇنلە رغماً، دىكىر بىر مقالەسىنەدە

[۱] نۇئە ادبیات ئەئانىه، ئىشلە سادس، ص ۲۸۸ - ۲۹۴

[۲] « خرابات » مقدمەسىنەكى شو مصراعلەر، بۇ مدعامىزى اثابات كافىدەر :

ويردى بىكا اولا سراق	ميدان شەراسنەك نەقاىق
كاهىچە غېرىيىي او قوردم	عاشق كرمە يانار دوروردم
عاشق عمرى كە كاھ آلوردم	او چقور سوزىنە شاشار قالوردم
تحسىنلەدە اىتىپوب قناعت	يەمايدە كە كلوردى جرأت

[۳] منظوم پەسلەرك ترجمەسى « عروض » ايلە امكانسىز اولدىفەندىن « ضياپاشا » بۇ ترجمەي پارماق حسابىلە ياخىغە مىجۇر قىلىشدى. « ئىمك كاڭ » كە ده منظوم پەسلەرك اىچۇن عروض يېرىنە جا و زىخى قوللۇقى طرفدارى اولدىنى آشاغىدە كورۇجەكتى.

باشقا بىرىشى دىكىدە؛ فقط « شناسى » بۇ خصوصىدە اوئلر قىدرالىسوون موققىت كوشىتەمەش، مىدانە ھىچ بىرىشى قويامامشىدە ؟ شناسىدىن صوڭرا او دور ادبىاستەن « حالت بىك » كە ده شېھىز اونى تقلیدىأ - بولىھ « صافى تۈرگە » بعضى پارچەلەر يازدىغىنى بىلىور سەقىدە، بۇ باشلانقىچە قوتلەنمەمش، سەحىطە سەرایت ايدەمەمش، عادتا باشلامەدن بىتىمىشىدە [۱]. اساساً شەرلەندەكى « نظم شىڭلى » و حتى « لسان » اعتبارىلە، « شناسى »، اسكى قلاسيق ادبىاتك عنعنەلەندەن بوسبوتون قورتولىش دىكىدى .

تىنظيمات دورىنىڭ يېشىرىدىكى ادبى شىخىتىلەر آراسنەدە « ملى لسان و ادبیات » مىسئلەسىنىڭ اىي آكلايان، بۇ خصوصىدە كە دوغىرو واڭ درىن مطالعەلر سرد ايدەن، شېھىز، « ضياپاشا » در، اونك « شەر و انشا » مقالەسىنەن نقل ايتىكىمەز شو آشاغىكى پارچەلەدە كى فىكىڭ، بالخاصلە اوزمان اىچۇن نەقدەر ايلرى و جرأتىكار اولدۇنى، اوئلرەك آنجاق شو سۈكۈز زمانلاردا ئاڭلاشىلىدىغى دوشۇنلۇرسە، داها قولاي ادرەك ايدىلەر :

شعر هەرقەمە طبىعىددە . روى ارضە نە قدر مەل واقوام كلىش ايسە، جەلەستك كىندىلەرینە مخصوص شەرلەر وار ايدى . ئەنلىك شەرلەر ئەندر ؟ « نجاتى » و « باق » و « نفى » دىۋاڭلەندە كوردىكىز بىررەمەل و هېزجەن سەخون و بېتىت قىساڭدۇرۇش و غزلىيات و قەطەرات و مەتھۇپا تىمىدە ؟ يوقسە خواجە و عەطىرى كى موسىقى شەناسانك رېبەن مقامات ايلە دکارى نىم و واصف شرقىلىرىدىر ؟ خاير، بۇنلەك ھىچ بىرىسى ئەمانلى شەرى دىكىدە، زىرا كورولۇر كە بۇ نۆظاملەرە ئەمانلى شەرلەر ئەرائە و ايرانىلە دىخى عەرپلە تقلید ايلە مەزىرىشى يايلىمىشىدەر . و بۇ تقلید ياللىك اسلوب نۆتمەدە دكال، بلەكە افكار و معانى يە بىلە سەرایت ايدەرەك، بزم شەرای اسلاف ادای نۆمەنەدە و خىالات و معانىدە عەرب و عەجمە مەكىن سەرتە تقلیدە سى اىتكى مەارفەن دە ئەتشلەر، و عېبا بزم منسوب اولدۇغىز مەلتىك بىرلىك و شەرى وارمەيدە ؟ و بۇنى اصلاح قابىدەر ؟ « اصلا بوراسىي ملاخەتە ئەتكە ئەشلەر دە .

انشا يوانىدەدە حال ئامىلە بولىشىدەر، منشات فەيدون و آتار و ئىسى و ئەركىي و ساۋىر منشات مەعتبرە الە آلنەسە، اىچىلەندە اوچىدە بىر تۈرگە كەلە بولۇغا زىزى . و بىر مىلەت افادە ئىدرەن بىدېع و بىيان قىلىرى قارىشىدىرىلارق ابراز بىلاغت اىچۇن اوئلە مشوش و مەتتىبىع الاضافات عبارەلر يازىشلەر كە قاموس و فەرنەنگ بىراز اولمادقىقە و بىر آدم فەن معانى و آداب عەربىدە كال مەھارىق اولدۇقىن صوڭرا، عادتا بىردىس مطالعە ئىدرەكى بىرچوق زمانلەر صرف ذەن اىتىدەكە، معنانىنى استىخراجە موقق اولاماز، بۇ حالە كورە بزم مەلتىدە طبىعى حال اوززە نە شەر نەدە انشا وار دىعىك اولور . خاير ! بزم طبىعى اولان شەرى و انشامز طەرە خلىقى ئەلە استانبول اھالىسىنەك عوامى يېننەدە حالا دور مەقدەدەر .

[۱] ۱۲۹۰ دە انتشار ايدىن « دولاب » مجموعەسىنەك ۱۵ نىجي سەھىفەسىنە حالت بىك ئەنلىق تۈرگە اولارق شو بېتى مندرىجىدە : سوکىسىلە بىكا كوندوز كىچىدەن قارە كاود دوشىم (بىر) صاچى قارە كۆزى قارە كۆزە

«شمامی» و «ضیا پاشا» کی «نامق کال» ده «تورجکه‌نک استقلالی» اساسنی کال شدته مدافعه ایمکدهدر . داها صوکرالری یازدینی بعضی مكتوبلدده ، «اسکی ائرلنده فضلہ کله اویونخاقداری بولوندیغى و اکر اوئنلارك ایکسنجی طبیعی قابل اولورسه بويوك تصحیحات ياقۇق مجبورىتىnde قالاجىنى» سوپىلەين «نامق کال»، آکلاشىليورك، «لسانك سادەلەشىمى» نە شىدەلە طرفداردر [۱]. حتی عبدالحق حامدە یازدینی پىشايان دقت بر مكتوبىدە «عرض ايلە منظوم پېيەس يازمق قابل اولامايمەجىندىن» بو خصوصىدە «پارماق حسابى» نە مراجعتى توصىيە ايمىكلە برابر، دىكىر طرفدن، عرض ايلە صافى تورجکه يازمق مەمکن اولمايدىغى دە اعتراضىدۇر [۲].

ادىيەنک فەدىانى جەھتىلە مىلا بىخارالى تورجکه سوپىلەيىكى حالىدە بورادكى تۈركىلەنچىدە بىر فرائىز قىدر دىيلىدىن آكلايەجىق آشنا بولماز « دىين « نامق کال » ، مختلف تۈرك شەپىلىرى آراسىنداكى مەنى مناسبتلىك فەدانىتىدە ضەمنا اشارات ايمىك اىستەمشىدر . مع ماڭىھ باشقە هېچ بىر ائرنەد بۇ فىكەر بىكىزەر دوشۇنېمەرە تصادف لوئىمۇر .

[۱] ۲۵ محرم ۱۲۹۲ تارىخىلە «مالۇرسە» دن عبدالحق حامدە یازدینى بىر مكتوبىدە شۇنلىرى سوپىلەور : « يازىلان شىلىرى اوقدۇققە محبوب اولقى بىمەد نەزەرياتە باشلادىغىم زمان اوغرادىم وحالا قۇرۇغۇنە قىق اولامادىغىم بالاردىندر . شو قدر واركە بىر حالە سبب بىزم طېپەتلەرن زىفادە لى-أغزىك قەيىندىن جاصل اوولدىغىنە اصىم . طبیع ئانى نەھىب اوپىرسە بىن دە ئامارمەد بىغاچى بىز یازدەن قىمەتىنىڭ مەيەجىك قدر اصلاحە مجبور اولا-لەنم « [نۇئە ادبیات ئۇيغۇر، تىتىل سادس ، ص ۴۸۴] .

[۲] يەنە ئىن مكتوبىك شو يارچەلەر بىر خصوصىدە بىك معنيداردر ؛ و كالاك استقبال ايجۇن « چا و زۇنى » نەندىن جوق شىلەر بىكىدەيىكىنی، حتى كەندىسىنىڭ دە اويولەدە يازمق اىستەدىكىنى كۆستەرىسۈر : « منظومەلری اوقدوم ، كۆزۈل . فقط . . . نەزم اىمكىدە معنا يوق . اوزان بىمەن ئېرلەدەن بىزدە يازاروا ولاجىق قدر طبیعى شەر سوپىلەمكە قابلىت كۆرمىيۈرم . » ص ۰۰۰ » يۇلۇدە ائرلەشىۋە لانە تىمائىلە مطابق اولماسە بىلە سوپىلەر . شو قدر واركە قايفەلری فرائىز يۈلە تطبيق اولوندېغىندىن شعرى كورۇڭلارى اصول ايلە محدود ظن ايدىلارك تھرىپات شىبدىدە سىندىن قورتۇماز صانىرم . واقعا آئىلارك رەد و قبولە اھبىت و بىرەك لازم كەلز . شەرەدە صاف تورجکە يازمق (اوزانڭىش بىمەن ئەللىك بىر بار) كىمسەنک ئەندىن كەلز . مەظۇم سوزە اوقدەر هوساك وار ، بىر كەرەدە طېپەتكى بىزم پارماق حسابىلە بىر شى يازمۇھ سوق ايت ؛ باق نە كۆزۈل پارلاق اوپىور . بىن تېرىبە بىتىم ، نېتىم او بولەدە بىر اىرددە مىدانە قويمىقدەر » [عىن اُر ، ص ۴۸۴ - ۴۸۵] . « نامق کال » ، « تەخىرپ خرامات » دە « اندرۇنى واصف » دن بىحث اىدەرگىن ، « جىاوازىنى » حقىنەكى تىمايانى عرۇضە اولان علېدارلىقى شو سوزۇرلە صراحتاً آكلاشىور : « . . . اوە كەندى كەندىتە وزمانكى شىۋىة تىكلەنە مطابق صورتىدە بىر وادى آچق اىستەمنى ؛ افاغىل و تقاعىل بلاسىلە موفق اولاماش . وهى دكىل اىن كال اوسلە يىدى يەنە ئابى يۇلۇندا بىر شاعر اولمىستىدە احتمال يوق اىدى . جونكە ئابى صرف بىچ مەلەتكى ، واصف اىسە يالكىز استانبۇل تورجکەسى شىوهسىنە شەر سوپىلەمكى التراام اىتشلىر . بىحالە كورە ، واصف ، اکر تايالات موجدانەسى اوزان بىجمىرىتە پارماق حسابى ئەزام درجه سەنە كۆتۈرە بىلە يىدى ،

تورجکەنی « اوچ لساندىن مىرىب بىر خەلخەتى » عد اىتەسى ، « تورجکەنک استقلالى » مسئۇلەسى لايەقىلە آكلايامايدىغىنە بىر دىلىلەر [۱] .

ھەنە بەسانىنە اوپىرسە اوپىرسەن اسکى قلاسيق ادبىاتى يېقىق و ایران تائىيرىندىن تمامًا قورتۇلۇق اىستەين « نامق کال » دە دە، غرب فىكىرىنىڭ بوجىنس تائىيرىنى داڭما كورۇپورز : « عرفان باشا » يە خطاباً يازدینى مىشور مكتوبىندا ، « صارىز زېبىك » تۈرك كۆسەنە كى « الله دىم ياتاغانە دايىندىم » بن سەنگچۈن آڭ قانلىرە بوياندىم بىتىنە عجمانە جناسلىرە دولووازىلرە ترجىح اىدەن « نامق کال » بونكە، عاشق طرزىنى مدافعە اىمك فىكىرىنە دكىلىدى [۲] ؟ او، بىصورتىلە، يالكىز ایران مقلەلەكىنە ھۇبم اىمك و بالنتىجە اسکى ادبىاتى يېقىق اىستەپوردى . ۱۲۸۳ دە « تصویر افکار » دە نىشر اىتىدىكى « ادبیات حقىنە بىضى ملاحظات » عنوانلى مقالەسىندا ، « اسکى ادبیات سەنەدە، اسکى ادبیات سەنەدە ساختە وجانسىز اولدايىغى ، ایرانى تىلىداً مجازلىرە دولو اولان او ساختە لسان اىلە خلق آراسىندا معارفى يەمك امکانى بولۇمادىغىنى ، حتى بى اعتبار ايلە تورجکەنک - هنوز الفىسى بىلە اومايان - آرتاود و لاز لسانلىرىنى دىخى اونوت دور امادىغىنى ، تورجکەنک اجزايى تۈركىي اولان اوچ لسانك اقانىم ئىللە كى سوزە كۆيا متىحد و حقيقىتىدە ضدكامل اولدايىغى « پاڭ حقلى او لارق اىضاحدىن صوکرە بونك چارھەلىنى دە كۆستەرىسۈر : « اولا قواعد لسانك مكمل صورتىدە تدوين و تەھىدى ؛ ئانىيا كلاڭاتك استعمال عمۇمى داڭرىسىنە تەھىدى ؛ ئالىتا املا و معناجە اجزايى لسان بىتىنەكى ارتباط صورىنىڭ اتحاد حقيقى حالىنە كەھجەك قدر تەھىدى ؛ رابعاً رېت كلام و افادە مەرام شىوهلىرىنىڭ طېيت لسانە تطبيقاً تعديل و تەھىدى ؛ خامساً افادەنک حسن طېيىستە حاچل اولان كەلتىلى صنعتلىرىن تەھرىدى » [۳] . كورولىپور كە ، [۱] « ۰۰۰ هى بىرى بى بىھر عظيم اولان اوچ لساندىن مىرىب اوپىلەيىنى حالىدە تورجکەن من اوپىلە دارلاشىرىلىشىرگە، شىۋە معروفە صىغمايان ھە دورلو معانى بالضرورە ترك و فدا اولنۇق و آرقى معانى جىدىدە اختراعىندىن واز چەپىرىك قىدمانىڭ مالارىنى غارلە كېيىنەك لازم كەشىر » [نۇئە ادبیات عەمانىيە ، تىتىل سادس ، ص ۲۹۵] .

[۲] نامق كال ئەنلىك عرفان باشىلە خطاپاً يازىش اوپىلەيىنى مشور مكتوب بىتىدا « مجموعە ابوالضبا » ئەنلىجى نۇرسۇندا [۱۵ ذى الحجه ۱۲۹۷ ، ص ۱۹۳ - ۲۰۹] نىشر اىدىلەش ، صوکرا كىتابچانە ابوالضبا » كلىاتي آراسىندا آپرى بىر رسالە حانىدە جىقىدىغى كىي، مؤخراً دە « كلىات كال » كە مقاالت سمايسىه و ادبىي « ئامى آلتىندا كى جىلىدە درج اوپۇمىشىر، كالاك اورادە « صارىز زېبىك تورجکەنى كى مفترط تقدىرىتى ، صرف، عرفان باشىلە و اسکى بىچ مقلەلەرلىنى تىزىف اىچۇندى [مقاالت سمايسىه و ادبىي ، ص ۳۱۶] .

[۳] مقاالت سمايسىه و ادبىي ، ص ۱۰۲ - ۱۲۵ ، هى اعتبار ايلە مهم اولان بومەتالەسىندا « مناسبات

در سلرنده طالبه‌الاول اقتضای طبیعته موافق ساده و تصنیع و تکلفدن آزاده اولان اصولک تعیینی اقتضا ایتدیکنی، ادبیات‌زده بوكانونه بولق مشکل اولاچنی « کمال تا سفه سویله‌دکدن صوکرا، شوتوصیده بولونویور : « بوجهته آثار غریبه‌ده بو طرزک سهل ممتنع دینیله جک نمونه‌لری کمال اعتنا ایله ممکن صتبه حرفاً ترجمه اولونه‌رق طبله‌یاراهه اولونور و بويولده ملکه حاصل ایتدیریلیر ایسه، ادبیات‌زک استقباله بويوك خدمت ایدیلیش اولور. یوقسه قواعد ادبیه و امثاله دائر المزده اولان کتابلر نمونه تعلیم ایدیله‌جک اولور ایسه، ینه ایچنده چیقمه‌ه چالیشدیغمسز کردابه دوشوله‌جکنده شبهه یوقدره ». ادبیات‌زک غربی‌لیلاشمه‌سی ایچون ایدری سورولن بومطالعاتده، بويوك برحقیقت حصه‌سی اولدینی پاک طبیعیدر [۱] .

VII

«شناسی-ضیاپاشا-نامق‌کمال» مکتبی، لسان‌وادبیات مسئله‌لرند، صرف غرب‌بدن‌آلدینی یک فکرلرک تأثیریله بويکی تلقیلری نشر ایده‌رکن، « محلیلشمه » جریانی اسکی مجراسنی تقيیب ایدیبور، « عاشق طرزی »، قلاسیق شاعرلر - حتی « ادھم پرتو » پاشا کی [۲] اوروبا مکتبته منسوب شخصیتلر - اوزرنده آراسیرا تأثیری کوسته‌ریبوردی: « رجائی‌افندی » نک شبهه‌سز « عا کف‌پاشا » یی تقیید آیازدینی کوزمل برصیه [۳]، « ادھم پرتو‌پاشا » نک « محمود ندیم پاشا » و « مناستلی فائق » بکل « عالی پاشا » حقنده یازدق‌لری دستانلر [۴] ، صوکرا « منیف‌پاشا » نک - عثمانی استقلالنک آلتی یوزنجی ییلی مناسبیله یازدینی - « دستان آل عثمان » [۵] ، قلاسیق شاعرلر طرفندن ملی وزن ایله یازیلوب « هاشم‌بک مجموعه‌سی » کی او دور شرق مجموعه‌لری دولدوران بر چوق تورکولر، بونی کوسته‌بیلیر .

[۱] بومقاله‌یه « ابوالضیا توفیق » بک « مجموعه ابوالضیا » ده اوزون برجواب ویره‌شدرکه، مجموعه‌نک عین سنه‌ده انتشار ایدهن برنجی‌واینجی نوسروزنده مندرجدر. اوراده‌کی ایالردن، بومکتبه‌ک سعدالله پاشایه عائد اولدینی آچیقه‌جه اکلاشیلیور.

[۲] ادھم پرتو پاشا حقنده « نمونه ادبیات عثمانیه » یه و « عثمانی مؤلفلری » نه باقکز .

[۳] رجائی‌افندی و بوصایه‌سی حقنده باهکز: عثمانی تاریخ و مورخلری، ص ۹۵

[۴] ملی تبعملر مجموعه‌سی، صابی ۱، ص ۳۳ - ۳۴

[۵] ملی تبعملر مجموعه‌سی، صابی ۱، ص ۳۲

کندیمی ھجا وزنیله اویولده بر اثر یازمق نیتنده اولدینی حالده، مع الاسف بر اقدینی اثرلر آرسنده، ھجا وزنیله یازیلیش اوج درت تورکوون باشقا بر شیئه تصادف ایدیله‌میور. « عبدالحق حامد » ک « نسترن » یله « لیبرته » سی، « رجائی زاده اکرم » ک ھجا وزنیله یازیلیش بعضی پارچه‌لری، بوتون بونلار، « ضیاپاشا » نک و « کمال » ک عینی طرزده اثرلری کی، غرب‌بدن آلینان یکی فکرلرک تطبیقیله میدانه کلشدتر؛ لسان، شکل نظم، ادا، حتی اکثیریله دوراقلرک اهالی کی قصورلر، بو اثرلرله اسکی عاشق طرزی محصولاری آراسنده همان ھیچ بر مشاربت و مناسبت بولونادینی کوسته‌ریبورد. مع مافیه، تجدد دورینیک بوبویوك ادبیلری، ملی ھجا وزنی، جاھل‌ساز شاعرلری قدر موافقیله قوللانامامشلردر. او صیراده منظوم پیه‌سلرده و اوپرمه تلرده ھجا وزنی قوللانیلمه سنک عادتا بر مودا حالنه کلدیکنی، عالی بک « لطافت » اوپرمه‌تنده کی ایضا‌حاتنده آ کلایورز [۱] .

مع مافیه « لسانک ساده‌لشمه‌سی » حقنده کی بوتون بو دوغرو نظریه‌لره رغما، اسکی عنعنله‌لرک بردن بره ترک قولای اولمایور، بو نظریه‌لری حتی اکحرارتله مدافعه‌ایده‌نار بیله فعلیانده اونلاری تمامیله تطبیق ایده‌میورلردى. ایشته‌بوندن دولایی، او صیراده بولین سفیری اولان « سعدالله پاشا » - « وقت » ۱۲۹۷ ده « وقت » غزنه‌سننه کونده‌روب غزنه‌نک ۱۶۴۵ نومرسنده امضاسز اولارق انتشار ایدهن - بر مکتبه‌نده: « انشانک حالا تصنعدن عبارت ظن اولوندینی، بعضیلرینه کوره انشامز ایچون دوغرو بر چیغیر آجدقلری ظن اولونان متا خرینک اثرلرندده ب瑞کیلک اولما‌دینی، بناء علیه مکاتب عالیه‌ده اوقو‌تولاجق ادبیات

ملنمزده مشهور و مقددر بر شاعر اولوردی « [مجموعه ابوالضیا، ج ۲، عدد ۲۲، ص ۶۷۸ - ۶۷۹] . نامق‌کمال « واصف » حقنده کی بو مطالعه‌سنه تمامیله اشتراك ایدیبورز . « نامق‌کمال » عرض علیه‌ندکی بو نقطه نظر بخی « عبدالحق حامد » ھیزدینی « دیبوردی دیکر بر مکتبه‌ده داها قیداً تشدیر؛ « دیبونه شعری بر زنجیردن قورتارمی ایسترسه‌ک، قیریلاجق بند آهین عجم اوزانیدر » [مجموعه ابوالضیا، نومرس ۱۳، ص ۳۹۲] .

[۱] نامق‌کمال بر مکتبه‌سنه دیکر: « بو اثرلک ایلک وایکچی پرده‌لری ۱۲۹۲ سنه‌سنه یازیلشندی . او زمالر تیاترو اویونلرنده شعرلرک پارماق حسابیله یاریله‌سی حقنده بر جریان واردی . اونک ایچون بورده‌لرده کی منظومه‌لر اویولده قلمه آتشدر » [عالی بک، حقنده « عثمانی مؤلفلری » نه صراحت] . بو جریانک، ضیاپاشانک وبالخاصه نامق‌کمال تأثیریله میدانه کلدیکنی، یوقاریدن بری ویردیکمز ایضا‌حاتن آکلاشیلمشدر صانیز .

اوزده طریق تسبیعی التزام ایتكله خواصه خخصوص بر لسان پیدا اولارق آرتق تحریرمتر قدر منزه اویغاز اولدی . فصاحت ایسه بین الناس زبانزد اولان الفاظ ایله افاده سام دیمک اولدیفندن نظمنز کی نثرمنز دخی فصاحتدن عاری و طمطراق الفاظدن عبارت بر صورت کسب ایتدی . خیلی زمان بو حال اوزده کیتىدی . نهایت سلطان مجید عصرنده سلطان عثمانک آچدیغى چیغیره عودله لسان عثمانی به اهمیت ویرلەرک ادبیات عثمانیه رونق بولدى و سوپلەندىکى کبی فیضانه و بلیفانه يازىلير اولدی .

«جودت پاشا» نك «سلطان عثمان» ئى ادبیاتنده بر چیغیر آچىش کي كوسترهسى، تامىلە معناسىز و خلوصكارانه برادھادر ؟ چونكە، «عثمان»، اسناد اولونان شعره، ابتدا اوون آلتىنجى عصر اثرلرنده تصادف اولونىوركە، بو صورتله، اوتكى صوکرادن اويدورولارق عثمانە اسناد ايدىلەيىكى آلاشىليور، بوراده اھميته قىدە شايىان اولان يكانه نقطە، «عرض»كى تورك لساننىڭ بىنەسنسە يابانجى اولدىغى و شىوهى بوزدىغى ادعا سىدير . «جودت پاشا»، كىندى تشويقىلە مناسىتلۇ فائۇق بىكە يازدىرىدىنى «توركىھە عرض» رسالەسىنکى صوکىندە كى قىيىمىنىدە، ملى وزنه طرفدارلىنى كوسترمىشدر [۱] . كىندى زمانىدە «سادە توركىھە» ايلە بلسکە اك كوزەل، اك تىيز صحىھلىرى يازان «جودت پاشا» نك بىرحقلى مطالعهلىرى دە، طبىقى «مستطرف متوجى» نك و «ضيا پاشا» نك فىكرلىرى كېنى، ثابت بر ايز براقاقدان كچوب كىتمىش، و آنجاق صوك ملى ادبیات و ملى وزن مناقشەلرى ائنانسىدە بو جريان مىداڭلۇرى طرفندن معارضلەر قارشى بىر سلاح مقامىدە قوللانىلمىشدر [۲] .

VIII

«شناسى- ضياپاشا - نامق كاڭ» مكتېي منسوبلرى، فرانسز فىكرلىينك تأثىرى آلتىدە، بالخاصه اسکى ادبى عنعنەلەرە قارشى بىركىسال عمل يامق ايجون «لسانك سادەلە شەھىسى» فىكرىنى ترويج ايدەرلەرکن، مشهور «احمد و فيق پاشا» باشىدە اولقى اوزرە «سلیمان پاشا»، «علي سعماوى» كېيى بىر طاقىم متفىكىلەرde - يىنه فرانسز فىيلولوغلىرىنىڭ و تارىخچىلىرىنىڭ تأثىرى [۱] ۱۳۱۴ دە باصىلان بو كوچوك رسالىدە كى تقرىضىنده، جودت پاشا اسکى نقطە نظرىنى قىيىھە تىكىرادىن باشقا بىرىشى يامامىشدر .

[۲] بۇنلەن ابتدا ۱۹۱۷ دە يىكى بىجوعە دە نشر ايتىكىم «ملى وزن» مقالەسىدە بىت ايتىشىم [پۈمقەلە] «بو كۆنۈكى ادبیات» آدىلى جلد مىزدە مىندرىجىر : [ص ۶۳ - ۷۶]

ايىشته بوتون بىختىف جريانلر آراسىنده، «عرض» كى توركىھە ايجون اصلا «ملى وزن» اولامايىجىنى، طبىيى تورك وزنسىنک «پارماق حسابى» دىنن وزن اولدىغىنى، شاعرلەرنىڭ عجم عروضىنى آمقلە تورك اسساننىڭ بىنەسى بوزدقلىرىنى ابتدا علمى بى مشاهىدە طرزىنە اورتە يە سورەن، بودورك بويوك علمى «احمد جودت پاشا» اولدى [۱] . اسلام علملىرنىدە بويوك بر احاطە صاحبى اولدىغى كى زمانى و محيطى اعتبارىلە غرب فىكرلىيندە بوسېمۇتون بىكانە قالمائىان، و «انجمن دانش» قرارلە - فؤادپاشا ايلە بر لىكىدە - توركىھەنڭ غرامەرىخ يازان «جودت پاشا»، «قصص انبىا» سىنە، «عثمان خازى» يە اسناد اولونان حجا و زىنلە يازىليش مشهور منظومەدىن بىت ايدەرگىن [۲] ، ملى ادبیات تارىخىمىز ايجون چوق مەم اولان شومطالعاتى ئىلىرى سورپۇردى :

سلطان عثمان قىيلىجىلە يىجه مەلکىتلىر فتح ايدىكى كى بى منظومە ايلەدە لسان عثمانى بى بر كوزل چىغىر آچىشدەر. وزنى، تعداد حر كاتىن عبارت اولان «پارماق حسابى» دركە، اشعار تۈركىنەن وزن طبىيەسىدەر. اندىن صوکرا شعرای روم نظمەدە اوزان فارسيي بى التزام ايلە تۈرى لەبىجىنى تېپىر ايمشىلەردر. علم عروضكە واضمى اولان «امام خليل» بۇ فى اشعار عربكە قىطىمى ايجون ايجاد ايلەمشىدە. صوکرا شعرای ايران آنڭ وضع ايتىش اولدىغى اصطلاحاتى اخىد ايلە اوزان فارسيي حقىندە بى فۇن عروض بادىلەر. اكىن حقىقت حالدە «عرض عربى» ايلە «عرض فارسى» باشقا باشقا بىر فەندر ؛ و لسان عربىدە «مد مقصور» و «قصر محدود» جاڭز دىكىدر . فقط قافىيەسى مد و اشباع قىلىنۇر . فارسييده ايسە هەكلەنەن ئاكى آخرى مد و اشباع اولونەبىلور. اىكى لسانك اوزانى اوکا كورە وضع اولونىشىدە اما لسان تۈركىدە اصلا مد يوقدر . الف، يا، واو آنجاق علامت حركە اولقى اوزرە قولانلىلورلۇ ؛ تتفقىدە مد و اشباع اولونمازلۇر. لسان تۈركىنەن سېجىيە مخصوصەسى بودر . بناء على ذلك، اشعار تۈركى، اوزان عربىيە و فارسييە تطبقى اولونمازلۇر. شعرای روم ايسە اشعار عثمانەدە اوزان فارسيي بى التزام ايتىكە كەلەرلۇك اواخرىندن باشقا اواثائى يەلە مد ايلە مك محبور اولدىلەر. شعرای روم صوکرالىنى شەھىرىنە هېپ الفاظ عربىيە و فارسييەنى استعمال ايتىكەلە اشعار عثمانى بوتون بىت اشعار فارسيي طرزىنى دو كولىشىدە. شاعر مشهور «پەچەجى زادە عزىز مەللا» آنادولۇيەنى اولونىقىدە ساز شاعرلارى ئانڭ بعض اشعارىنىنە وزنى يوق دە اعتراض ايتىشلەر. او دخى آنلە كىندىسىنک اوزان تۈركى اوزرەدە نظم اشعارە مقتدر اولدىغى كوسترمىك اوزرە «زافىكىدە دەر بىم بخت سىاھىم * سى سودم بودر آنجاق كىناھم» شرقىسىنى اشعار عثمانىنىڭ قەدىن مسموعىدە .

[۱] احمد جودت پاشا حقىندە : «عثمانلى مؤلفلىرى» نە، «باینەھەر» كى «عثمانلى تارىخچىلىرى» نە، اسلام آنسىقلۇرەدىستە، «عثمانلى تارىخ و مورخلىرى» نە، بالخاصە، كېيىملى فاطمە عليه خانم طرفندن بىنچى جلدى نشر ايدىلەن «جودت پاشا وزمانى» نە باقىكىز .

[۲] قصص انبىا، ص ۹۸۶ - ۹۸۸

ایدیله‌سی لزومی است آ کلایان او در؟ ایشته صرف بومقدله یازدینی «تاریخ عالم» نده، اسکی تورکلره هائند قسمی «ده گینی» نک مشهور ائرندن اقتباس صورتیله وجوده کتیرمشدی . یازدینی غرماهره «صرف عثمانی» دکل «صرف تورکی» آدینی ویرمه‌سی ، حتی «علمی ادبیات» ک انتشاری مناسبیله رجای زاده اکرم بکه یازدینی بر مکتبه «لسان عثمانی» ، ادبیات عثمانیه «تعییرلرینک یا کلیش اولدینی و «عثمانی» عنوانی بالکز «دولت» ه هائند اولدینی جهته‌له ساده‌جه «تورک لسانی» ، تورک ادبیاتی «دیمک لازم کلیدیکنی سویله‌مه‌می» ، کندیستنده «ملی شعور» ک تمامیله انکشاف ایتش اولدینی کوسته‌بیلر [۱] .

معاصرلری طرفندن لهنده وعلیه‌نده پک متضاده‌طالمه‌لریور وتولن ، وصولک زمانلرده بعضی‌لری طرفندن - شهره‌سز مبالغه‌لی او لارق - «بويوك بر طام» عدایدیلک ایسته‌ن [۲] «علی سعاوی» ده ، بالخاصه «علوم» غزن‌هستنده ، تورکلرک اسکی برمدنیته مالک اولدقلرینی واسلام علوم‌نک ترق وانکشافنه خدمت ایتدکلرینی ايلری سورمات صورتیله ، ملی شعوره بیکانه اولمادینی کوسترمشده . بالخاصه آورو پاده یاشادینی صیراده ، غرب مستشر قلرینک اثرلرندن بر ازاستفاده ایده‌رک - مأخذ تصريحه ایتمکسزین - او فلری هادتا کندی تدقیقاتنک نتیجه‌لری کی کوسترمک ایسته‌ین «علی سعاوی» نک ، اویله بويوك بر عالم ومتفسک دکل علی‌العاده برمترجم ومقطف اولدینی، موجود اثرلرندن پک قولای آکلاشیلر . مع مافیه ، بوتون او دور آداملری آراسنده ، حتی «احمد وفیق پاشا» ده داخل اولق اوزره ، «عالمه» صفتی ویزیله بیله جک همان‌هیچ کیمسه اولمادینی دوشونورسه‌ک ، «نامق کمال» «سعاوی» به اسناد ایتدیکی جهالت ادعامنک حقسر اولدینی تسلیم ایده‌رز . «سعاوی» ، بالخاصه «لومه‌ی داویدس» آدلی برانکلیزک - والده‌سی طرفندن فرانسزجه‌یه ترجمه ایدیلن - «كتاب علم النافع» آدلی تورک غرامه‌رنده اسکی تورک تاریخ و مدینته داير ویریان معلوماندن استفاده ایتشدی ؟ حالبوکه بواسرده ، ایکنیجی‌الدن یازیلش ، جوق علی‌العاده بر اقطاف مخصوص‌لردن فضل‌هه بشی دکلده . هر حالده ، علمی ماهیتی نه او لورسه اولسون ، «سعاوی» نک بو خصوص‌ده کی یازیلری ده ، «وفیق پاشا» نک و «سلیمان پاشا» نک اثرلری کی ، کندیلرینی تعقیب ایده‌ن نسل او زرنده قوتله مؤثراولیشدتر : [۱] «سلیمان پاشا» حقنده ، اوغلی سلیمان سامی بک نشر ایتدیکن «سلیمان پاشا محاکمه‌سی» آدلی مهم اثره باقیکن . پاشانک اکرم بک مکتبه «تورک یوردی» نده‌در .

[۲] نامق کمالک بويوك بشار لاتان عدایت‌دیکی «سعاوی» نک حیاتی و اثرلری حقنده «عثمانی و قلری» نه باقیکن . «عبدالحق حمن عادل» بک «حدادهات حقوقیه» ده و «اقدام» ده کی مقاهمه‌رنده کی مدلحله بک مبالغه‌لیدر .

آلتنده - «تورک مليتجیلکی» نک اساسنی قوره‌نه چالیشیورلاردی . لیسه تحصیلیانی فرانسه‌ده کورهن «احمد وفیق پاشا» ، اوون دوقوزنجی عصرده اور و پاده قوتله‌ن «شرق‌تدقیقاتی» نه بالخاصه «تورکیات» ساحه‌سنده پایپلان شیلره تمامیله واقفده؛ تورک تاریخی و تورک‌جندانک دیکر لهجه‌لری حقنده آز چوق معلوماتی واردی [۱] . اوروپا فکرلریه ایچه‌هه شروع اولماسی و غرب مدنیتی لایقیله آ کلامه‌سی ، اونی «مفرط بر مليپرور» یا پاچدی . ایشته بو تأثیرات آلتنده ، «لهجه عثمانی» نامیله آنادولو تورکجه‌سنک ایلک اعتنی یازدی ؛ آتالر سوزی» آدلی ضرب مثل جمیوعه‌سی نشر ایتدی ؛ بزم ملی تاریخ‌مزک عثمانی سلاله‌سیله باشلامادینی کوسترمک ایچون «ابوالغازی» نک «تورک شجره‌سی» نی ترجمه‌یه قالقدی ؛ بويوك چاغاتای شاعری «علی شیرنوائی» نک «محبوب القلوب» ینی استانبولو لد با صیردیده آنادولو تورکلرینک ، بويوك تورک ملتنتک بر شعبه‌سی اولدینی - اوروپا تورکیات‌لرینک تدقیقاته استنادا - ابتدا «شمورلی» ، صورتنه اوکره‌ن و هر کسه اوکره‌نکه چالیشان ایلک تورک‌متفکری ، «احمد وفیق پاشا» دره . چوق غریب ، مفرط ، نوعی شخصنه منحصر بر آدام اولدینی ایچون ، «نامق جمال» بیله ، او نک بعض فکرلرینی لایقیله آ کلام‌ایه‌رق حقسز یره هجو ملدده بولونشده [۲] .

«احمد وفیق پاشا» دن صوکرا «تورک مليتجیلکی» فکری پک شعورلی بر صورتنه «سلیمان پاشا» ده کورییورز : «عبدالعزیز» ک خلعنده وايلک مشر وطنیتک اعلامنده بويوك بروول اوینایان بواقلابنی عسکر ، مکاتب عسکریه ناظر لغنه بولوندینی صیراده قوردینی عسکری رشیدیلریه معارف تاریخ‌زده اون توپماز براسم بر افقشدر . مکتبه‌ده او قوتولق ایچون فرانسزجه‌دن مختلف درس کتابلری ترجمه ایدیلیدیکی صیراده ، کندیسی ده بر «صرف تورکی» یازمش ، کتابت و ادبیات تدریساتی ایچون داه‌اول «مبانی الانشا» یی وجوده کتیرمش ، بالخاصه «تاریخ عالم» آدلی عمومی تاریخ‌زده اسکی تورک تاریخنه - ملک‌کتمزده ایلک دفعه او لارق - موقع ویرمک صورتیله «ملی جریان» تاریخ‌زده جوق شرفی بر موقع قازانشدر . «ملی لسان» و «ملی تاریخ» تدریساتنک «ملی روح» ی اویناندیره مق ایچون اک قوتلی واسطه اولدینی ادرارک ایده‌ن ، تاریخ در سلیمانیک اجنیه ملتلرک نقطه نظر لرینه کوره یازیلش درس کتابلرینه دکل ، منحصر آملی غایه یه کوره ترتیب ایدیلش ملی اثرلره استناد

[۱] «احمد وفیق پاشا» حقنده «جودت پاشا» حقنده ذکر ایتدیکمز منبع‌لره مراجعت .

[۲] مثلا عبدالحق حامده بـمکتبه‌شده : نمونه ادبیات عثمانی ، ص ۴۷۶ ، ۴۸۵ .

ساده لشدیرمه» مسئله‌سنده، «نامق‌کال - حامد - اکرم» و معقبلری، صوکرا «ناجی» و آرقاداشلری، داها صوکره «ادبیات جدیده» منسوبلری عجیبا ناصل بررول اوینادیلر؟ «احمد مدحت» ک، «شمس‌الدین سامی» نک، داها صوکرا ازmirde «صلاح‌الدین» و «نجیب بکلر» کی برتاقم تورکیلرک نقطه نظرلری نهیدی؟ مشروطیتیند اول و صوکرا بو خصوص‌ده سیامی عاملارک نه کی تائیر اویلدی؟ تورکیه حدودلری خارجنده تورک‌ملیتی‌تورکلرک انسکافه خدمت‌ایدهن شیخ‌صیتلرک و عامللرک ماهیتی نهدر؟ محمدامین‌بک، «ضیا کوك آلب» و آرقاداشلرینک ابتدا اوغرادقلری بويوك‌بھوملرک اسبابی نهیدی؟ صوکسنه‌لرده بوفکرلرک اوقدر چابوق پاپلیمه‌سی و هر کس طرفدن قبول ایدیله‌سو نه کی تاریخی سبیللردن ایلری کلدى؟ ایشته بربیغین مسئله‌لرک، تورک اتفاقات تاریخی لایقیله آکلایه‌بیلمک ایچون بونلرک تنویری ضروریدر. بو کوچوك مقدمه‌ده بوقدر بوبیوك، اطرافی، رمقصد تعقیب‌ایتمکدن اوزارغم؟ مع‌مافیه، ایلریده بوبیوك موضوع اوزرنده چالیشمک ایسته‌یتلرک، بوناقص صحیفه‌لرده چیزینلن و ملی لسان و ادبیات» جریانی تاریخنده شیمدى یه قدره‌نده‌سه مجھول قالش برطاقم مهم واقعه‌لری ده احتوا ایده‌ن شوبیط طاسلانقدن آزچوق استقاده ایده‌بیله‌جکلری اویمیورم.

تائیری پاک آز کوروکلر . مثلا بایسته بالاجم ده خطاب ایدن بچوچوغلک شو ساده افاده مەصو- ماھەمی قلبه‌ن تائیر ایده‌جکی درکار ایکن، پدر والاکھرم تمیریش تھوبلنده باباسی آکلاسە بیله تائیری پاک آز کوروکلر . بوندن باشقه کتاب و ساۋئە کی نافع شیلر ترجمە‌سنده افاده نەقدر واضح ساده اویورسە آکلايانلرک مقدارى اوقدر زیاده اوله‌جقندن فائدەسى او درجه تعم ایتش الوکر . ایشته بونك ایچون تحریراً افاده سرام ایلک ایستنلەجە غایت بیسط طرزک و براسلوب ساده‌تاك انتیماریله غير مأوس لغت استعمال‌لدن قطعاً اجتناب ایدیلەلیدر . شەمدى یه قدر بواصوله رعايت ایدلیبوب لغات عربیه و فارسیه‌نک هان جله‌سى كتابت عمانیه‌ده استعمال اوئىش و بوده لسان عمانیش و ضمیمنی کوچلشیدی‌بىش و حالبوكه السنه ساۋئە اصحابی‌هان برايکى سنه تحصیلدن صکرە‌جریده اوقوبوب آکلایه‌جق درجده لساتى اوکرەن بىلەتیکى حالدە لسانزك او درجه تحصیلی بىخلى زمانه متوقف قانشدر . اسکى مۇئلفلرلە بونلرک مسلکتى تعدیلاً قبول ایدن يكى مۇئلفلرک آثارى بچوچ عربى و فارسی لقتلردن مركب بولنسە نظرأً كتابت ایچون هېچ بوجهله نۇونه اتحاذىنە شایان اویلمىيەجىزندن شاکردانه بوقبىل ائرلر كوتستىلوب مەكن اولدېنىي قدر تىكە آچىق عبارەلر او قوندې‌بىلوب بازدىرسى خصوصىنک كتابت خواجه‌لرینه تنبیھى سیاقىنده ترقىم شەقىه ابتدار قىلندى .

۱۹۰۸ انقلابىدن اول، تورکیلرک فيلولۇزى و تارىخ تدقیقاتى شكلنده تخلی ایده‌ن دوره‌سنده، «شمس‌الدین سامى بک» و «ولدچابى» احمدوفىق پاشايى، «نجیب عاصم بک» سلیمان پاشايى، «بروسلی طاهر بک» ده على سعاوىي تقيىب ایتشلردر .

تورک ملیتچىلرک بوايکىنچى دوره‌سیله، ۱۹۰۸ دن صوکرا انسکاف ایده‌ن اصل قوتلى، شعورلى و سیستەملە اوچنجى دوره‌یى بوراده موضوع بىحاتايدە جىڭ دەڭز . برآرالق «عبدالحەمید» اداره‌سننک بىلە - كىم بىلەر ناصىلەسە - رسمماً تروپىچە [۱] چالىشىدىنىي «لسانى

[۱] بروسلی طاهر بک سراجونكى بىك ويرىش اولدېنىي بروپىچە، بو خصوصىدە پاک معنېداردر : ۷مايس ۱۳۱۰ تاریخىلە مناسىت اعدادىيى مەبرىلکىنە كونىدەريلش اولان بورسى تىذىكىر، داها دوغرىمى تىعيم، تورکەن تىدریس اصولى حقىنە اولوب، مەكتىلەرده «عرىجىج» و بىمجە كەلەردن اعظامى نېبتىنە قورۇتولىش ساده بىرلسان» او كەرەتىيامەسنى «استانبول شىوه‌سى» نك بو خصوصىدە اساس اتىخاز ایدىلەمىي توصىيە ایتكىدە در. بىم بىلەر كىمە كورە، معارف حىاتىدە بو خصوصىدە پاپلەمش اولان ایلک رسمى تىشت بودر . تارىخىي اھىتىنە مەبنى بوبۇچىقى عىينا بورايە نقل ايدىرسە :

«كەلامك قايدە فصاحتە مطابق اولايدېمىي شرائط ساۋە ايله بىر بارانىت او ئىنيان لغىلردن مركب او لمامەسە متوقف اولوب، عربى و فارسى لقتلىنىڭ كافەسى لسان كەتابىندە استعمال او ئىنلەنىي صورتىدە غير مأوس بچوچ افقلەر تصادف ايدىلەجى و مەنكى سرتە تورکەن افقلەر قولانلىھەرق آچىق يازلىش او ئىلەن عبارەلردن سرام و مقصد تامىلە آكلاشىلوب بوبۇلەكى سوزۇزىدە دەما زىادە سلاست بولنەجى بىلەيدىر . بوندن اولكى عنانلى ئەقلىنى مەقسىد و سارلىنىڭ قولانلىجە آكلاشىلەمىي جەھتەنە كىتمىوب عربى و فارسى لسانلىرىن نەقدر چوق لغت بىلەكارىنى كۆستەمى كەز و معرفت ظن ایتىش ولسانزىدە پاک چوق وار ایكىن قولانلىمۇب از جىلە طاش لەقى بىر ئىستانبۇل اهالىسىندن بىك چوق كىمسەنىڭ مجھولى او ئىلەن سنك و ياخود جىر لغىنىك استعمال او ئىنلىي موافق ظرافت عد اىيشلردر . بوجال ايسە بچوچ مضراتىلە بىراپتلىرىن اسساً موجود اولان بىر خىلىقلىرىنىڭ و سىياسان او ئەنەسى موجب اولوب، كەتابت ایچون استانبول اهالىسىنىڭ سۈلىكىدە اولدېنىي لسانك اساس اتىخازىلە عبارەلرک غايت آچىق و ساده بولنسى، واستعمال او ئىلەن لقتلىك مەكن اولدېنىي سرتە تورکەن او لىسى هەحالىدە فائىدەلى او لەجىنى مەدانىدە در . عربى لغلىرى عربى ایچون و فارسى لغلىرى ایرانلىر ایچون مأوس و معلوم اىسىدە، استانبول اهالىسىنچە اشبو ايكى لساندىن معلوم اولان لقتلى بىك آز اولدېنىدىن، بونلردن استانبول اهالىسىنىڭ دە چوچق ایكى ئانلارنىن و بىلەرنىن ايشىدۇپ او كەرەتىلىكى لقتلى سان عەمانىدە مأوس، بونك خارجىنە كېلر غېرمانوس عد او ئىلەيدىر . مكتاب عەمانىدە عربى و فارسى لسانلى زۇم حقىقى بە مەن تىدريس او ئىنقدە ايسىدە، بونلر قرآن كېمىي درست او قويە بىلەك و يك اختراع او ئان بىضى اشيا و صفاھە اسەم و اصطلاح وضع ايمك و فۇن موجودە اصطلاحاتى آكلايىلەك و بايجابىنە اشبو ايكى لسان او زىرىش بىزلىش كاتابلى مطالعىيە مەقىددە اولق مەصدىلە اولوب، يوخىه هەرعىي و فارسى لغلىقى تېكىدە استعمال ایلک نېتىلە دەڭدەر . كەتابىنەن مقصد، سرامى كۆزجەلە تحریراً اكلاتىق اولوب، بومۇمىدە ئائىلت ايسە قولانلىلان لقتلىغا يات مأوس او مەللىرىنە متوقف اولوب و غيرمەنوس لقتلى استعمالىدە او قويان و دېكەنین ھەنقدر آكلاسە بىله

II

ادرنەی نظرى

ھېانى رائى

ادرنەلى ئظمى

مېانى رائى

« قانونى سلطان سليمان » دورىنە يېشىمش اولان يوزلر جە شاعىر آرىسىدە « ادرنەلى محمد ئظمى » نك خصوصى بىر موقۇنى واردر . فقط ، بو موقع ، اوئنك صنعتكارلەغىدىن دىكى ، XVI ئىنجى عصرك ايلك نصفندە « مجمع النظائر » نامى آلتىنده طوبلايدىنى بويوك بىر « ئاظىرىلەر مجموعەسى » نك تورك ادبىيات تارىخى تدقىقانى اعتبارىلە حاڙز اولدىنى اھىتىدىن دولايىدر . داها « سەمى » دن باشلايمىرق « لطيفى »، عاشق چلىي، حسن چلىي، عالىي، رياضى « اونى بالخاصة بىر « ئاظىرىلەر مجموعەسى » نك جامىي اولارق طانىتىقلرى كېيى، « هامەر » و « گىپ » دە ، ايشتە صرف بو نقطە نظردىن اووندى بىحث ايتىشلىرىدە . برنسىخەسى دە « ويائە دولت كتبخانەسى » ندە [فلوغەل قاتالوغى، I، 693 نومرسودە]، دىكىر بىرنسىخەسى دە استانبولدە « نور عثمانىيە كتبخانەسى » ندە [4222 نومرسودە] بولونان بواڭرەك، ادبىيات تارىخى اعتبارىلە اھىتىىسىرى يەدر . آنچاق، بزە كورە « ئظمى » نك اصل اھىتىي، يە عرض وزىنلە، فقط « ترکىيەمىز و سادە توركىجە » ايلە بىر جوق منظومەلر يازمىش اولىاسىندەدر كە، بوقارىدە سوپەمىش اولىغىمىز كېيى، اونى « ملى لسان و ادبىياتك ايلك مبشرلىرى » صىراشىدە صايىدیران بو خصوصىت، اخىراً دارالفنون كتبخانەسى طرفىدىن صاتۇن آلينان ممعظىم ديوانىڭ تدقىقىندەن سوڭرا آكلاشىلمىشدر . « عاشق چلىي » - مىثلا شاعىر « محرى » كېيى - « سادە و ترکىيەمىز ورتكىجە » يەعنى « ترک » بىسيطە ايلە يازان جوق نادر بىر شاعىرك بىر خصوصىتى قىد ايتىدىكى حالدە، « ادرنەلى ئظمى » نك بىر طرز ائرلەر يازدىغىدىن ھېچ بىحث ايتىبور ؟ دىكىر اسکى منبىعىرددە بوكا داڭر ھېچ بىر قىد يوقدر، بوايلك منبىعلەرە استناندا داها صوڭ زمانلىرىدە « ئظمى » دن بىحث ايدىن من مؤافلار - مىثلا « رياض بلەدە ادرنە » آدىلى ادرنە تارىخى بازان « احمد بادى » افندى، صوڭرا، « عثمانلى مۇلقلرى » محىرى « بروسەلى طاهر بىك »، « سىجل عثمانى » صاحى « عبدالرحمن ثريا افندى »، « هامەر »، « گىپ »، « ئنظمى » نك بويوك ديوانتى كورمەدكىلىرى ايجون - اسکى منبىعىرددە كى معلوماتى سادە جە تىكراڭ ايلە اكتىفا ايتىشلىرىدە . جالبىكە، بودىوانك تدقىقىي سايەسەنە، « ئنظمى » نك حىاتى و شخصىتى حقىنەدە ايلك منبىعلەر كە ويردىكى معلومات دە، اولدۇچقە تصحىح و كەڭلەيدىلە بىلەمكىدەدرە

ايشتە، « ملى لسان وادىيات » جىريانىك ايلك مىللەرنىن اولق اعتبارىلە اهال ايدەمەيە جىڭىز بۇ ادرەنەلى شاعر حىفندە، ذە كىر ايتدىكىز منبىلەرنىن دوغرۇدىن دوغرۇدە اثرىنىن چىقارما بىلدىكىز معلوماتى تەلەپقۇق و تەركىب ايدەرەك، شۇ كۆچۈك مۇنۇغۇرافىي وجودە كېتىرە بىلدىك.

I

« ئۆظمى » نىڭ ھىياتى

اصل اسمى « محمد » اولان^[٣] شاعر « ئۆظمى » نىڭ « ادرەنەلى » اولدىيەنە بۇتون منبىلە متقدەر. « عاشق چابى » قول اوغلارنىن اولدىيەنە سوپەرىيىكى كېيى، « حسن چابى » دە « مىرخوم سلطان سليمان خانك بىنە زادەلرنىن اوملەلە زىمرە سپاھ ظفر پناھدن اولدىيەنە » قىد ايمىكىدەدر. ديوانىنە « عرض حال بىپادشاھ » نامى آلتىنە مندرج اوزونجە بىلەتىۋىدە كىندىلييەدە بۇنى تائىيد ايدىيۇر؟ حتى، « سلطان سليم » لە ایران و مصر سەفرلىزىنە اوردو دە بۇلوندىيەنە سوپەرىيىكى دە سوپەرىيىكى:

دەنخى وار فەن انشایە دخولم اوlobeبر بىنە بە ابىدا دەنخى فەن	فنون نظامەكم واردە شمولم اوlobe والحاصل ارباب قىلەندەن	فنون غېردىن علمم دەنخى وار خصوصا شەر و ئەفادە خېردار
--	--	---

« ئۆظمى » نىڭ حىياتى حىفندە تىذىكەنرەك ويردىكى معلومات معالاسەن جوق آز اولدىيەنە كېيى، ديوانىنەدە بۇنقاصانى تاماملايە بىلە جەنك و ئېقەلرەدە پەك نادىدر. بالخاصلە، حىياتى تۇرۇر ايدە بىلە جەنك بعض منظومەملەك كىمەلرە تەقىدىم ايدىلەتكىن مصراج اولمادىيەنە جەھتەلە، بىر جوق نەقطەلەر اىستەر اىستەمن قاراڭلۇق قالاچىقدەر. مثلا، ديوانىنە « مقطعات » قىسىمنە: « بىراي توقع انتساب، بىراي مىارك بادقدوم و توقع انتساب، التاس انتساب، التاس هەمت، درمبارك بادمنصب، درمدح، التاس تىرىت، درشكایت احوال، دراظھار اخلاقى، التاس مژدکانى، التاس خراج، التاس امانت، التاس ستادن علوفە، التاس طېبىب، التاس مىسکەن، التاس نان خاصل، التاس دقىق سىميد، التاس خەمىرە بىنەشە، التاس شەراب بىنەشە، التاس شەراب شەتەرە، التاس مىر باه استىخەنوس و اطەرفيل، التاس صابون مىسى، التاس قرض، الخ ... » كېيى اىسلام آلتىنە كۆچۈك منظومەلەر مندر جىدرىكە، بۇناردىن بىر قىسىمنىڭ او دور رجالتە، بىر قىسىمنىڭ دە دوستلەر يازىلەتكىن آكلاشىلىيۇر. لكن هان ھېيچ بىنە شخص تصرىخ ايدىلەتكىن ايجۇن، « ئۆظمى » نىڭ حامىلەتكىن، دوستلىرىنى تاماملايە آكلامق قابىل اولمائىور. بۇنى تەقىب ايدەن « مېشىۋات » قىسىمنى دە يىنه بىرىشى اسەتىخراجى جوق مشكىلەر. يالكىز، « عرض حال بىباشە سەر نامەسى آلتىنە كى اوزونجە بىلەتىۋىدە، وقىتىلە « باسین » خراجىنىكىندىسينى ويرىلەتكىنى، لكن بۇنى تحىصىل ايجۇن او را يە

اباًعن جَدْ دَخْنِيْ قُولْ اوْغُلِيْ قُولْ
شَهْ صَاحِبْ قَرَانْ اسْكَنْدَرْ آيِنْ
كَوْرُوبْ اَحْيَايِيْ دَيْنِيْ دَيْنِيْ دَيْنِ
قَدِيمِيْ بَنْدَهِمْ بَنْ بَنْدَهِ شَاهَا
قَنْكَمْ سُورَدِيْ مَصْرَهِ عَزَلَهِ رَخْشِ
بَلِيدِمْ اُولْ شَاهِ جَهَانِ بَلِيشِ

ایران و مصر سەفرلىزىنە اوردو دە بۇلوندىيەنە سوپەرىيىكى « ئۆظمى » نىڭ بو افادەسى، اونك، اون بىشنجى عصرك صوك ويا اون آلتىنچى عصرك ايلك سەنلەرنىنە طوغمش اولدىيەنە دە آكلامق صورتىلە، ترجمە حالنە خاڭىدە مەممىزنقاصانى تامالا يۇر. شاعر، يىنه عىن منظومەسىنە، « سليمان » لە بىر جوق سەفرلىزىنە دە بىلەر بۇلوندىيەنە آكلامقىدەدر:

بىنە كىلدەك سليمان زمانىڭ بىلە ئەندەم وارب اكشىرغەزىن قىدىمى بىنە بىنەم شاھا امكىدار	بىكون سلطانلىرىم صاحب قرائىك بىجه كىز قوللەك قىلەم اداسىن سلەخدارم بىنە بىلەر دور زار
--	---

^[٤] « دیوان تركى بىسپىط » نەدەكى شو بىت دە بۇنى تائىيد ايدىيۇر:
اولە دىلەتكىن محمد سكا ياربىن اومارم چونكە اولىشىدر اى ئۆظمى محمد سكا آد

کیتیدیک صیراده ایران سفری مناسبتیله قیزیلباش قورقوسندن خلقک طاغلره قاچدیغی، بیک مشکلاتله جزیه‌ی تمحصیلن صوکرا استانبوله کادیکنی، نماز قیلارکن ایک اوشاگنک ایک پارا صاندابغی آجوب پارا آلارق قاچدقیلری، بونلرک قاچدقیلری یرده طوتولدقلرینی، لکن اورانک ضابطی اولان ظالمک پارالری ویرمیوب کندیسنه مشکلات چیقاردیغی، نهایت او پارایی تضمینه مجبور قالدیغی اچجون حالا مدیون بولوندیغی، شاهدلره اثبات مدعاوه چالیشدیغی اثناهه حرب ظهور ایده‌رک بوکا مانع اولدیغی آکاتیور و دیسور که:

اولسه بن قوله اجازت شمدي
مال مذکور آنوردي شرعا
دخي اول دينه ايلردي وفا
اوسم بن قوله سلطان
ايليه حمله رحم و شفت
بکر چکدرمه درد و ذات
کوزلبه حقه بقوب راه صواب
بن قوله دوندره استانبوله
بزم و داخی فقیم غایت
.....

آراصیرا شعرده یازان بونتشبندی شیخی، اصل اسمیله « فلبهی محمود افندی »، « رستم باشا » نک مرشدی و پدر معنویسی ایدی؛ اونک وزارتنه وبالخاصه صدارتنده بویوک برتفوزد فازاندینی جهته، هر کس قصیده‌لره، اثرلره اوکا انتسابه و بو وسیله ایله‌ده صدراعظمه حلوله چالیشیلدی [عطایی، ذیل‌شقایق، ج I، ص 356]. « نظمی » نک اونکله مناسبتی، دادها رستم پاشانک صدارتنده اولدی: 948 ده « بابا افندی » یه - ایک سنه اول « مهر و ماه سلطان » له اوله‌مش اولان رستم پاشانک نفوذیله - علوفه تعیین ایدیلیکی زمان، « نظمی » نک اوکا تاریخ سویله‌مش اولدیغی دیواننده کورویورز، کذلک 954 ده « بابا افندی »، یکی بر او پاپدیردیغی زمان یازدیغی ایک تاریخ‌ده دیواننده موجوددر. اساساً، دوست و حامیلرینه طائی هر حادثه‌یه تاریخ سویله‌مکله مألف اولان « نظمی » نک دیواننده « رستم پاشا » ایچون سویله‌مش مختلف تاریخ‌لرده کورویورز: دیواننده، اونک 945 ده آنطاولی بکاربکلکنه، 946 ده وزارتنه و دامادلنه، 952 ده اسکدارده پاپدیردیغی چشم‌می‌یه، 953 ده « قاریشیدریان » ده پاپدیردیغی چشمی و کروانسرایه، 954 ده قیزیشک طوغمه‌سنه، 960 ده صدارت‌دن عزله، 962 ده تکرار صدارت‌نه سویله‌مش مختلف تاریخ‌لر واردر.

« نظمی » نک دیواننک صوکنده اولدیقه مهم بر یکون طوتان بو تاریخ‌لر، کندیسنه حامیلری، دوست‌لری حقنده بزی آزچوق تسویرایتیکی کی، آیریجه، او دولره عائد بعض تاریخی حادثه‌لر حقنده‌ده بزه‌علمومات ویرمکده‌دره، باعتبار ایله، بودور عائد « تاریخی تدقیقات » ایچون اونلرک اهمیت خصوصیه‌ی حائز اولدیغی سویله‌بیلیز. مثلاً بوراده « شهزاده سلطان مصطفی » نک - او زمان اوردوه و افکار عمومیه اوزرنده چوق دهرين بر ایز برافقان [*] - قتلی حادثه‌سی مناسبیله سویله‌مش ایک تاریخ موجود اولدیغی کی، مصطفانک

[**] او دوره عاد بتوذ شرق و غرب منبلزندن، بوقاتی حادته نک کرک خاق آراسنده کرک او رودوده نه قوتلی بر نفترت اوپاندیردیغی پاک ای آکلاشیلر. برچوق شاعرلک بو مناسبتله مقتول شهزاده حقنده مرشیل یازدیغی بیلیورزکه، بونلر آراسنده اک کوزه‌لی و اک چوق شهرت فازانانی، طاشلیجه‌لی یحی بکت مرنیه‌سیدر. بوسنیه‌دن دولایی رستم پاشانک مؤخرآ کندیسنه یادیغی فنانقرلی، یحی پاک، مورخ « عالی » به آکلامشدر [بوكادا تقصیلات، « کنه‌ الاخبار » که غیر مطبوع قسمنده و اورادن فعلاً « پچوی » ده، « هامهر » دهده مندرجدر]. بزم « نظمی » نک ده، « رستم پاشا » منسوب‌لردن اولماسنه رغماً، اوکا مرنیه بامه‌سی شایان دقتدر. معمافیه، او الجه شهزاده‌یه تقديم ایتش اولدیغی ایک قصیده‌ده دیوانده متدرجدر. آنجای بو مرنیه‌ده هیچ بر صحیحیت نفعه‌ی دویلیور.

« نظمی » نک اوغرادیغی بو فلا کتک نوزمانه مصادف اولدیغی، بو عمر یصفه نک کیمه تقدیم ایدیلیکی بیلیورز. یالکز، بونک اختیار لق زمانه تصادف ایتدیکنی بالذات تصویح ایدیبور. کذلک، « عرضحال » سرnamه‌سی آلتنده بونی تعقیب ایده‌ن دیکر بر مثنوی‌ده « علی » اسمنده بر بکه تقدیم ایدیلیشدیر: اونده، علوفه‌سنه « اون-سکز آچه »، یه ابلاغ‌نده دولایی تشكیر ایده‌رک، شیمدی یه قدر بر چوق دولتی یه خدمت ایتدیکی حالده بویله بر لطف اونلرک هیچ برنده کورمه‌دبکنی، بازار اغمام، کندیسنه ویریلیکنی، فقط، اونکله برابر بعض ضمائم و عدا لوندیغی حالده اونلرک حالا انجاز ایدیلیکنی سویله‌یه رک بون طلب ایدیبور. عجیا بو « علی بک » کیمدر؟ بونک 947 ده بویوک هیر آخور لفته، 948 ده یکیچری آغالغنه تعیننے « نظمی » نک تاریخ سویله‌دیکی « علی آغا » اولماسی محتملدر.

« طاشق چلی » ده موجود بر قید، « نظمی » نک بر آرالق « بابا افندی » طرفیند حمایه ایدیلیکنی آکلام‌مقدمه در: « بولو کده ایکن یتیمک بویتی اوزره که (بیت) بابا افندی دست رس هر یتیم در * اول کعبه مزاده بو زیرا حطیم در « بابا افندی آکاظهیر و نصیر و بایمال ایکن دست‌تکیرا ولدی ». بو حمایه نک ده، شبهه‌مز « رستم پاشا » نک اقبال زمان‌لرندنده اولدیغی قولایله آکلاشیلیور؛ چونکه، « بابا افندی » نامیله معروف اولوب « رضایی » مخلصیله

اوجلی « شهزاده محمد » لک ۹۶۱ ده بولدور وله سو حادثه سنه خاندده آیریجە ایکی قطعه تاریخیه موجوددر. حالبوقک ، « سلطان مصطفی » بی قتل ایتیدر نلرک بو ایکنچی جنایتی ، اسکی عثمانی منابع تاریخیه سنده تمامآ مسکوت کچیلمکدەدر ؛ اوکا عاند براز معلومات ، بالکز ، آمان Lettres de Baron de Busbec، Tome I، 105، Paris، M. D. CC. XLVIII]. ایشته « نظمی » بزه بوقه نك سنه سنى و شهزاده نك اسمى بیلدیرمک صورتیله ، « بوزباق » لک افاده سنى تأیید و اکال ایله مکدەدر . بالکز ، دیوانک « مشیوات » ئى محتوى قسمیله « تاریخ » قسمی آراسندە بعض ورقلىر غیب اولىش اولدىقىندن ، آنجاق ۹۴۵ و قايىندىن اعتباراً تاریخلەر تصادف ايدیلکدە و ۹۶۲ ده رسم پاشانک ایکنچىي صدارتىنە عاند تاریخلە دیوان ختم بولقىدەدر [۰].

« نظمی » نك بومناسېتىلە يىه « سلطان سليمان » دالقاووقاق ایتیدىكتە بىنمونه اولىق اوزرە ، بومرىتىه سنك صوك پاچىسى نقل ايدبىرۇز :

نظميا بودر دعازى آكە هەرمى صىبح وشام اول سعادت بىلە داهىدر اكاكى جەلە انام زى سعادت كيم شهادت بىلە اولىي رەحلەي آخىت سلطانى اولىي بولى باق عز تام كورىمى حى اكە لايق دەرفانى شەھلەن لطف حق بىلە اولوب جنت قصورىنە مقىم حور وغلماڭىلە آنده سيرايدوب ايدە خرام جنت فردوسى ماؤى ايدبوب مولا اكاكا رەخت رەحالە اولىدېچە اول آسۇدە حال اولە دايىر و ساير جەھانى شادىكام ائركلە بولە عالم خوش نظام و انتظام اكە حق باغشىلۇپ ھەم اول ایکى شهزادە سەن سۈرەل عمر طوبىل و اولەر صاغ و سلام دەلت و اقبىللە شە بازىزىد و خان سليمان شە سليمان اول سليمان سطوت اولان خانز يا الى اولا دايىم عزله سلطانىز

[۰] تاریخى تدقیقات اچجون اھمیتىه بنا ، « نظمی » نك ۹۴۵ - ۹۶۲ سەنلىرى آراسىندە سوپەيدىكى تاریخلەر نەلرە طاند اولدىقى قىصە جە قىد ايدبىرۇز :

رسم پاشانك اسکدار جوارنە چىشمەسى - مصر وەندى قبودانى شەۋەد سەنان بىك وفاتى - ۹۵۳ ده : ذاتىنک وفاتى - جزاير بىلە بىك خيرالدين پاشانك وفاتى - شىيخ بەاء الدین زادەنک وفاتى - اندرونەن فرەhad آغانك قاپوجى باشىلغى - ئىس اطبا سنانك وفاتى - قرشىزىان ده رسم پاشانك چىشمەسى و گروانسىايى - مطیخ عامره كاتبى خسرو چلىنەنک دوکۇنى - بصرە فتىچى - احمد جىلىنک مەمن ئاظارى - ۹۵۴ ده : حسن آغانك سلحدار باشىلغى - مومى چلىنەنک امین جولىنى - خواجە حسن بىك جزاير بىلەن - توقيعىي جلازادەنک چوحوغۇنەن دوغوشى - ايس پاشانك بىرادى فرەhad آغانك سرسلحدارلىنى - مصطفى چلىنەنک روم ايلى تىمارى دفتدارلىنى - القاسى ميرزانك كلىشى - شىجاع بىك سپاهيانە آغا اولمامى - عواد محمد بىك غرباديسار آغالىنى - نوھ قلمەسنىك ضىاىعى - عدن قامەسنىك قىتىچى - يەن قىتىچى - قرمان بىلە بىك شىجاع پاشانك وفاتى (كىنجى اىمش) - مەقى سەدى چلىنەنک وفاتى - چىوي زادەنک مەقىيلەنلىكى - محمد چلىنەنک آناتولى قاضىيەسکەركلى - نوھ قلمەسنىك قىتىچى - ۹۴۶

« نظمى » نك ۹۵۵ سنه سندە وفات ايتىكىندادر ابتدا « رياضى تذکرسى » نده ، صوکرا « قافزادە » نك « زبدة الاشعار » نده واونىردىن نقللا « سجل عثمانى » ده ، « بادى افندى » نك « رياض بلدادرن » سندە ، طاهر بىك « عثمانلى مؤلفلىرى » نده ويريان معلوماتك يا كاپيشلىنى و« نظمى » نك هر حالدە ۹۶۲ دن صوکرا وفات ايتىكى ده بوصورتە ميدانه جىقىمش اولىور . « گىپ » لک « عثمانلى شعرى تارىخى » نده « ادرنهلى نظمى » نك وفات تارىخى او لارق كۆستىدىكى ۹۶۶ تارىخىنە كائىجه [ج ۳ ، ص 203-204] ، شەھەسز « هامەر » لک « عثمانلى شعرى تارىخى » ندن

ده : ايس پاشانك وفاتى - رسم پاشانك وزارتى - سليمان پاشانك آناتولى بىلە بىلەن - رسم پاشانك ايكىنىجي دفعە دفتدارلىنى - سور سلطانى - رسم پاشانك دامادلىنى - على چلىنەنک قاپوجىلە كىتىخەنلىنى - بالى بىك جىبه جى باشىلغى - خواجە حسن بىك چاقرچىلە كاتبىنى - حيد آغانك ابناء سپاهيان آغالىنى - مدرس فخرى چلىنەنک وفاتى - ۹۴۷ ده : مصطفى چلىنەنک دفتدارلىنى - جعفر چاپىنەنک بىغان ديار دفتدارلىنى - مصطفى آغانك مرسىلحدارلىنى - بىدان عصىانى - على آغانك بىيونك ميراخورلىنى - ۹۴۸ ده : سليمان پاشانك وزير اعظملىنى - على آغانك يكىچرى آغالىنى - چاشنىكىر على بىك دوکۇنى - بابا چلىي به علوفە - قدرى چلىنەنک مەقىيلەنلىكى - حىدر چلىنەنک ايكىنىجي دفتدارلىنى - محمود بىك چاپوش باشىلغى - خواجە حسن بىك عزىزلى كاتبلىكى - حسین آغانك سرسلحدارلىنى - بودىن ونواھىنەنک ضبطى - ئىتحى چلىنەنک دفتر امينلىكى - ۹۴۹ ده : دفتدار مصطفى چلىنەنک وفاتى - اطلىق بىك دفتدارلىنى - كورد امراسىندە مراد بىك زاوېسى - ۹۵۰ ده : عواد محمد آغانك سرسلحدارلىنى - عىسى بالىنڭ استۇنى بلغرا دەقلىمەنەنە شەھادىقى - ماجارستان على بىك چشمەسى - محمود آغانك مرسىلحدارلىنى - ۹۵۱ ده : عواد محمد بىك ميرلەوالىنى - احمد چلىنەنک بودىن خزىشەسى دفتدارلىنى - ادرنه قاضىسى سرجا چلىنەنک وفاتى - وزير فرەhad و سليمان پاشالۇك عزلى - على پاشانك روم ايلى بىلە بىلەن - سان آغانك قاپوجى باشىلغى - ۹۵۲ ده : عبد السلام زادەنک ذوالقدرە تىمار دفتدارلىنى - خسرو پاشانك وفاتى - بىستان چلىنک استانبول قاضىلغى - شەرتلى قىش - احمد چلىنەنک سلحدارلى كاتبلىكى - مصطفى بىك ابناء سپاهيان كاتبلىكى - رسم پاشانك اسکدار جوارنە چىشمەسى - مصر وەندى قبودانى شەۋەد سەنان بىك وفاتى - ۹۵۳ ده : ذاتىنک وفاتى - جزاير بىلە بىك خيرالدين پاشانك وفاتى - شىيخ بەاء الدین زادەنک وفاتى - اندرونەن فرەhad آغانك قاپوجى باشىلغى - ئىس اطبا سنانك وفاتى - قرشىزىان ده رسم پاشانك چىشمەسى و گروانسىايى - مطیخ عامره كاتبى خسرو چلىنەنک دوکۇنى - بصرە فتىچى - احمد جىلىنک مەمن ئاظارى - ۹۵۴ ده : حسن آغانك سلحدار باشىلغى - مومى چلىنەنک امین جولىنى - خواجە حسن بىك جزاير بىلەن خيرالدين بىك درکاه عالى دفتدارلىنى - القاسى ميرزانك كلىشى - شىجاع بىك ساپاچىانە آغا اولمامى - عواد محمد بىك غرباديسار آغالىنى - نوھ قلمەسنىك ضىاىعى - عدن قامەسنىك قىتىچى - يەن قىتىچى - قرمان بىلە بىك شىجاع پاشانك وفاتى (كىنجى اىمش) - مەقى سەدى چلىنەنک وفاتى - چىوي زادەنک مەقىيلەنلىكى - محمد چلىنەنک آناتولى قاضىيەسکەركلى - نوھ قلمەسنىك قىتىچى -

آلینان [G. O. D, III, S 61] بومعلوماتک ده بو ذکر ایتیدیکمز منجلره استناد ایتمه‌دیکی میدانده در. «علی» نک «کنه‌الاخبار» يله «عهدی» تذکرمی کی ینه‌اون آلتنتجی عصره هائده منجلرده ده او نک وفات‌هایی هیچ بر قیده تصادف اولو نمایور. ایشته باعتبار ایله، « ریاضی» ایله او کا استناد ایده‌نلرک یا کلیش معلوماتنه دکل، کندی دیوانشده کی تاریخ‌خواره استناد ایده‌رک، ساده‌جه، او نک 962 دن صوکرا تولدیکنی قبول ایمک محبور یتنده‌یز.

«نظمی» نک دیوانی، بزه، او نک معاصر لرندن اکزیزاده‌هانکی شاعر لرله دولت‌او لدیغی، او فلر حقنده نه کی فکرلر بسله‌دیکنی ده آز جوق کوسته‌ریبور : مثلا، او دورک معروف

استدی «ذاتی» حقنده «نظمی» نک ده بیوک حرمت بسله‌دیکنی کورویورز؛ قوصوچه دیوانشده باشقالرینک غزن‌لرینی تخمیس و تسدیس ایتمه‌دیکی حالده «ذاتی» نک بر غزن‌لری تخمیس ایتمش، وفات‌ده اوچ تاریخ سویله‌مشدی. صوکرا، استانبول‌لی شاعر «مارفی» ایله صمیمی مناسباتی، 659 ده بر اوغلنک تولدی، 657 ده وفات‌مناسبتیله سویله‌دیکی تاریخ‌خواردن و آیریجه بازدینی بر میشه‌دن آکلابورز [*]. بونلردن باشقا، او دور شاعر لرندن «انوری» يه، «فردي» يه، «رای» ده وفات تاریخ‌خواری سویله‌مشدر [**].

[+] استانبول‌لی «حسین عارفی» قول اوغول‌لرندیدر. قاپو قولارندن ایکن، ابراهیم پاشا مصروف کلنجه تقدیم ایتمه‌دیکی «قصیده‌لامیه» يه مکافا، کندی طبلیله، آناتولی دفترداری محمود چلبینک معیننده احکام تذکرہ چیلکنیه تمین ایدیلشیدی. دفترداریله آرالرنده چیقان اختلاف اوزرینه عزل اولو توجه، هر شیئی صاتوب مصربه «شيخ ابراهیم کاشنی» در کاهنه کیتیدی، درویش اولدی؛ صوفیانه شعرلر یازدی. شیخنک وفاتی تاریخی اولان 942 دن صوکرا تکرار استانبوله دونرک متزویانه پاشامه باشلاadi. سلطان سایان 947 ده اونی اوی او دور شاعر لرندن «یتیم‌علی‌چلی» بی اون بشر آقہ ایله سلاحدار تعیین ایتدی. برآز صوکرا تقدم ایتمه‌دیکی «کل» ریدیلی بر غزله جائزه‌اولارق بش‌آقہ ضم کوردی. صوکرا وان سفر‌ده بیت مال کاتی او لارق استانبوله قالدی. آز چوق مادی بر رفاهه مظهر اولدی. مصروف استانبوله کلدکدن صوکرا. همان اون‌سده دن فضل، هیچ بر مدار معیشت‌هه‌مالک او به‌دن، «امیر حسن زرنشانی» ایله «بینی زاده محمد چلی» نک قوناقلرنده واونلرک باردمیله پاشادی. جوق خوش صحبت، زند مشرب بر آدام او لدیغی، اوی شخصاً طانیش اولان «عاشق چلی» سویلیور [تفصیلات ایچون: عاشق چلی، لطیف، حسن چلی تذکرلری]. بینه اورده، سوداچه‌ده «جه، بر آباد» دیواره بیان پاشانک مسلمانلری - جنده‌جی زاده چشم‌هی - بیرام چلبینک اسکوب سانچاق بکلکی - جزاير بکلکی سیان پاشانک طرابلسی فتحی - فردی نک وفاتی -. 955 ده: شهزاده محمد چلبینک اسکوب سانچاق بکلکی - بکلک مسلمانلری - جنده‌جی زاده چشم‌هی - بیرام چلبینک اسکوب سانچاق بکلکی - جزاير بکلکی سنان پاشانک مسلمانلری - جنده‌جی زاده چشم‌هی - بکلک مسلمانلری - 956 ده: بکلک مسلمانلری - جنده‌جی زاده چشم‌هی - بکلک مسلمانلری - 957 ده: مصطفی چلبینک دفتردارلری - میرزا القاس حاده‌هی - سلیمان چلیلیک وفاتی -. 958 ده: اسعاق چلبینک دفتردارلری - میرزا القاس حاده‌هی - سلیمان چلیلیک وفاتی -. 959 ده: ناظر حسن چلبینک قوچان‌ده جامی - بکلک مسلمانلری - بکلک مسلمانلری - احمد پاشانک اردل فتوحانی - حسن بکلک شام قاضیانی - شاعر رای (مصطفی بن احمد) نک وفاتی -. 960 ده: احمد چلبینک ایکنچی دفتردارلری - محمد چلبینک بیوک روزنامه چلیلکی - سرخ سرک اوچنچی خروجی - احمد چلبینک مطبخ عارمه کاتبلکی - احمد پاشانک وزیر اعظمانی - رسم پاشانک عزیزی - سلطان مصطفی حاده‌هی - دوکن زاده محمد پاشانک مصر بکلکی - شهزاده چلیلک عربستان دفتردارلری - علی پاشانک وزارتله مصروف دعوی -. 961 ده: علی پاشانک مصر دن کلیشی - شهزاده چهانلرک وفاتی - صاحب دولتک (محمد بک) دوکونی - محمد چلبینک دیاربکردن کاکوب باش دفتردارلری - سلطان محمد بن مصطفی نک قتلی - روزنامه‌جی محمد چلبینک بغداد دفتردارلری - محمد چلبینک سلاحدار کاتبلکی - نجخوان سفری -. 962 ده: احمد پاشانک شام بکلکی - جنپر چلیلک بروسه‌ده مدرسه پادیرمه‌هی - صاحب دولت محمد بک وفاتی - احمد چلیلی اسمنده بركنچک وفاتی - شاه طهماسک اطاعتی - ساخته سلطان مصطفی خروجی - اهلکی - محمد چلبینک دیاربکر دفتردارلری - وزیر اعظم احمد پاشانک قتلی - رسم پاشانک ایکنچی صدارتی .

فی اول زبدة اهل عرفان
اکه اولمشدی خدادون احسان
ضوء علم اولمشدی آنده عیان
اکه ایلدی توجه اعیان
دکل ایدی اکه برفن بهان
انده بولمشدی کمال رجحان
طرز شمری ایدی طور، لمان
ایده اوچق چمنده مأوا
فی اول زبدة اهل عرفان
که کالیله معارف جهتی
معرفت بزمیه مصباحی اول
فضلی کون کیی عیان اولمله
ذوقنونی ایدی اهل قلمک
جله بالفعلی ایدی علم حساب
دخی انشامی اطیف و نازک
سرغ روونه ایک اول و ولا
[+] بوشاعرلر حقنده تفصیلات آلق ایچون «لطیف، عاشق چای، حسن چلی» تذکرلرینه باقیکن.

بویولده بیویلک و مهم مجموعه‌های ترتیب‌ایتدکلرخی ده بیلورز [۷]. حق، «نظمی» دن صوکراوه، «پروانه بک»، «خاصی» کبی بعض شاعرلر، بواسکی ادبی عنعنه به صادق فالارق، اویولده نظاوه،

اسمرک چوقاغی، آنادولوده توک ادیباتلک اوچه ظن اولو نیدنند نهقدر اسکی و نهقدر قوتلی اتکشافه، ظاهر اولدینه صراحة، کوستمه مکده در. بو شاعرلردن بعضیلریشک اثرلری، بو ائردن نخمنیا برعصر صوکرا یازیلان «جامع النظائر» دده موجوددر.

[۸] اکردیرلی « حاجی کال » «جامع النظائر » ۹۱۸ ده اکمال ایدیلش بیویلک بر نظیردن مجموعه سیدرکه، یکانه نسخه بازیز عمومی کتبخانه سندددر. بروسلی احمد پاشایه ده برقصیده سویله مش اولان جامع، مقدمه سنده، اتریشک محتوياتی شوصوله خلاصه ایدیلور: «... اسمی جامع النظائر فوید ۴۹۶ ورق بره مجلد برگتاب ایلدم؛ و ایچنی ۲۹۴۶۱ بیت برله مملو قيلدم. و بو جمعیتک ۲۳۲ سی قصیده ده و بو تصیده‌لک اوتوز اوچی توحیددر و اوز بھی نهندر و دخی اون ایکیسی ترجیع بنددر و دردی مرثیه‌در و ایکیسی فلک نامه در و دخی اوتو زدردی سر بمدر و طقوزی مخسدر و بزی مسدسر و اون اوچی مستزاددر و دردی بحر طویلدر و ایکیسی مسخردر و اون اوچی مناجاندر. وایکی بیک سکر ز یوز اوتوز ایکی غزلدر و بولنلر کدنخی کیمی مفتخردر و کیمی ملمع و کیمی معما و کیمی الهیات اویور. اساساً «نظمی» دن اول «عمر بن منیزه» [۹]، «اکردیرلی حاجی کال» کبی بعض ادبیات‌خیلرک

کمالاریدر. ایدی عزیز اشیو نحیف ضعیف مؤلف حاجی کالک بو کتاب ایيات و اشماری وارددر». [۱۰] حاجی کال حقنده: عثمانی مؤلفلری ج ۲، برنجی قسم، ص ۱۳۶ [۱۰]. عمر بن منیزه «لک کتابلدن اصادف ایدیلهمین — بو شاعرلک ۸۴۰ ده وجوده کترمش اولدینی «مجموعه النظائر»، آنادولوده یازیلش صوکرا آنادولو ادیباتلک اکاسکی و — جمی اعتبارله اویندن سکر کره بیویلک — معظم برخیمه‌سی اولان بو ایلرک ایلکیمیدر. ایوم «نیکده‌لی فربد فائق بک» ه عائد اولان بوقامتی ازدن ایلک دفعه بحث ایده، اسکی طبله‌مدن سعد الدین ترہت بکدر [ملی مجموعه، صابی ۱۰۷]. میلادی اون اوچنجی واون دردنجی عصرلرله اون بشیجی عصرک باشنده باشامش ۸۳ شاعره عائد ۸۹۷ منظومه‌سی و جامعک کنندی شعرلری احتجوا ایده بوجو عده، «خواجه‌دهانی»، «شیاد جزه» کی — موجود بشریتی و اثرلری ایلک دفعه میدانه قویله موفق اولدینمز — اسکی آنادولو شاعرلرلاه، طائیدیغمان اکاسکی آذری شاعری «حسن اوغلو» نئ بعضاً اثرلی موجود اولدینی کی، «جلایر خاندان‌شدن سلطان» احمدبن اویس«ک بر منظومه سنده بوراده اتصاف ایتدک [بخصوصه سده «حیات» مجموعه سنده کی مقالم منه مرادم: صابی ۸۲]. ادبیات تاریخ‌نیزک اکمجهول بر دورینی اولدیقه تشور ادله جک‌ماهیتده بولونان بو ائردن منظومه‌لرینه اتصاف ایدیان شاعرلک اسلاملری، بخصوصه سده چالشمق ایسته‌یتلره بر یارادم اولق ایچون، حروف بها ترتیبیه صیرالامه‌بی ضروری کوردک: آق‌بیق، احمد، احمدبرادر کیلوچه، احمد داعی، احمدی، اخی، ازه‌ری، جالی، جلیل، جاکری، جم، جوری، جنانی، جعفر نشاخجی، جعفر تاجی جلی، حافظ، جبابی، حلالی، حسنی وارداری، جبیلی، حریری، حق، حسی، حلیمی، حسان، حیدی، حیدی ده، حیدی، حیدی، حیدی، حیدی، حیدی، حرفی، حلیمی چای، حسام، جازی، حاجی کال، حاجی، حقیق، حمزی، حسن — خضری، خبری، خاکی، خلیلی، خوش خوان، خیری، خیالی، خدابی، حق، داعی، دهانی، دری، دهانی، رضوان، رضایی، رضی، روشی، ریاضی، رجایی، زلایی، زحری، زیجی، سعدی، سعدی، سعدی، سعدی، شیرازی، سینابی، سجودی، سخنی، سلیمی، سودایی، سلطان جم، سعدی، سخایی، سلیمان، سنان یوسف، شمسی، شیاد جزه، شیخ، شیخ اوغلو، شیخی، شیرازی، شیرازی، صاحبی، صوفی، صدیق، عادل، عبدالرحمن، عجم مولوی، عسکری، عشق، عطانی، علوی، عداد، عمر، علاقی، فتح الدین، فرقنی، قصه خوان عشق، قنبر اوغلو، کربعی، کاشه‌ری، کویلوچه، کیمیاء، لیبی، لطفی، محسن، محمد، محمد سینوبی، محمودی، مجذوبی، حسن، مقبل، مقیمی، منصور، منیاس اوغلو، موسی، ناموسی، نبی، نجومی، نسیمی، نعیمی، هابل، همای، یحیه اوغلو... بو

II

«نظمی» نئ ائری : مجمع النظائر

کرک کندی حیاتنده، کرک وفات‌نده صوکرا، «نظمی» نئ ادبیات علمنده شهرتی تأسیس ایده ائری، «مجمع النظائر» یدر. «سیه» دن باشلا یارق بوتون ایلک منبع‌لرده، اونک باشیجیه مزیتی اولارق، اسکی شاعرلرک نظیرلرینی طوپلامه‌سی کوسته‌ریلیر. فـ الحـقـقـهـ، ادبیات تاریخی تدقیقاتی ایچون، بوجنس نظائر مجموعه‌لرینک بیویلک اهمیتی وارد. بالخاصه، آریجیه «دویان» ترتیب ایمه‌مش، شعرلری اوته‌یه رسی به داغیلوب قسم اعظمی محو اولش برجوق شاعرلر واردکه، آنچاق بو تورلو مجموعه لر سایه‌سنده اوئنلرل، ائرلری بولق قابل اویور. اساساً «نظمی» دن اول «عمر بن منیزه» [۱۱]، «اکردیرلی حاجی کال» کبی بعض ادبیات‌خیلرک

[۱۲] «ایچنجی مراد» دوری شاعرلرندن «عمر بن منیزه» اسمنده تاریخ و تاریخ‌نامه کرمه‌لرده اسمنهه اصادف ایدیلهمین — بو شاعرلک ۸۴۰ ده وجوده کترمش اولدینی «مجموعه النظائر»، آنادولوده یازیلش بوجنس مجموعه لرک ایلکیمیدر. ایوم «نیکده‌لی فربد فائق بک» ه عائد اولان بوقامتی ازدن ایلک دفعه بحث ایده، اسکی طبله‌مدن سعد الدین ترہت بکدر [ملی مجموعه، صابی ۱۰۷]. میلادی اون اوچنجی واون دردنجی عصرلرله اون بشیجی عصرک باشنده باشامش ۸۳ شاعره عائد ۸۹۷ منظومه‌سی و جامعک کنندی شعرلری احتجوا ایده بوجو عده، «خواجه‌دهانی»، «شیاد جزه» کی — موجود بشریتی و اثرلری ایلک دفعه میدانه قویله موفق اولدینمز — اسکی آنادولو شاعرلرلاه، طائیدیغمان اکاسکی آذری شاعری «حسن اوغلو» نئ بعضاً اثرلی موجود اولدینی کی، «جلایر خاندان‌شدن سلطان» احمدبن اویس«ک بر منظومه سنده بوراده اتصاف ایتدک [بخصوصه سده «حیات» مجموعه سنده کی مقالم منه مرادم: صابی ۸۲]. ادبیات تاریخ‌نیزک اکمجهول بر دورینی اولدیقه تشور ادله جک‌ماهیتده بولونان بو ائردن منظومه‌لرینه اتصاف ایدیان شاعرلک اسلاملری، بخصوصه سده چالشمق ایسته‌یتلره بر یارادم اولق ایچون، حروف بها ترتیبیه صیرالامه‌بی ضروری کوردک: آق‌بیق، احمد، احمدبرادر کیلوچه، احمد داعی، احمدی، اخی، ازه‌ری، جالی، جلیل، جاکری، جم، جوری، جنانی، جعفر نشاخجی، جعفر تاجی جلی، حافظ، جبابی، حلالی، حسنی وارداری، جبیلی، حریری، حق، حسی، حلیمی، حسان، حیدی، حیدی ده، حیدی، حیدی، حیدی، حیدی، حیدی، حیدی، حرفی، حلیمی چای، حسام، جازی، حاجی، حقیق، حمزی، حسن — خضری، خبری، خاکی، خلیلی، خوش خوان، خیری، خیالی، خدابی، حق، داعی، دهانی، دری، دهانی، رضوان، رضایی، رضی، روشی، ریاضی، رجایی، زلایی، زحری، زیجی، سعدی، سعدی، سعدی، سعدی، شیرازی، سینابی، سجودی، سخنی، سلیمی، سودایی، سلطان جم، سعدی، سخایی، سلیمان، سنان یوسف، شمسی، شیاد جزه، شیخ، شیخ اوغلو، شیخی، شیرازی، شیرازی، صاحبی، صوفی، صدیق، عادل، عبدالرحمن، عجم مولوی، عسکری، عشق، عطانی، علوی، عداد، عمر، علاقی، فتح الدین، فرقنی، قصه خوان عشق، قنبر اوغلو، کربعی، کاشه‌ری، کویلوچه، کیمیاء، لیبی، لطفی، محسن، محمد، محمد سینوبی، محمودی، مجذوبی، حسن، مقبل، مقیمی، منصور، منیاس اوغلو، موسی، ناموسی، نبی، نجومی، نسیمی، نعیمی، هابل، همای، یحیه اوغلو... بو

مجموععلری وجوده کتیرمشادر []. مع ما فيه، بتوون بونطاژ مجموععلری آراسنده الافضله شهرت قازانانی، « نظمی » نك « مجمع النظائر » يدر . نوکتابک اسمی و تحریر سنه‌ی حقنده ایلک منبلعرک و زیدیک معلومات تامیله متیخالقدر، « سهی » عهدی، اونک « صاحب جام النظائر » اولقله معروفیتی قیداً استدکلاری حالت، کتابنک اسمی سویله میورلر؛ « عالی »، « نظایر نظمی نام مجموعه‌ی وارد ره دیگله اکتفا ایدیسور؛ « عاشق چابی »، حسن چابی، ریاضی « کتابک اسمندن بحث اینقیورلر ؟ بالکز « لطیفی » تذکره سنک مطبوع نسخه‌ی سنه بو اثر « جامع النظائر » دبیه تصریح ایدیلکده در ؛ حالبوکه، بوندکه نک خصوصی کتبخانه‌ی منده موجود ایکی اسکی یازمه‌ی سنه کتابک اسمی مسکوت چیلمشدۀ بوكتابه، و یانه‌هه کی نسخه‌ده « نظائر الاشعار » اسمی، نور عثمانیه نسخه‌ی سنه ایسه « مجمع النظائر » آدی ویریلشدر. بز، بوصوک اسمی کتابک آدی اولمق اوزره قبول ایدیبورز. بو اثرک هانکی تاریخنده ترتیب ایدیلیکنکه کلنجه، « لطیفی » نک مطبوع نسخه‌ی سنه بو اثرک ۹۳۰ ده

ترتیب ایدیلیکی مقیددر که، « عثمانی مؤلفلری » نده ده بومعلومات تکرار ایدیلکده در، حالبوکه المزده کی ایکی یازمه « لطیفی » نسخه‌ی سنه بوقیدموجود دکادر. بالکز، تذکره سنه ۹۴۵ ده یازان « سهی » نک با ازدند بحث اینقه‌ی، بومجموعه‌نک هر حالت، او تاریخنده اول یازیلش اولدینقه پک صریح و پک قطعی بردیلیدر.

نور عثمانیه نسخه‌ی سنه نظرآ ۳۳۵۶ غزلی احتوا ایدهن بو بوله مجموعه، طبق دیوانلر کی حروف هجا صیراسیله ترتیب اولونمش، فقط آیریجه هر حرف داخلنده ده وزنلرینه کوره شو صورتله تقسیم ایدیلشدر: بحر رمل - بحر مخدوف - بحر رمل مخوبون - بحر هزج مخدوف - بحر هزج اخرب - بحر مضارع اخرب - بحر مجتث - بحر متقارب مشمن . « نظمی » دیکر شاعرلرک نظایر لرندن صوکرا کندی نظایر لریخی ده قید اینشدر . بوراده شعرلری مقید اولان ایکی یوز قرق اوچ شاعرلک اسمملریخی ده بروجه آتی نقل ایدیبورز [*].

[*] طلبه‌مدن ضیا بک که ترتیب ایندیکی منتظم فهرسته نظرآ بو شاعرلر شونلردر: آزاد، آفت، آهي، ابراهيم باشا، ابراهيم شيخ، احمدباشا، احمدی، اسحاق چابی، اسپری، اکلی، انسی، انوری، انوری منجم - باقی، بازیزد سلطان، بزمی، بصیری، بهجتی، بهشتی، بهاری مدرس، صرافی - ضمیری، ضیایی، طالعی، طریقی - عدنی، عمری، عذرداری، علائی، عطای، عینی، عونی، عبدالرحیم، علی، علوی، عدلی، عشق، عذرداری، عکری، غزالی، غربی، غمی، غنی، چلبی - فوزی، فانی، فخری، فهمی، فراقی، فضیحی، فتحی، فضیحی، فنای، فضلی، فنی، فناخ، فنی - قاسم کمال، قاضی موسا، قادری یونس زاده، قاضی، قیغومتز، قیز اوغلو، قاسم باشا، قدامی، قاسم، قدری، قیغومتز آبدال. - کامی، کمال دهی، کمال ای، کنایه، کشیق، کالم المصنف، کبیری، کمال، کمال آصف، کامی، کاشه‌ی، کامی، کریمی، کلامی - المقامی، لطفی، لامعی چابی، لطفی، رمال، لامی، لامی، لامی - مسیحی، ملیحی، میدانی، موسا خاک، مظہری، مانعی، مهدی، مهری، محمد باشا، محمد، مهدی، ملایی، محبی، محسن، مراد خان، مصلی، مؤمن، مدنی، مخفی، مخفی، ماضی، منجم اوغلو کاتب - نسیمی، ناموسی، نشانی، نشانی، نشانی، نجومی، نجومی، نظایری، نسبی، نصبی، نظمی، نقابی، نهانی، نعیمی، نطق، نشانی، سلیمان خان، نارکیسی، نشانی، نجی، ناجی، نصری، نصاری، ندایی، نزیمی - وزنه‌دار اوغلی، وصفی، ولدی، وزیر سلیم، وحی، وصالی، وفابی، واحدی، وجید، ویسی - هابلی، هلالی، همامی - یقینی، یازبجی اوغلو، یحی اوغلی، یونس، یونس امره .

[*] قانونی سلیمان بنده‌لرندن « بروانه بن عبدالله » ک ۹۶۸ ده جمع ایدیلش منتخبات مجموعه‌سنک یانکه نسخه‌ی، طوب قابی موزه‌ی سنه بغداد گوشکی کتبخانه‌سنده در [بالکز: « عثمانی مؤلفلری »، ج ۲، برنجی قسم، ص ۱۳۶] . ۱۰۶۲ ده وفات ایده بن شتمه لی « خصالی » نک ایکن جلدک « مطالع النظائر » نک مؤلف خط دستیله نسخه‌ی نور عثمانیه کتبخانه‌سنده للا و قفنده ۵۷۲ نور وده در؛ بینه « خصالی » نک مختصر « مطالع النظائر » ی ده موجوددر [عینی اثر، ج ۲، برنجی قسم، ص ۱۶۵] .

پو افاده‌ی باشقه بر شکلده تکرار ایتدیکی کی، «ریاضی» ده مرتب دیوانی اولدیفني سویلر. بالخاصة «عهدی»، حسابسز شعرلر یازوب یکرمی درت دیوان وجوده کتیردیکنی قیدایدهر. بادی افندی: «رساله عروضه عدداصیل» بحور اون آلتی اولدیفني حالده نظمی مرحوم فرعونی داها ایک اول قدر بولشن و ارباب نظمک منتهیلری قتنده و فن عرض بیلندر تزدنده تقطیع اوزانی سخته چیقاروب مقبول اویشدیر «لطیف» یی اکمال ایدهر. بوتون بوروایتلر «نظمی» نک مرتب بر دیوانی اولدیفني کوستردیکی حالده، شیمدى یه قدر بودیوانی بولق قابل اولماشیدی. ادرنه‌ی بادی افندینک «بودیوانک برنسخه‌یی حیداول کتبخانه‌سنده محفوظ بولونیورمیش» دیمه‌یی ده، اونی کورمه دیکنی کوسترمکده ایدی. ؟ حابوکه حمیدیه کتبخانه‌سنده بولیله بر دیوان موجود دکلدر. بوندن ایک سنه اول استانبول کتابجیلرندن برنده تصادف ایتدیکم بو دیوان، دارالفنون کتبخانه‌یی طرفندن صاتین آنلیدیغندن الیوم اوراده محفوظ بولونیور. بولیک جمده ٦٤٤ ورقدن مرکب اولان بو دیوان نسخه‌یی، بهر صحیفه‌ده وسطی اوتوز بش بیتی محتوى اولدیفني کی بعضاً صحیفه کنارلرینده بر طاق منظومه‌لر علاوه ایدیلش اولدیغندن، اصغری قرق آلتی - قرق سکمزیک بیتندن عبارت بولونیور. شیمدى یه قدر تورک شاعرلرندن هیچ بیرینک بوقدر بولیک بر دیوان وجوده کتیردیکنی بیلمیورم. دیوانک صوکنده تاریخلری حاوی اولان قسم ایله مقطumat قسمی ایده‌رلر: «عاشق چلی»، «دیوان ترتیب ایدوب صنایع بدیعه نک هنوعنه کوشش و هر زنده آرامش، ایتدیکنی قیدایدهر. بالکز «لطیف» ده بخصوصه عاده اطرافی ایضاً احات وارد؛ اوکا نظرآ: «نظمک ابداعنده اقتداری و بحور متوجه اوزره ایکی بیک مقداری شعر فصاحت شعاری وارد. درت جلد اشعاری وارد. و حیدتبریزینک رساله عروضنده اولان بحور لکه هر زنده الف قافیه سنده بر غزل دیوب کندی ذهنی چوق بحور اختراع ایتمشد. واول بحور متوجه اوزره دیدیکی اشعارک بعضین مسمط بعضین پر نقطه و کیمین بی نقطه دیمشدر... بورقاچ بیت مقلوب مستوی دخی آنکدر. ترکیده کیمسه ایتماشدر» [استانبول طبعی، ٣٤٠-٣٤١؛ بنده کی یازمه نسخه‌لرده «درت جلد اشعاری اولدیفني» قیدی موجود دکلدر] . «حسن چلی»، بو بولیک دیوانک ترتیبنده «نظمی» بوسبوتون باشقه بر اصول طوتشدر: ابتداعی الاصول بر توحید، بر لعت، قصيدة حروف بطريق مشاعر، قصيدة شتر و حجره، مختلف معظمه‌لر، وجی، وصالی، وصفی، وفانی، وفانی قافی، وفانی. هنگامی، هنگامی قاضی، هنگامی مدرس، نقابی، نیازی. هرسک زاده، هلاکی، هلالی، هلالی قازاز، هوسی. - یحیی، یوسف سینه چاک.

بوراده کندیستنک ده ایکیوز اوج نظیره‌سی مندرجدر. «جمع النظائر» ده ائرلرندن الا فضلہ اتحاب ایدیلش اولان شاعرلرشنلردر: «احمدپاشا، اسحاق چلی، تاجی زاده جعفر چلی، جلیلی، جم سلطان، خفی، ذاتی، روانی، شامی، صبائی، عطا، فریدی، فقیری، کدایی، کمال پاشا زاده، مائلی، مسیحی، منیر، نجاتی، نظامی». مع ما فيه «آهی، احمدی، حدیدی، ذهنی، رسی، سروری» مدرس، سعدی، شمعی، شیخی، طالعی، قاسم پاشا، کمال زرد، لامی، معیدی، مائی، عجم، صالحی، وصفی، کی شاعرلردن ده ایچه مبذول غزل‌لر آلتیشدر. جموعه ده، «باوو زسلیم» له حربتده مقتول دوشن مصر سلطانی «فانصوغوری» نک ده بر غزلی موجوددر. هر حالده بواثر، ادبیات تاریخمنزک مهم منبعلرندن بری اولق اعتباریله، شیمدى یه قادر قازانش اولدیفني اهمیته لا یقدر.

III

«نظمی»، نکه در بولانی

ایلک منبعلر، «نظمی» نک بر جوق منظومه‌لر یازدیفني و دیوان ترتیب ایتدیکنی ذکر ایده‌رلر: «عاشق چلی»، «دیوان ترتیب ایدوب صنایع بدیعه نک هنوعنه کوشش و هر زنده طبعن آزمایش، ایتدیکنی قیدایدهر. بالکز «لطیف» ده بخصوصه عاده اطرافی ایضاً احات وارد؛ اوکا نظرآ: «نظمک ابداعنده اقتداری و بحور متوجه اوزره ایکی بیک مقداری شعر فصاحت شعاری وارد. درت جلد اشعاری وارد. و حیدتبریزینک رساله عروضنده اولان بحور لکه هر زنده الف قافیه سنده بر غزل دیوب کندی ذهنی چوق بحور اختراع ایتمشد. واول بحور متوجه اوزره دیدیکی اشعارک بعضین مسمط بعضین پر نقطه و کیمین بی نقطه دیمشدر... بورقاچ بیت مقلوب مستوی دخی آنکدر. ترکیده کیمسه ایتماشدر» [استانبول طبعی، ٣٤٠-٣٤١؛ بنده کی یازمه نسخه‌لرده «درت جلد اشعاری اولدیفني» قیدی موجود دکلدر] . «حسن چلی»،

ملیحی، موسی، مهدی، منیر، میری، نگاهی، نسیمی، نشانی، نصوحی، نصیبی، نکاهی، نظایی، نظمی، نهتی، نهاری، نهانی، نهانی قاضی، نهانی مدرس، نقابی، نیازی. - وحی، وصالی، وصفی، وفانی، وفانی قافی، وفانی. هنگامی، هنگامی عجم، هجری، هدایت چلی، هرسک زاده، هلاکی، هلالی، هلالی قازاز، هوسی. - یحیی، یوسف سینه چاک.

مثال تدارک ایمک مقصده بیا زمش اولان «نظمی» نک، «شاعر» و «صنعتکار» صفتیله هیچ بر اهمیت اول امایه جنی پک طبیعیدر . قرق بش الای بیتک بر دیوان ترینه ، صنایع ادبیه نک هدنسه مثاللار کوستره که قالقدینی جهته، اک مبتنل مضمنه نتری، اک عمومی مفهوملری، الک بایاغی نصیحتلری یوزلرجه ، بیکارجه دفعه تکرار ایمکه محبور قالمشیدی . بو اعتبار ایله ، «نظمی» بی او دور لر در دن بخشی در جهه داشاعر لرندن عد ایمکه ضرور شنده بیزه . بو قو صقوچه دیوان ، احتوا ایتدیک تاریخلر اعتباریله ، بالکسز علی العاده بر «ویفیقه» قیمتی حائزدر . برده مفردات قسمنده کی برینده ، دنیا اهلی حقنده: «دونا نورلر دایا نورلر غروریه کززلر هب» . صانه سن قو قلار در فالقیدشورلر هر دیک دیک «دینور که» ، ایشته بوندن ، «قو قله او بونی» نک اون آلتنجی عصر باشلر نده تورکیه ده موجود اولدینی بیلورز [۱] .

ایشته، بویله اون بیکارجه بیت یازدینی حالده، «نظمی» نک شعرلری کندی زماننده ده شهرت قازاناما مشدی . «عهدی» بو شعرلرک «مقبول خاص و عام اولوب شهرت تام بولادینی» صراحةً سویلادیکی کبی ، «حسن چلپی» ده «شعر نده اول دکاو جالت اولمیوب نظمی هظیر لطف و ملاحت اولما مشدرا» دیه رک بونی تأیید ایمکده در . بزه کوره «نظمی» نک یکانه مزینی، «ترکی بسیط» ایله یعنی یابانجی ترکیبلردن و ایکان در جهه سمنده یابانجی کلمه لردن هاری اولارق ساده تورکجه ایله بر طاقم شعرلر یازمش اولما مشدرا . بزه بویله دیوانک مختلف یز لرینه سر پیلمش اولان ، بو «ترکی بسیط» ایله یازیلیش منظوه هری طوپلامق صورتیله ، نشر ایتدیکمز بو «دیوان ترکی بسیط»ی وجوده کتیر مکه موفق اولدق ؛ صنعت ادبیه بر اهمیت شهه سز بر قیمتی اولما مقله برابر ، ملی لسان و ملی ادبیات جریانی تاریخنده بونک بر اهمیت مخصوصه سی اولدینی محققدر .

IV

دیواره ترکی بسط

«نظمی» نک «ترکی بسیط» یعنی «صاده و ترکیسمز تورکجه» ایله منظوه هری یازدینی اسکی منبعه هرک

[۲] «قو قله» او بونک تورکیه ده آتشاری شیمدی به قدر، آنهاق اون سکننجی عصره ارجاع ایدیور دق تفصیلات ایچون : تورکبات بخوبه می ، ج ۲، ص ۴۳۴؛ حابوک «نظمی» ده کی بو قیده بوندن داه ایک عصر اول بو او بونک مملکتمنزه هر و فیتنی کوسته رسیور که ، بو داهه مقولدر .

بونلر دن صوکره «غزلیات قسمی» باشلار که، دیوانک قسم اعظمی تشکیل ایده ن، بوقسمندر . مع مافیه بوراده، غزلیات آراسنده بر چوق مسمطله، مسترا درله موجوددر . قافیه لرینه نظر آلف «دن باشلایارق «ی» حرفه قدر دوام ایده بوعزل قسمنک هر حرفي ده - «جمع النظائر» ده اولدینی کبی - مختلف بحرلر و او نلر مختلف انواعه کوره ترتیب اولونشدر . بونلر آراسنده نقطه لی ویا نقطه سز حرفه لر یازیلان، تجنیس تامه ویا مختلف تجنیساته رعایت اولونان، قافیه لرند «لزوم لا مایلز» بولونان ، الح ... مضمومه هر وارد ر . دینیله بیلیر که ، اسکی صنایع ادبیه کتابلر نده، عرض رساله لر نده نهل وارسه ، «نظمی» نک بو دیواننده او نلر هبینه مثاللار بولق ممکندر . بوی «مفردات» قسمی تعقیب ایده ر؛ او ندن صوکره «مقطعات» نامی آشنده مختلف منظوه هر، صوکرا «مشنویات» قسمی، والک صوکره تاریخلر وارد ره . بعض تاریخلرینی عربجه و عجمجه یاز مق صورتیله بوایکی لسانده ده مهارت کوستره کتابلرینه بو شاعر لک، «صریحه» - تورکجه - ملمع بریتی ده وارد ر [۳] . شعرلرینی قلاسیق علوم ادبیه کتابلرینه [۴] عمانی ایمپراتور اغانک بالفالنده عصر لرجه سوره دن حاکمیت اشانده تورکجه نک رومه نجه ، رومه واسلاوحه ، کذلک اولسانلرک «تورکجه» اوزره نه مقابله تائیله اولدینی معلومدر . تورک حاکمیت آلتنده اسلامیتی قبول ایمکله بر ایلر آنا دیلاری مخاطله ایده جنوب اسلاملوی آراسنده ، اسلام مدینیت تائیله ، عرب حرفه لر فقط کندی لسانلر نده اولارق بر طاق اثرل یازیلشد ر . طبق اسوانیاده کی «Ijamiaades» «یازمه لرینی وجوده کتیره ن عاملاری ، بوصورتله ، بالقالنده ده گورمش اولورز . ایشه عرب حرفه لر ثبت ایدیلش اولان بو «صرب - خروات» محصله لرند نمونه ، «آله کساندر هیله ره دینه» (1859) ، او توبلو (1868) ، «سیف الدین کیمورا» و «ولادیمیر چورووچ» (1912) طرفه لرند نشر ایدیلشد ر . بوصوکنجه لر نشر ایتدیکی قوللاسکیون ، اون ایکی مختلف شاعر لک اوتوزایکی شعری ایتمکده در . اخیراً «فهم بایراقدار ووچ» ، «عبدالحید زماننده قولش بین قضایی قائم مقامی اولان» حافظ صالح غانشووچ «لک صریحه» مولد «ترجیه سی نشر ایشدر] Bulletin de la Société scientifique de Skoplje, Tom III, 489-202 . بوجنس از لردن باشقا، «هوائی» نک] Potur Sâhidije] آدلی منظوم «تورکجه» - صریحه «لغتی کبی لغتلرده تصادف ایدیورز . مثلاً «ولیاچلپی»، سیاحت نامه سنه: «بو سنه سرای شاعر لرینک شاهدی بیه نظیره اولق اوزره بو - نه اساني اوزره منظوم بر کتاب یازد قلربی «سویله هرک» حنی او ندز بعضی پارچالرده نقل ایمکده در [سیاحت نامه]، ج ۵ ، ص 439-440 . خصوصی کتبخانه مزده کی برجوعه داخلنده «ولیا چلپی» نک بحث ایتدیک بو ازره تصادف ایتدک : «اسکوفی» آدلی مجھول بر شاعر طرفندن «مرادر ایم» نامه 1041 ده یازیلان و «مقبول عارف» دیه آد وریلن بو «شاهدی» «قلایدی منظوم ازه، اون اوچ قطعه دن سر کب کوچوک بر رساله ده؛ مؤلف بوی «بو سنه دیلچه» یازدینی سویله مکده در . تورکجه نک و نورل اسلام حرشنک بوجنس تائیراتی ماجارجه ده، روحجه ده، آرناؤودجه ده کورمکده بیز .

ادرنەلى ئظمى

ھېيچ بىرى ذىكرا يىتىز. بو، بىلەكداونلارك بىكىياتى كورمەملەرنىن، ياخود، داها قوتلى براحتىال ايلە، كورمەش اوسلەر بىلە بوكا اهمىت ويرمەملەرنىن منبىعىدىر. حالبۇكە اوصىرادە ادبىيات مالمىزدە بويىلە برمۇدا موجۇدا ولەيغىنى، «محىمى» نىك - يىنەون آلتىجى عصرك اىيلك نصفىندە يازمىش اولدىنىيى «بىسىط نامە» دىن دە آكلا يەسلىپورز؟ بوجىلدە باشىنە علاوه، يىتىدىكىمز «ملى ادبىياتك مېشىرلىرى» آدىلى تدقىقىمىزدە بىخصوصىدە كافى درجهدە اىضاحات ويردىكىز ايجۇن، بورادە سادە جە «نظمى» نىك «ترکى» بىسيط «ايلە وجودە كىتىرىدىكى منظۇمەلر حىقىنە بىبلىوغرافىك مەلۇماتىلە وبىض لسانى وادىي اىضاحتاڭه اكتفيا يىدە جىڭىز.

صنایع ادبىيەنك و عرسانىن اقسامىنىڭ ھېسنسە مىثالار تدارك ايتىك صورتىلە او دور علوم ادبىيەسە ئاماھىلە آشنا اولدىيغى كۆستەركى اىستەمشى اولان «نظمى»، اوئىلە كورۇنىوركە، «سادە تۈرگە» ايلە يازمىدۇ دە بر «صنعت» عدایىتش و بى خصوصىدە باشقىلارندىن كىرى قىلامق ايجۇن بى منظۇمەلر يازمىشىر. بو اثرلر كىيت اعتبارىلە اپىچە بويۇك بىر يكۈن طۇتىور: بى ترجىح بىندە، بىر قىصىدە، بىر مىتىزىدە، دوقۇز مىربع، دوقۇز آلتىش دوقۇز غزل، الىي آلىي يېتىلەك مفردلەر، الىي بىش يېتىلەك بى موعۇزە. «نظمى» بونلارى عرسانىن مختلف شىككارىلە يازمىشىر. «مفردات»، مىستىقىتا اولق اوزىرە، بونلارده ئىزىزىدە هانكى وزىنلارى قوللارنىڭ كۆستەركى ايجۇن آشاغىدە كى جدولى ترتىب ايتىلە. بو ترتىبىدە - قارئىلارك اكىزىتىجى ايجۇن بويۇك بىرمعنە افادە اتىھەن - اسکى «محىمى» تقىياسە اتىع اتىھە يېرلە، شاعىرلارك چوق قوللارنىڭ وزىنلارنى باشلامىقى صورتىلە داها عملى بىر اصول كۆزەتكە.

I - مفاعىيلن مفاعىيلن فۇوان [60 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
- 96، 90، 89، 85، 79، 70، 69، 68، 64، 40، 39، 34، 27، 8، 7

240 - 229، 205 - 200، 195 - 192، 180 - 170، 133، 132، 112، 105
II - فاعلاتن فاعلاتن فاعلن [60 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]

- 10 - 14، 18، 32، 41، 47، 57، 58، 75 - 71، 65، 35، 107، 113، 116، 138، 135 - 151، 184 - 181، 228، 241، 242، 241، 134

III - فولاتن فولاتن فولان [35 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
- 122، 81، 77، 76، 66، 62، 61، 35، 33، 31، 30، 19، 2، 2، 1

256 - 251، 221، 215، 213، 197، 187، 159، 148 - 146، 126

- IV - فاعلاتن فاعلاتن فاعلن [35 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
- 117، 87، 78، 60، 59، 52، 50، 48، 29، 22، 20، 17، 15
250، 212، 186، 185، 156 - 158، 145، 139، 121
- V - مفاعىيلن مفاعىيلن مفاعىيلن مفاعىيلن [19 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
، 198، 165 - 163، 150، 128، 111، 93، 83، 37، 36، 4
225 - 222، 199
- VI - مفعول مفاعىيل مفاعىيل فۇولن [12 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
169، 166، 130، 129، 94، 56، 38، 6، 5
- VII - فعالاتن مفاعىلن فەملەن [11 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
266، 262، 162، 161، 109، 108، 67، 63
- VIII - فعالاتن فەملەن فەملەن [11 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
258، 257، 217، 216، 190 - 188، 160، 149، 51، 24
- IX - مستفەعلاتن مستفەعلاتن [8 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
283، 280 - 270، 127، 110، 55، 25
- X - مفعول فاعلاتن مفاعىيل فاعلن [7 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
269، 267 - 218، 219، 53، 25
269 - 267، 218، 219، 53، 25
- XI - مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن [4 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
279، 271، 270، 26
- XII - مفعول مفاعىلن فۇولن [3 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
242، 241، 134
- XIII - مفعول مفاعىيلن مفعول مفاعىيان [3 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
228، 131، 84
- XIV - فۇولن فۇولن فۇولن فۇول [3 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
285، 275، 274
- XV - مفاعىلن مفاعىلن مفاعىلن مفاعىلن [2 پارچەدە قوللارنىڭمشىر]
227، 226

متکلمىنده ايکى مختلف شكلەدە تصادف ايدىلىيور: « ويرم = ويرمن ؛ صانورم = صانورين » [مثلا 171، 174، 178 نومرولره مراجعت]. مع ما فيه ايکىنىجي شكلەك داهاشايىع اولدىنى كورولىوركە ، بوتون اون آلتىنجى عصر اثرلرنىدە اكتىرتىله بولىدەر . سوكراء، مثلا « سورويەرك » يىينه « سوريو » ، « اولمەدن » يىينه « اولمەدين » شكلەرى موجوددركە ، كىرك داهاسكى عصرلەرە عائىد لسانى حصولارمىزدە ، كىرك اون آلتىنجى عصر اثرلرنىدە داڭما كۆزە چارپاپ . « قولكسىز » [23 نومرودە] ، « سودكىنسز » [45 نومرودە] كىي بوكۇن قوللانىلدىمايان اسکى شكلەرددە موجوددر . همان هىرىرده « ايکىن ، ايکىنىدە ، چاق ، بىلە ، بىلە كېكە » ، حتى بىرىرده « كىي » يىينه « بىكى » استعمال اولۇنىشىر [بوقۇر حقىندە فضله اىضاحات ومعلومات ايجيون « زان دونى » نك « عثمانى غرامەرى » نه مراجعت]. اىرک تامامىلە لسانى برتحىلىلى يامقى موضۇ عەزىزەن خارج اولدىيغىندن بوخصوصىدە داهافضىلە تفصىلاتە كىرىشىمك اىستەمۈرۈز . كەسىلە « احتواياتىدىكىي « اغتىلر » اعتبارىلە ، بىرمنظۇمەلرددە ، اون اوچنجى واون دردنجى عصرلەر مخصوصلات ادبىيەسىنده داڭما تصادف ايدىلىن اسکى توركە كەلەرەدە صىق صىق تصادف ايدىلىيىكىنى سوپىلەيم . كىذلەك ، آز اولقەلە برابر ، « روم ايلى » لهىچەسنسە « رووجە » دن چىمش اولان مثلا « خورىاد » ، كەلەسنسە ، سو كرا « خوراتەيەلەمك » ، خوراتەيەلەمك » [181، 222 نومرولرە] كىي بعضى كەلەرە راست كىيىدىكىنى دە عالادە ايدەم . شاعىر ، بعضى كەلەرى قۇنوشۇلۇنى كىي قوللانىدىنى جەتىلە ، مثلا « آپ آق » يىينه « آپاپق » [نومر و 220] « دىللوڭن » يىينه « دىللوڭن » [نومر و 53] يازىمقدە مەندۈر كورمەنىشىر .

توركە كەلەر جناسە پك مساعد اولدىيغىندن « نظمى » بالخاصه قافىيەلرددە بىر صنعتە چوق دفعە مراجعت ايتىشىر . هو موضوع اعتبارىلە كە اخلاقى ، كە عاشقاھ ورداھ ماھىتىدە اولان بوشۇرلەرددە عنى مفھوملە - بىربرىن دن پاك آز فرقى شكلەر آلتىنده حتى بعضاً عىنناً - تىكىرر ايتىدىكىنى كورويورۇز . بوكارغا ، آراكىصىرا ، او دور حىاتىندىن آلمىش شىلەرەدە تصادف ايدىلىيور . مثلا بىر منظۇمەسىنده « بايرامدە فشك آتىق عادتك » [موجۇدىتى سوپىلەيور] [نومر و 114].

[٢] شاعىر « نوعى زادە عطانى » مشھور « خەنە » سىنەكى « كىتاب نەفحە لازىھار در جواب خىزىن الاسمار » دە ، بايرامىرددە آنادولو و روم ايلى حصاري قىلغىلەرنىن فشكلىر آتىلىدىنى سوپىلە :

عىيد كۈنى سور صەفيه دوز
آتش ايشى كۆستەر اول قىلغەل
هـ آنيلار مەھرە آهن بىن
كە جەنەنەه اوولور غوطەزىن
طاسە بىز قەرىئەن بىرلەپ بىرلەپ
كىتسە اوچار شەملە اوپوب بىرلەپ
آياڭىھ بىز سۈرر آب دوان
كۈنىت سەنكىدل بى امان
پىش و بىسيئە قومش آئىئەسىن

XVI — مەقتعان فاعلن مەقتعان فاعلن [2 پارچەدە قوللانىلىمشىر]

261 ، 260

XVII — فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن [2 پارچەدە قوللانىلىمشىر]

278 ، 277

XVIII — مستقعلن مستقعلن مستقعلن مستقعلن [2 پارچەدە قوللانىلىمشىر]

243 ، 9

XIX — فعولن فعولن فعولن فعولن [1 پارچەدە قوللانىلىمشىر]

273

XX — مەقتعان مەقتعان مەقتعان مەقتعان [1 پارچەدە قوللانىلىمشىر]

244

XXI — مەقتعان مەقتعان فاعلن فاعلن [1 پارچەدە قوللانىلىمشىر]

259

XXII — مەفاعلن مەفاعلن مەفاعلن فاعلن [1 پارچەدە قوللانىلىمشىر]

272

XXII — مستقعلاتن مستقعلاتن [1 پارچەدە قوللانىلىمشىر]

276

امكان سىتبىسىنده سادە خلق لسانىلە ، و خلق اسانىنە خاص تعبىلر ، مثاللار ، تىشىھەلە بازىلەق اىستەنن بواڭىرلەدە ، « لسان » نقطە ئظرىندە بعضى خصوصىتلەر تصادف اولۇنىور . مثلا : « كىزەرم ، سەھەرم ، ساتارم » يىينه اون اوچنجى واون دردنجى عصر آنادولو اثرلرنىدە داڭما تصادف ايدىلىن [كىزرۇن ، سورۇن ، ساتارۇن] شكلەرىنە راست كلىپەرۈز [93، 155، 163، 235، 278 نومرولرە مراجعت]. كىذلەك « اولىور ، سوپىلەيور » يىننە « اولىيورور ، سوپىلې بورور » شەكلەرىنە تصادف ايدىلىيوركە ، [195، 85 نومرولرە] بوصىغەنلەك ناصل تشكىلىتىدىكىنى كۆستەملەك اعتبارىلە چوق مەنىداردر . بىز « نظمى » دە كىي بىر خصوصىتە بى يولىشاعىر « باقى » نك بعضى مەتھور اثرلرنىدە راست كىذلەك [*]. مضارعڭە مفرد [*] « سلطان ولد » كى توركە شەھىرىنە باقىزىر [مثلا : دىبوان تۈكى سلطان ولد چاپى - كايىلى رفعت ، استانبول 1341 ، ص 24] . بىكا داها مۇخر زمانلىرىدە تصادف ايدىلىيىكى حقىندە : Literatur = denkmaeler aus Ungarns Türkezeit [1927 دە برلين ماھار اسستېتىمى طرفىن دىن شىر ايدىلىشىر .

[٥٥] مثلا « فضائل الجہاد » ترجمەسىنده [خصوصى كىتبخانە مىزدە كى بازىدە نىخەدە] .

ینه بونظومه‌لرک برنده « عسسلرک کیزلى شراب ایچندری طوتیغندن بحث ایمهمی » [نوس و ۶۵] بونک ، مطلاقاً، شرابک منوعیتی زمانلرندن برنده یازیلیدیغی آکلاتقدمه در [*]. « تاتار » ی « یاغماجی »، « تورک » ی ده بعضاً - اسکی عجم شاعرلرنده اولدینی کی - « مر جتنیز » ظالم [نوس و ۷۵، ۱۵۰]، بعضاً « جاھل کویلو ، قاباصابا » [نوس و ۲۷۴] معنالرنده استعمال ایمهمی، او زمانک عمومی تلقیلرینه کوره، پک طبیعی کوروله لیدر [**]. زمانه بکرینک منحتسزو غدار

آلتونلو قوتاس طاقارلردى . بهادر واپ ارنلر قوتاسله بلو اولورلدى . وهرک آوده اوقله قابلان تپه‌لسه بیلسکنه قابلان قویروغن آصارلردى . وهرک برآیده اوقله قوش و ورسه صورغوج گو توروردى که آتیجی ایدوک معلوم اولاً [ابن بی ترجمه‌ی، ص 211]؛ داهما زیاده تفصیلات ایچون باقىز: ملى تبعلر ، صای ۷ ، ص ۲۱۴؛ تورک ادبیاتنده ایلک متصرفه، ص ۳۷۲ و متعاقب] . باشه « طوره تی » طاقیلرینی حقنده، اوردور خلق شعرلرندده صراحتلر وارد: مثلاً « قول بیری » اسمنده بر یکیچری شاعری، « دل بایزید » اسمنده بر قهرمانک شهادتی مناسبیله یازدینی « کوزه‌لر و ارساغی » ده « طوره تلار بله باشی » کلدى دل بایزیدك « دیمیرک بونی کوسته‌ریور » [مورمان] لک مقاهمه‌ئه باقیزک : Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzzeit ، 1927، S 135.

[*] « تاریخمنزدہ مسکرات مسئله‌یی » عنوانیله و قتیله « توحید افکار » غزه‌سنده نشر ایدیلن مقلاط سلسه‌سنده، زمان زمان واقع اولان بوتأثیرسز منوغیلردن بحث ایتمکد [۲۴، ۲۷ کانون اول ۱۹۲۳، ۳ کانون نافی ۱۹۲۴] . عثمانی اوردوسنده مسکرات ابتلاسی پاک مدھشیدی: « ایکننجی بایزید » بر آرافق مسکراتی منع ایده‌جک اولش، لا کن یکیچریلرک غلیانی فارشیمندہ تکرار امری کری آلمغه مجبوریت کورمشدی [هاامر ترجمه‌یی، ج ۴، ص ۷۱ - ۷۲] . موخر « پچوی » ده مرتجلو ده کی شراب ابتلاسندن آجیچجه بحث ایدیبور [ج ۲، ص ۲۱۰] . عثمانی اوردولرنده عادت‌سیار میخانه‌لرک موجودینی اون سکز تجی و اون دوقوزنجی عصرلرده کوروبورز [واصف تاریخی، ج ۲، ص ۹۵ - عاصم تاریخی، ج ۲، ص ۹۵، ۲۱۱] . اسکی عثمانی پادشاهلرندن « یلدیریم » لک سرخوشلاغی معروف اولدینی کی، « ایکننجی مراد » ک و « فاتح » لدھ شراب ایچندری مورخ « طورسون بات » آکلاتقدمه در. داهما سلچوقیلر دورنده « شراب ابتلاسی »، ایچون « راوندی » نک « راحه‌الصور » ينه باقیزک . « نورالدین شہید » کی دینی تصدیله معروف بر حکمداداریله، اکثریتله تورکاردن مرکب اولان اوردوسنده مسکراتی منه موفق اولاماشدی [ابن المدیم] لک « تاریخ حلب » ينه مراجعت [].

[**] « تورک » کلمسنک مختلف عصرلرده شاعرلرمن طرفندن ناصل و نه معناده قولانلیدینی، و قتیله « ملى تبعلر » مجموعه‌سنده ایضاح ایتشدم [صای ۱، ص ۹-۷]؛ بوصوشه « اقدام » لک ۱۷ تشرین نافی ۱۲۲۸ نسخه‌سنده کی مقاهمه‌زدده مراجعت [؛ « تورک » کله‌سنک کویلی ، قابا صابا » معنالسنده استعمال ایدیلرکنی، « رساله‌تعریفات » صاحبی « قالقانلئلی فقیری » نک شوتعیق ده تأیید ایتمکده در: ندر بیلدکنی سن علمده تورکی اولاً اکنده کورکی باشده بورکی

یوزن یوزین نه‌آبدست و ظهارت
نمذذهب بیله نه‌دین و دیانت
مئلدر بونی درول اهل مذهب
عواز جوبان شرندن صافلا یارب

دیکر بر منظومه‌ده - « مسیحی »، دن « بلیغ »، قادر، اصناف کوزه‌لاری حقنده « شهرانکیز » لر یاخود خصوصی مسمطله یازان شاعرلر کی - اصناف کوزه‌لارندن بحث ایدیبور [نوس و ۱۰۷]. دیکر بر غزلنده، بالمناسبه، « چنکانه کوینک بکلکه خاص یازیلامایاجفی » آکلاتیور [نوس و ۸۱]. دیکر بعضی منظومه‌لرده سرحدلرده کی دروم ایل کوزه‌لارینی « اوونلرک قیاقتلرینی تصویر ایدیبور: اوونلر، باشلرینه آلتون تلیله طوره تل طاقینیز لرمش؛ « قول اوغلولاری » ده « آلتون اوسکوف » کیسرلرمش [نوس و ۱۱۲، ۲۶۵، ۲۷۴، ۲۷۵] . بوتون بو تصویرلر « حیرتی » کی روم ایلیلی شاعرلریه تصویرلریله تمامیله تطابق ایتمکده در [*]. ينه دیکر بر منظومه‌ده شاعرک سوکیلیسنه « قابلان دریسی تا کیه » یی مناسب کوردیکنی آکلایورز که [نوس و ۱۵۶]، بوده اودورده عادتی [**]: طبیعه لوند لرک یلسان بنزندن تا کیه کیمه‌لری کی [نوس و ۲۴۷].

[*] اون آلتنجی و اون یدنجی عصر شاعرلری، روم ایل کوزه‌لارندن دائنا کمال حرارتله بحث ایده‌رل. مشهور شاعر « حیرتی » نک بونلردن بحث ایدمن، بـ شعری، اودوره جیاتی تصویر ایمهمی اعتبرایله عیناً نقل ایدیبورز :

بـ بوروم ایلریدر بوندے سخندا انلر اولور
اللون اوسکوفلر یالین یوزلوكوزل ساقیلر
صحبی روشن ایدر شمع شبستانلر اولور
بـ بورلرده نخوش سرخ امانلر ایدر
ساقین صیغابوب نازایله ساقیلک ایدر
جان قاتار جانه طولو ایچوب اوپوشیدجکه مدام
بـ بـ کوشهدور بوندے کوزل خانلر اولور
جاز و دل غارت ایدر آفت دوارلر اولور
چوق کولریزولو کشاده کل خندالر اولور
غنجه و ش بلبل دابسته لرک کوکان آچار
[خصوصی کتبخانه‌زدہ کی دیوانشدن]

[**] او عصره علدادی و تاریخی منبعلر، بـ روم ایلی عسکرلریش قیافی حقنده پاکی معلومات و رمکده، بـ قابلان دریسی - یاخود قورد دریسی - تا کیه » کیمک عادتک تعم، ایتش اولدینی کوسترمکده در: « اول کون روم ایلی بکر بکیسی محمد پاشا روم ایلمنک قابلان پوستلی، قورد دریسی تاجلو، بـ قاریش مهموزلر، تکه قافتانلو، الاری قوستاچه‌لو کوم کوک تیوره مستغرق، آق قیزبل بـ اراقله ایله آراسته و پیراسته بـ آلاقای تریپ ایدوب اوردوی همایونه و اسی اولدی [صولاقزاده تاریخی، ص ۵۲۶]. « اولیاچلی » ده « متربوچه » غازبلرندن بحث ایده‌رکن بونی تائید و کمال ایدیبور: « الحاصل مهابتی و شجیع عسکرلردر، فرزا باشلرینه تاجلری - مور و تیلکی و قیلان پوستندن قالپاق تاج قویوب آرقه‌لرنده بـ قورد، آقی پوستلری وار؛ قولتوقلری آلتلرنده قاراقوش قاندلری بالغیدر، الارنده قورد دریسی صاریلی اولوب نیجه‌سندک آلات سلاح و لوازمی کندوستی غریب و عجیب بر شکله قویار. قورقونج و دشمنه فارشی بـ آمانی مثال بر عسکر ظفر بـ روردر [سیاحتنامه، ج VI، ص ۱۷۳ - ۱۷۴]. بـ عادتلرک بـ رجوغی، آنادولو تورکاری آراسته داهما اسکی زمانلرده ده شـایعی: « عادت و توره شـوله اولاً کلشیدی که هـاـلـاـپ اـرـکـهـ آـلـاـیـ باـصـهـ بـمـادـرـاقـ اـیدـوبـ دـشـمنـ بـمـادـرـلـینـ قـیرـسـهـ آـقـیـ بـوـینـهـ

اولدیغی، زنگین بری بولونجه اوئی مختلف صورتده صویوب پارا آلدقلرینی، مسلمانلردن زیاده ارمى و یهودیلرله دوست اولدقلرینی، حتی «صاری یوزلى پاپاسلره» رغبت ایتدکارینی سویله مك صورتیله [مثلاً نومر و 43 ، 266] [234]. زمانندن شکایت ایدهن، قاضیلرک عدالتسیز لکمندن، شریعت احکامنے رعایت اولو نمادیغىندن بحث ایلهين «نظمی»، «بکلرک قارشیسینه اول باغلامامق، کوللەك ایتمەك ایچۈن، ائلیله اوستىلەق صورتیله يعنی الڭمشكى شرائط داخلىندە بىلە مستقل چالىشوب قازانىق » لزومنى حرارتله توصىيە ایدەر [مثلاً نومر و 139] . دوم ایلى «اوچ » لېينىك يعنی سرحدلرک كوزەللەكتىدىن، اورادە باشىيان كوزەللەك باشلىپەن سورغوج طاقدقلرنىدەن بحث ایدەن [نومر و 31] شاعر، كىندى كوزياشلىرىنی « طونه » يە، « صاوا » يە، آناتولى سياحتلىرنىدە كورمىش اولىدىنى « آراس »، بىكىزەتىر [نومر و 10 ، 65 ، 67] [213]؛ آجى شراب يرىنه « مثلث » لە طاتىلىغىندن بحث ایدەر [نومر و 25] ؟ « نصوح »، فرخ، احمد، يوسف « ردیفلى درت عاشقانە منظومەسى الهام ایتش اولان بو درت كىنجىك، روم ایلەنەك اصناف كوزەللەرنىدەن ويا قول اوغلۇلرندىن اولماسى پك محتمىلەر [نومر و 32 ، 33] [89 ، 34]. سودىكى كوزەللەك لالارىنى [*]، كاه آرناؤود، كاه موسقوف اولارق كوسىرەن «نظمى»، اونلار حقىنە حقارت آمېز بىتىپير اولقى اوزرە آكزىيا « آخرىيان » كىمسەنلىق قوللاني؛ هروقت « انكل » دىيە بحث ایتدىكى رقىيلرى [**] حقىنەدە بىحقارت آمېز صفتى قوللاندىغىنى

[*] بو « لالا » لەك اوزماز عادتا خصوصى بىصنف تشكىل ايتىكىن يە « فقيرى » نك « رسالە تعرىفات » ندىن آكلاپورز :

ندر بىلدىكى سەن عالىدە لالا
ايىھى خالقىدىن تولاۋ تېرا
كورەنلەك يورىشوب يورىيە
چابى يانشە دوشوب يورىيە
هان كىندو قاپىسىنەن آسىدى
يەيونس باشەدر آدى ياسىدى

[**] « فقيرى »، رسالەسىنە « رقىب » ايلە « انكل » ئى بىرلىنى آيدىغىنى جەھتلە، آرالىندە آز چرقى بىرقى اولدېنلىك ئاكلاشىلىر، او كا كورە « رقىب » لە تەرىپى شودىر :

ندر بىلدىكى سەن عالىدە رقىبى
أولا كېر و حىسى دايم نصىبى
بۇزى قارە اوبدىخت دىكىر كون
خېيت و مەھمەل و مەجزۇن و مەمبۇن

اولوب ايت كېي آھو پاپىانى نە كىندوسى يە نە ايلار آنى
حالبىكە « انكل » حقىنەكى تەرىپ، اونلارك عادتا « كەلخىن بىي » نوعىندىن و سوپەجە داها
آشاغى رصنف تشكىل ايتىكىرلىنى كوسىرەتكەدەر :

ندر بىلدىكى سەن عالىدە انكل
جاھاندە يوقدر آمەك كېي مەھمەل
ساوولز بىرلاە ناڭھانى
كۈرۈمىز بىر قضايى آسىانى
وغا صىرىۋىمى لەنت حلقة سىدر
صفا چىقىسى لەنت باڭچە سىدر

دائماً كورو يوروز . [نومر و 45 ، 58 ، 80 ، 135 ، 146 ، 167] ، مفردات 35] . « حيرتى » كىي روم ایلى شاعرلرندە تصادف ایتدىكىمز بى كەنەنڭ ماھىتى، قالقاندىلى شاعر « فقيرى » مشهور « رسالە تعرىفات » ندە بالخاصە آ كلامىقىدەر [*]. « نظمى » نك قوللاندىغى مجازاردە اودور عسکرى حياتىك تأثىرلىرى ده كوزه چارپىوركە، بوقوتلى تائىرى، او عصرك بوتون شاعرلرندە، بالخاصە اوردو يە منسوب اولان شاعرلرده داها قوتە كورمڭىزىنەر . اسکىدەن « خالق شاعرى » معناىسەنە كان « اوزان » كىمسەنلىق [**] - طبقي شاعر « ثابت » كىي - « كوزه »، « هرزه و كيل » معناىسەنە قوللانا [نومر و 184] [ادرنلىق « نظمى » نك « سادە توركى »، ايلە يازدىغى مىز بىلەرك ھېسى، دردنجى مىز اعلەك داڭما، كىردىن قوللاجىھ آ كلاشىلدىغى وجەھە، بىستە. لهنوب او قونىق مقصىدىلە تەرىپ ايدىلەشىر ئەنلىك، XV-XVI نجى عصرلرده بوجانس مىز بىلەرك پك زىيادە تەعمىم ایتدىكىنى، بىرچوق شاعرلرک بويولدە مىز بەھلەر يازىقەلە اشەھار اىستىكلىرىنى، حتى « تور كوبىستەلەمك » « مىز بىع باغلامق » تىعېرىنىك او عصر ادبى متىلىرنىدە دائماً

[*] روم ایلىلى مشهور شاعر « حيرتى » نك : « نەمت حىسىنى تەقاومە حيرانلىرىلە » بىرايىك او كادق آچ كوزلۇ آخىرىانلو ايلە « يەتىندە اولدەن » بىتىندە او لەنلەنچى كىي، او دور شاعرلرندە صىق صىق تصادف اولانان بوكەھى، « فقيرى » رسالەسىنە شوصورتله تەرىف ايدىسۇر :

أولا غايىتىدە احق خوارونادان
نەدر بىلدىكىي طالىدە آخىريان
ولى فىكرىجە كىندىن بىلە آدم
مسلمان زىمىرە مىندەن قاچە هەرم
ايدر زىعەم بىجە كىفرىنى رعايت
نەدر بىلەملىكىن دىن دىيانات

« اوپىا چلىي »، « بالقلوه » قالمەسىنەن بحث ايدەرگىن، بوراتك اكىشە خالقى « آخىريان لاز » او لارق كوسىرېر [سياحتىماھ، ج 7 ، ص 581] . هەحالە روم ایلى، عائىد اولماسى ايجاب ايدەن بوقېرىدە، « حقارات » مقصىدى صىرىخىدر، كىرك « نظمى » نك، « حيرتى » نك، ساڭزلىرىنى شەرلىرى، كىرك « فقيرى » نك تەرىپ، بۇنى جۇقى صىرىخ صورتىدە آ كلامىقىدەر، بوكەنەن اسلامو اسنانلىرنىن آلمەش او لەنلەنچىن تەخمين ايدىلەسلىر . ال يوم « قېرىجە على » نك شەمال طرفىندە « استىنياقا » نك جەنۇبىندە او توران بىر قىسم خالقە « آخىريان » دىشىكىنى مدرس شەرف الدین بىكىن ايشىتىم .

[**] « اوزان » كىمسەنلىق تەنصىلات ايجۇن : [ملى تېبىلەر، صايى 4 ، ص 271] . اسکى خالق شاعر و موسيقىشىناسى معناىسەنە كلىن بوكەنەن داھا اون بشەنچى عصر باشلىرنىدە منيانە قوللانىلمۇ باشلانىلەدەن، صوپى شاعر « كاڭ اىي » نك « كېي » رەبىغلى بىرگەنلىن آكلاپورز، « كاڭ اىي » او رادە « اوزان » كەنەنلىق يالكىز قوللاغىيەرق « اوزان اوغۇز » شەكىنەدە قوللانىشىدركە، بوكەنەن بالخاصە اوغۇزلى آراسىنە قوللانىلەدەن، بۇنۇڭ ئاك اوغۇزلىك خالق شاعر و موسيقى شەنائىلىرىنە ويرىلەكىنى دوشۇنورسەك، شاعر كىلەھى تام بىرندە قوللاغىش او لەنلەنچى آكلازىز .

قولانیل‌بغنی کورویورز [*]. بالخاصة [نومرو 148] ده کی « کوکل ایوای کوکل وای کوکل ایوای کوکل » نهراتلی مریع، اوون بشنجی عصر ک بویوک استادی « بروسه‌ی احمد پاشا » ده داخل اولق اوزره، برچوق شاعرل طرفندن یازیلش اولان - هان عینی نهراتلی - مشهور سر بلعرک عادی بر نظیره سندن باشقا برشی دکلدر [**]. مع مایه، المزده کی منبعلرک افاده سنه نظر آ، « نظمی » نک بو سر بلعرینک ده بر شهرت قازان‌اماد بگنی آ کلایورز. « ساده تورکه » دیوانک لسان و تاریخ نقطه‌نظرندن حائز اولدینی اهمیته رغما، « صنعت » اعتباریله هیچ رزمان « علی‌العاده » نک فوقه چی‌امايان ادرنه‌ی « نظمی »، بالکن بخدمتی اعتباریله « ملی ادبیات » تاریخ‌مزدده بر موقع اشغال ایمک لیاقت قازانش اولیور.

كتابات

[بوکتابی وجوده کتیرمک ایچون مراجعت ایتدیکمز باشلیجه اثرلری طوبلو برصورتنده کوسترمک ایچون شوخدولی علاوه ایدیورزه، یازمه اولان اثرلرک باشنه برسیلری اشارق علاوه ادو غشدر]

17 — عالی : منافی هزووان

18 — پجوي تاریخی

19 — صولاً فزاده تاریخی

20 — واصف تاریخی

21 — عاصم تاریخی

22 — هامه‌ر: عثمانی تاریخی (عطابک ترجمه‌ی)

23 — عطابی : ذبل شفایق

64 — جودت پاشا : قصص انبیا

25 — عثمانی تاریخ و مرخلری (اقدام کتبخا نه‌ی کلیانشدن)

26 — عبدالرحمن ژیا افندی : سجل عثمانی

27 — بادی احمد افندی : ریاض بلده ادرنه (تاریخ ائمه‌ی کتبخانه سندن)

28 — بروسه‌ی طاهر بک : عثمانی مؤلفلری

29 — فرامج باینفور: عثمانی تاریخ‌جلبری و اثرلری

سیاحت‌نامه‌لر :

30 — سیدی علیر ئیس : صرأت‌المالک

31 — اولیا چلپی : سیاحت‌نامه

32 — اوله آریوس سیاحت‌نامه‌سی (فرانزجه ترجمه‌ی)

هزارات و مکتوبلر :

33 — « بوزهق هـ ک مکتوبلری (فرانزجه ترجمه‌ی)

34 — فاطمه‌علیه : جودت پاشا و زمانی

فالوغدر :

1 — استانبول کتبخانه‌لری دفترلری

2 — فلوجهل : ویانه شرق یازمه‌لری قاتالوگی

3 — ریبو : بربیش موزه‌ئوم تورک یازمه‌لری قاتالوگی

نذ کره‌لر :

4 — هیزی تذ کره‌سی

5 — *اطبیق تذ کره‌سی (خصوصی کتبخانه مزده)

6 — *عاشق چلپی تذ کره‌سی «

» 7 — *عهدی تذ کره‌سی «

» 8 — *حسن چلپی تذ کره‌سی «

» 9 — *ریاضی تذ کره‌سی «

» 10 — *فافزاده تذ کره‌سی «

تاسیخ و تراجم کتاب‌لری :

11 — ابن‌العیدی: تاریخ حلب (بلوشه ترجمه‌ی)

12 — راوندی: راجحة‌الصدور (گیب کلیانشدن)

13 — عزیز بن اردشیر : بزم و رزم (تورکیات انسنیتوسی نشریا‌شدن)

14 — ابن بیبی : سلچوق‌نامه ترجمه‌ی (هوتسما طبی)

15 — * صاری کمال : سلاطین نامه (خصوصی کتبخانه مزده)

16 — * عالی: کنه‌الاخبار (غیر مطبوع قسمی . خصوصی کتبخانه مزده)

[*] اسکی تذکرل مزده بعض شاعرل مزدهن بحث ایدیلرکن بوعبریه دائم اتصاف ایدیلر .

بوله سر بلعریله شهرت قازانش شاعرل مزده داڑ حاضرلادیغمز برندقیقی باقینده نشر ایمک امیدنده بز .

[**] جامع النظائر « . باقکن .

- 97 کوپریلی زاده فواد : تاریخمنزدہ مسکرات مسئلہسی (توحید افکار)
 98 کوپریلی زاده فواد : اسکی زمانلردہ تورکی ناصیل تلقی ایدرلردى (اقدام)
 99 کوپریلی زاده فواد : دیلیمزک جانلیلی واسکیلیکی (اقدام)
 100 غوردلہ فسکی : تورک ادبیاتک دونوم نقطہ سی (رسیبہ)
 101 توری یوزھف : ۱۴ نجی عصر صوکنہ قدر تورک دیبلی یادگارلری (ملی تقبلہ)
 102 بایراقدارووچ : صربجہ برمولہ منظومہ سی (صریجہ)
 103 نجیب عاصم : عثمانی تاریخنویسلری (تاریخ انجمنی مجموعہ سی)
 104 خلبل ادهم : کرمیان اوغلی یعقوب کتابہ می (تاریخ انجمنی مجموعہ سی)
 105 قره لیتس : اسکی عثمانی براثری (تاریخ انجمنی مجموعہ سی)
 106 احمد توحید : سلچوق خانوں (تاریخ انجمنی مجموعہ سی)
 107 علی جانب : صوکنسلاٹ شہرنندہ کوژل تورجہ (حیات)
 108 خلبل ادهم : الاح نتشیہ قولکسیوف
 109 کونہل : شرقده مینیاتور (فرانسزجہ)
 110 قره لیتس : تورجہ عثمانی فرمانبری (آلماجہ)
 111 مورمان : ویانہ کتبخانہ سنبده بر تورک آنتولوژیی (آلماجہ)

- 83 گیپ : عثمانی شعری تاریخی (انگلیزجہ)
 84 کوپریلی زاده فواد : تورک ادبیات تاریخی سار ادبی و تاریخی اسلر، مقالہ لر :
 85 کوپریلی زاده فواد : تورک ادبیاتندہ ایلک متھو فظر
 86 کوپریلی زاده فواد : بوكونکی ادبیات
 87 کوپریلی زاده فواد : آذری ادبیاتنہ عائد تدقیقلر
 88 کوپریلی زاده فواد : عاشق طرزینک منشائی و تکالی (ملی تقبلہ)
 89 کوپریلی زاده فواد : تورک ادبیاتنک منشائی (ملی تقبلہ)
 90 کوپریلی زاده فواد : مداحلر (تورکیات مجموعہ سی)
 91 کوپریلی زاده فواد : تورک فلاسیق ادبیاتندہ خصوصی نظم شکلری (تورکیات)
 92 کوپریلی زاده فواد : تورک ادبیاتندہ رباعی طرزینک اسکیلیکی (تورکیات)
 93 کوپریلی زاده فواد : سیمیل و نوبهار و فرننک نامہ ترجمہ سی تقدیلری (تورکیات)
 94 کوپریلی زاده فواد : « دیوان تورکی سلطان ولد» تقدیدی (تورکیات)
 95 کوپریلی زاده فواد : خواجه دهانی (حیات مجموعہ سی)
 96 کوپریلی زاده فواد : بر آذری شاعری (حیات مجموعہ سی)

نهر جموعہ لری :

- 35 — عمر بن حزیم : مجموعۃ النظائر (نیکدھہ)
 فرید فائق بکدہ)
 36 — حاجی کمال : جامع النظائر (بایزید عمومی کتبخانہ سنبده)
 37 — ظلمی : مجمع النظائر (نور عثمانی کتبخانہ سنبده)
 38 — پروانہ بک مجموعہ سی (طوب قابو موزہ سنبده)
 39 — خصالی : مطالع النظائر : (نور عثمانیہ موزہ تومدہ)
 40 — خصالی : مطالع النظائر (مخصر)
 ربوانہ، مشویار، مظاوم اسلر :
 41 — ظلمی دیوانی (دارالفنون کتبخانہ سنبده)
 42 — غربیدا نہ عاشق پاشا (خصوصی کتبخانہ مزدہ)
 43 — کمال ای دیوانی (خصوصی کتبخانہ مزدہ)
 44 — حیرقی دیوانی (خصوصی کتبخانہ مزدہ)
 45 — فقیری : رسالہ تعریفات (خصوصی کتبخانہ مزدہ)
 46 — خمسہ عطا (خصوصی کتبخانہ مزدہ)
 47 — جعفر چلی : هوسنامہ (خصوصی کتبخانہ مزدہ)
 48 — نادری : هوسنامہ (دارالفنون کتبخانہ سنبده)
 49 — اسکوفی : مقبول عارف (خصوصی کتبخانہ مزدہ)
 50 — کواہی : سدنامہ (خصوصی کتبخانہ مزدہ)
 51 — سلطان ولد : دیوان ترکی
 52 — مسعود بن احمد : سہیل و نوبهار
 53 — مسعود بن احمد : فرننک نامہ ترجمہ سی
 54 — بھی بک : شاہ و کدا
 55 — فضولی دیوانی
 56 — نابی دیوانی
 57 — اسرار دده دیوانی
 58 — شناسی دیوانی
 59 — ضیا پاشا : خرابات مقدمہ سی

- 60 — ضیا پاشا : تاریخ ف ترجمہ
 61 — عالی بک : لاطافت اوپہرہ تی

مشور اسلر، ادبیات کتابہ لری :

- 62 — شیخ اوغلو : کنزالکبرا (خصوصی کتبخانہ مزدہ)

- 63 — مؤنی مجھول : فائحہ نفسیری (دارالفنون کتبخانہ سنبده)

- 64 — مرچک احمد : قابوسنامہ ترجمہ سی (بریتیش موزہ تومدہ)

- 65 — باقی : فضائل الجہاد ترجمہ سی (خصوصی کتبخانہ مزدہ)

- 66 — نوائی : حماکہ الفتن

- 67 — فضولی : حدیثۃ السعداء

- 68 — اسمد افتندی : مستطرف ترجمہ سی

- 69 — ابوالضیا توفیق : غوئٹہ ادبیات عثمانیہ (غشیل سادس)

- 70 — شناسی : مسئلہ مجموعہ عنہا

- 71 — نامق کمال : عرفان پاشا مکتوبی

- 72 — نامق کمال : تحریر خرابات

- 73 — نامق کمال : مقالات سیاسیہ و ادبیہ

- 74 — فاقہ بک : عروض ترکی

- 75 — سید پاشا : غز تھجی لسانی

مجموعہ لر :

- 76 — طراب مجموعہ سی

- 77 — مجموعہ ابوالضیا

- 78 — ملی تقبلہ مجموعہ سی

- 79 — تورکیات مجموعہ سی

- 80 — تاریخ عثمانی انجمنی مجموعہ سی

آن بھلورہ دیلر :

- 81 — اسلام آنسیقلوبی دیسی

ادبیات تاریخی :

- 82 — ہامہر : عثمانی شهر صنعتی تاریخی (آلماجہ)